

AZ ÉLELMISZERFOGYASZTÁS CSEHSZLOVÁKIÁBAN ÉS MAGYARORSZÁGON (I)

DR. ZAFIR MIHÁLY

A csehszlovákiai és a magyarországi élelmiszerfogyasztás összehasonlítását rendkívül időszerűvé teszi a távlati fejlesztési tervek készítése, köztük az élelmiszerfogyasztásra és az ezzel összefüggő különböző kérdésekre vonatkozó elképzelések kidolgozása. A csehszlovák népgazdaság fejlettebb, jobban iparosodott, mint a magyar, évekkal előbb megtörtént mezőgazdaságának szocialista átszervezése, és lakosságának életszínvonala magasabb. Így az élelmiszerfogyasztásnak, a fogyasztás szerkezetének, formáinak összehasonlítása alapján levonható következtetések perspektivikus elképzeléseink kialakításánál is igen tanulságosak. Az összehasonlítást lehetővé teszi, hogy az élelmiszerfogyasztásról, a kiskereskedelmi forgalomról mindkét ország statisztikai kiadványai megfelelő részletességgel közölnek adatokat, és lehetőség volt a módszerek egyeztetésére is.

Tanulmányom első részében a két ország jelenlegi élelmiszerfogyasztását és a fogyasztás alakulását tárgyalom, a második részben a két ország fogyasztását néhány fejlett európai országgal hasonlítom össze, a harmadik részben pedig a fogyasztásnak a két országban kialakult sajátos formáiról kísérlek meg képet nyújtani.

I.

Az élelmiszerek közül elsősorban a fehérjékben gazdag állati eredetű élelmiszerek; a hús, a hal, a tojás, a tej és a tejtermékek érdemelnek figyelmet. Ezeknek fehérjéi a legértékesebbek, a szervezet építésében majdnem egészében felhasználható fehérjék (ún. komplett fehérjék). Másik értékes tulajdonságuk, hogy bőségesen tartalmaznak különböző ásványi sókat és vitaminokat. Szerepük a táplálkozásban olyannyira jelentős, hogy az állati eredetű fehérjék fogyasztásának mutatója a táplálkozás minőségi színvonalának legfőbb jelzője.

Összehasonlítva a felszabadulás előtti és a jelenlegi fogyasztást, mindkét vizsgált országban az állati eredetű fehérjék fogyasztásának nagyarányú emelkedését tapasztaljuk. E fehérjékből az egy lakosra jutó fogyasztás 1959-ben Csehszlovákiában 38, Magyarországon 28 százalékkal volt magasabb, mint a felszabadulás előtt. A fejlődés Csehszlovákiában magasabb szintről indult, és nagyobb mérvű volt, mint Magyarországon. A fehérjefogyasztás növekedése annál is inkább figyelemre méltó, mert a felszabadulás után évekig a háborús ese-

mények következtében leromlott élelmezési színvonal javítása volt a feladat, és a háború előtti színvonal elérése mindkét országban az 1949—1950. évekre esik. Az azóta eltelt tíz évben Csehszlovákiában az állati eredetű fehérjék fogyasztása állandóan emelkedett, Magyarországon 1955-ig stagnált (sőt átmenetileg visszaesett), és a fogyasztás eddig elért növekedése az utolsó öt év eredménye. A fogyasztás növekedésének üteme az 1955—1959. években lényegében olyan mint Csehszlovákiában az 1949—1955. években volt. (Az 1. táblából kitűnik, hogy a csehszlovákiai fehérjefogyasztás 1949-ben nagyjából annyi volt, mint a magyarországi 1955-ben, és az 1955. évi csehszlovákiai fogyasztást a magyarországi 1959-ben érte el.)

1. tábla

Allati eredetű fehérjék egy főre jutó fogyasztása
(napi átlag, gramm)

Év	Magyarország	Csehszlovákia
A második világháború előtt*	28,6	32,2
1949.....	29,5**	29,5
1953.....	24,2	32,8
1954.....	27,1	.
1955.....	28,4	36,3
1956.....	30,8	40,3
1957.....	33,3	42,8
1958.....	33,7	42,3
1959.....	36,8	44,5

* Itt és a további táblákban Magyarországon az 1934—1938. évek átlaga, Csehszlovákiában 1936.

** 1950.

Nagyon leegyszerűsítve azt mondhatnánk, hogy az állati eredetű fehérjék fogyasztásában Csehszlovákia hazánkhoz képest öt éves előnnyel rendelkezik.

Az állati eredetű fehérjék között a különböző élelmiszerek jelentősége eltérő. Nálunk 1959-ben a fogyasztott állati eredetű fehérjék

- 50 százaléka húsféleségekből,
- 8 százaléka tojásból,
- 1 százaléka halból,
- 35 százaléka tejből és tejtermékekből,
- 6 százaléka szalonnából, tepertőből

származott.

Az állati eredetű fehérjék fogyasztásában két élelmiszernak van fontos szerepe: a húsnak és a tejnek. Mivel a húsból és a tejből származik a fogyasztás túlnyomó hányada, a fejlődés dinamikáját ezeknek fogyasztása alakítja. E megállapítás nem jelenti a hasonló jellegű élelmiszerek fontosságának csökkentését, hiszen egyrészt jelenleg is előfordul, hogy egy-egy országban, valamely más élelmiszer fogyasztása igen jelentős (például az északi országokban a halé), másrészt pedig, amikor az állati eredetű fehérjék összességét tekintve a fehérje szükséglet optimális kielégítéséről beszélünk, akkor éppen a fogyasztásnak a különböző élelmiszerek és ezeken belül is az egyes féleségek szerinti összetétele jelenti a fogyasztás sajátos vonásait.

A húsfogyasztás mindkét országban az állati fehérjék összességének fogyasztására vonatkozó tendenciáknak megfelelően emelkedett. Lényegesen eltérő a helyzet a tejfogyasztás esetében. A tejfogyasztás Csehszlovákiában évenként át stagnált, az utóbbi néhány évben pedig csökkent, de még így is sokkal magasabb a magyarországinál. A tejfogyasztásnak ilyen irányú alakulása Csehszlovákiában feltehetően nem általános fogyasztáscsökkenést tükröz, hanem inkább arra mutat, hogy a lakosság széles rétegei, amelyeknek azelőtt a tej és a tejtermék volt a fő táplálékuk, fokozatosan áttértek a húsjellegű táplálkozásra. Magyarországon a tej- és a tejtermékfogyasztás a felszabadulás előtt is alacsony volt, és jelenleg is az, de a fogyasztás irányzata — hosszú évek csökkenő tendenciája után — az utóbbi években már emelkedő.

2. tábla

Az állati eredetű fehérjékben gazdag élelmiszerek fogyasztása
(az egy főre jutó évi átlagos fogyasztás)

Év	Húsfélések* (kilogramm)		Hal (kilogramm)		Tej és tej- termékek** (kilogramm)		Tojás (darab)	
	Magyar- ország	Cseh- szlo- vákia	Magyar- ország	Cseh- szlo- vákia	Magyar- ország	Cseh- szlo- vákia	Magyar- ország	Cseh- szlo- vákia
A második világháború előtt	34,2	34,0	0,7	2,1	101,9	205,4	93	138
1949***	36,1	33,1	0,6	2,7	111,9	196,5	85	140
1953	29,7	42,1	0,6	2,7	88,6	195,8	62	183
1954	33,7	41,9	0,7	3,7	93,5	204,4	84	160
1955	38,2	44,8	0,7	3,7	86,7	205,8	102	164
1956	42,0	49,8	0,7	3,6	91,0	202,2	125	167
1957	42,5	52,6	1,0	3,5	106,8	196,4	141	174
1958	42,6	53,9	1,1	3,6	108,6	186,1	147	170
1959	47,2	54,0	1,1	4,0	114,9	180,0	156	169

* Az összehasonlíthatóság érdekében mindkét ország adata tartalmazza a baromfisziradékot is. (A magyar hivatalos adatok egyébként a baromfiszírt nem tartalmazzák.)

** Vaj nélkül (a vaj a zsiradékok között szerepel).

*** Magyarországon 1950.

Az élelmiszerek másik nagy csoportját a zöldség- és főzelékfélék, valamint a gyümölcsök alkotják. Jelentőségüket vitamin- és ásványi anyag tartalmuk adja meg. A legutóbbi öt év átlagát a háború előttivel összehasonlítva, a fogyasztás színvonala Csehszlovákiában mintegy 15, Magyarországon 27 százalékkal emelkedett. A két ország jelenlegi fogyasztási szintje lényegében azonos. Hosszabb idősort tekintve, a fogyasztás Magyarországon némileg növekvő irányzatú, Csehszlovákiában inkább megállapodott. (Lásd a 3. táblát.)

Az élelmiszerek harmadik nagy csoportjába azok a termékek tartoznak, amelyeknek szerepe elsősorban a munkavégzéshez szükséges kalória biztosítása. Ilyenek a cukor, a zsiradékok, továbbá a liszt és ebből készült termékek, a burgonya, a hüvelyesek. (Ez utóbbiak ugyan nemcsak kalóriát adó zsírt, illetve szénhidrátot, hanem fehérjéket vagy más értékes anyagokat is tartalmaznak, jellegzetesen azért mégis inkább kalorikus élelmiszereknek tekinthetők.) E kalorikus élelmiszerekből került ki nálunk 1959-ben a teljes kalóriefogyasztásnak mintegy 80 százaléka és csak a fennmaradó 20 százalék jutott az előző két csoportba tartozó élelmiszerekre.

3. tábla

A zöldség- és főzelékfélék, valamint a gyümölcsök fogyasztása
(az egy főre jutó évi átlag, kilogramm)

Év	Zöldség- és főzelékfélék		Gyümölcsök		Összesen	
	Magyarország	Csehszlovákia	Magyarország	Csehszlovákia	Magyarország	Csehszlovákia
A második világháború előtt.....	.	65,5	.	42,9	95,0	108,4
1949.....	75,3	75,7	39,6	53,9	114,9	129,6
1953.....	76,3	79,0	42,1	65,0	118,4	144,0
1954.....	65,3	72,4	31,7	46,7	97,0	119,1
1955.....	75,5	85,2	45,2	43,8	120,7	129,0
1956.....	71,6	69,3	45,9	50,4	117,5	119,7
1957.....	70,6	73,3	48,9	39,4	119,5	112,7
1958.....	66,6	77,1	55,7	61,5	122,3	138,6
1959.....	71,0	70,1	53,4	45,2	124,4	115,3
1955 – 1959. évek átlaga	71,1	75,0	49,8	48,1	120,9	123,1

Mindkét ország fogyasztására jellemző, hogy az a kalorikus szükségletet teljes egészében biztosítja: 1959-ben a lakosság napi fejenkénti kalóriafogyasztása Csehszlovákiában 3076, Magyarországon 3008 kalória volt és ezek a mennyiségek a szervezet kalóriaszükségletét bőségesen fedezik. A kalóriamennyiség növelésére egyáltalán nincs szükség, sőt a gépesítés fokozódásával, a nehéz fizikai munka fokozatos kiküszöbölésével inkább a kalóriafogyasztás csökkenése várható.

A kalorikus élelmiszerek közül a cukor és a zsiradékok fogyasztása mindkét országban sokkal nagyobb most, mint a második világháború előtt volt. Nincs jelentős eltérés a két országban a jelenlegi és háború előtti fogyasztási szint közötti különbség mértékében sem. A cukorral kapcsolatban mindkét országban megállapítható, hogy a legutóbbi 5–6 évben a fogyasztás alig nőtt. Nem ennyire egyértelműen, de lényegében ugyanez a helyzet a zsiradékfogyasztás terén is. Lisztből és burgonyából a fogyasztás tendenciája mindkét országban csökkenő jellegű. (Lásd a 4. táblát.)

Az élelmiszerfogyasztás jelenleg mindkét országban sokkal nagyobb és minőségileg kedvezőbb, mint a felszabadulás előtt volt. Csehszlovákiában a fogyasztás mennyiségi és minőségi fejlődése az 1950-es évek közepéig párhuzamos volt, Magyarországon ezekben az években a fejlődés csak mennyiségi jellegű volt, főleg a cukor- és a zsiradékfogyasztás emelkedett, és ezzel a kalóriafogyasztás kielégítő szintet ért el. Az 1950-es évek közepétől a táplálkozás minőségének fejlődése — elsősorban az állati eredetű fehérjék fogyasztásának emelkedése — mindkét országra jellemző, de üteme Csehszlovákiában már némileg lelassult. E második szakaszban egy-két évig a kalorikus élelmiszerek fogyasztása is tovább emelkedett, és ez átmenetileg felvetette a kalorikus túltápláltság lehetőségeit, amire mindkét országban felfigyeltek. A legutóbbi néhány évben pedig már tanúi vagyunk annak az egészséges és természetes folyamatnak, hogy a kalorikus élelmiszerek közül a liszt és a burgonya fogyasztása csökkenő, a zsír és a cukor fogyasztása pedig stagnáló jellegű.

A jelenlegi és a felszabadulás előtti fogyasztás összehasonlítását adja az 5. tábla.

4. tábla

A kalorikus élelmiszerek egy főre jutó évi átlagos fogyasztása
(kilogramm)

Év	Liszt és rizs		Burgonya		Cukor		Zsiradékok* (színzsír-súlyban)	
	Magyarország	Csehszlovákia	Magyarország	Csehszlovákia	Magyarország	Csehszlovákia	Magyarország	Csehszlovákia
A második világháború előtt	147,0	119,2	130,0	118,9	10,5	23,2	15,8	14,1
1949**	142,1	134,7	108,7	122,4	16,3	26,4	17,1	11,8
1953	155,7	135,5	109,5	126,1	21,1	28,6	16,9	15,0
1954	148,0	130,8	113,1	125,3	24,2	33,1	18,7	16,6
1955	151,7	131,5	119,9	121,2	24,7	33,7	20,8	16,6
1956	154,8	132,8	103,6	126,7	25,0	34,3	21,3	17,1
1957	136,7	123,7	102,2	122,6	25,1	34,1	20,5	17,4
1958	133,4	120,2	99,3	107,3	24,7	34,9	19,2	17,5
1959	137,4	124,9	99,7	103,9	25,9	35,6	21,1	18,1

* A baromfizsiradék nélkül. (A magyar hivatalos adatok egyébként a baromfizsiradékot is tartalmazzák.)

** Magyarországon 1950.

5. tábla

Az egy főre jutó fogyasztás élelmiszercsoportonként
(kilogramm)

Élelmiszercsoport	Csehszlovákia		Magyarország		Növekedés (+), illetve csökkenés (-)			
	1936	1959	1934-1938. évek átlaga	1959	kilogrammban		százalékban	
					Csehszlovákia	Magyarország	Csehszlovákia	Magyarország
Hús*	34,0	54,0	34,2	47,2	+ 20,0	+ 13,0	+ 59	+ 38
Hal	2,1	4,0	0,7	1,1	+ 1,9	+ 0,4	+ 91	+ 57
Hús és hal* együtt..	36,1	58,0	34,9	48,3	+ 21,9	+ 13,4	+ 61	+ 38
Tojás	7,7	9,4	5,2	8,7	+ 1,7	+ 3,5	+ 22	+ 67
Tej, tejtermék	205,4	180,0	101,9	114,9	- 25,4	+ 13,0	- 12	+ 13
Zöldség és gyümölcs	108,4	115,3	95,0	124,4	+ 6,9	+ 29,4	+ 6	+ 30
Burgonya	118,9	103,9	130,0	99,7	- 15,0	- 30,3	- 13	- 23
Liszt, rizs	119,2	124,9	147,0	137,4	+ 5,7	- 9,6	+ 5	- 7
Cukor	23,2	35,6	10,5	25,9	+ 12,4	+ 15,4	+ 53	+ 147
Zsiradékok**	14,1	18,1	15,8	21,1	+ 4,0	+ 5,3	+ 28	+ 34

* Az összehasonlíthatóság érdekében a baromfit mindkét ország adata zsiradékkal együtt tartalmazza. (A magyar hivatalos adatok egyébként a baromfizsirt nem tartalmazzák.)

** Színzsír értékben. Természetes súlyban a zsiradékfogyasztás Csehszlovákiában 19,3, Magyarországon 21,5 kilogramm. Mindkét ország adata a baromfizsiradék nélkül értendő.

II.

A következő kérdés, ami a két ország élelmiszerfogyasztásának összehasonlításával kapcsolatban felmerül az, hogy hol, milyen színvonalon helyezkedünk el más országok élelmiszerfogyasztásához viszonyítva, hogy a vizsgált két országban tapasztalt fejlődési tendenciák hogyan illeszkednek a táplálkozás fejlődéséről rajzolható általános képbe. Nem célunk itt a világ ételmezési helyzetéről teljes képet nyújtani, ezért az összehasonlítást nem terjesztjük ki például a gazdaságilag elmaradott országokra, amelyekben köztudomásúan a táplálko-

zásnak még mennyiségi szintje is alacsony, illetve sok országban elégtelen. Összehasonlításainkat általában néhány fejletten táplálkozó európai országra korlátozzuk.

A csehszlovákiai fogyasztás színvonala — a fehérjékben gazdag állati eredetű élelmiszerek tekintetében — számos fejlett európai országéval (például Belgiuméval, Hollandiáéval, Svájcéval, Ausztriáéval, a Német Demokratikus Köztársaságéval, a Német Szövetségi Köztársaságéval) nagyjából azonos. Magyarországon ezekhez az országokhoz képest a húsfogyasztás valamivel alacsonyabb, a tojásfogyasztás nagyjából hasonló, a tejfogyasztás viszont sokkal kisebb, hiszen ezekben az országokban az egy főre jutó tejfogyasztás eléri az évi 6—8 kilogramm tejproteint, ami kb. 180—240 kilogramm tejjel egyenértékű. Végeredményben az igen alacsony tejfogyasztás következménye, hogy az állati eredetű fehérjék napi fogyasztása nálunk csak 37 gramm az említett országok átlagosan 45 grammos fogyasztásával szemben. (Az európai viszonyoknak megfelelő, egészségileg kívánatos fehérjemennyiség 40—45 gramm.)

A felsorolt államok többségében az állati eredetű fehérjedús élelmiszerek jelenlegi fogyasztási szintje már régebben kialakult, a második világháború előtti és a jelenlegi fogyasztási szint között nincs számottevő különbség. Talán mint általános tendencia a tojásfogyasztás növekedése figyelhető meg. Ezeknek az országoknak a színvonalát Csehszlovákia már lényegében elérte, Magyarország pedig a tejfogyasztás kivételével erősen megközelítette.

6. tábla

A fehérjékben gazdag állati eredetű élelmiszerek fejenkénti fogyasztása egyes országokban

Év	Magyarország	Csehszlovákia	Ausztria	Belgium-Luxemburg	Hollandia	Német-demokratikus Köztársaság	Német Szövetségi Köztársaság	Norvégia	Svájc
Állati fehérjék összfogyasztása naponként (gramm)									
A második világháború előtt.....	29	32	42	38	41	.	44	48	52
1959.....	37	45	43	45	43	.	45	50	52
Húsféleségek évenként (kilogramm)									
A második világháború előtt.....	34	34	49	47	38	.	53	38	53
1959.....	47	54	50	56	43	56	52	39	55
Hal évenként (kilogramm)									
A második világháború előtt.....	1	2	2	6	6	.	7	21	1
1959.....	1	4	3	6	5	.	7	19	3
Tojás évenként (kilogramm)									
A második világháború előtt.....	5	7	7	12	9	.	7	7	9
1959.....	9	9	10	15	9	10	12	8	10
Tej (protein tartalom) évenként (kilogramm)									
A második világháború előtt.....	4,3	.	7	4	8	.	7	8	11
1959.....	4,6	6,4	7	6	8	.	7	9	10

A 6. táblában bemutatott országok mögött foglal helyet — a fogyasztás tekintetében — jó néhány európai ország (például Olaszország, Jugoszlávia, Portugália, amelyekben egyaránt napi 25 gramm körül van az állati fehérjék fogyasztása), valamint a legtöbb ázsiai, afrikai és latin-amerikai ország, amelyekben az állati fehérjék fogyasztása napi 5—15 gramm körül mozog. Néhány országban a fehérjefogyasztás az előzőekben tárgyaltaknál lényegesen magasabb. Ezek közé tartozik Európában az Egyesült Királyság, Dánia, Amerikában Kanada és az Amerikai Egyesült Államok, ezeken kívül Ausztrália és Új-Zéland. Ezekben az országokban 70—90 kilogramm hús és ezenkívül jelentős mennyiségű hal jut évente minden lakosra, ilyen mennyiségek fogyasztása viszont egészségi szempontból már vitatható.

A fehérjejellegű élelmiszerek közül Csehszlovákiában és Magyarországon eltérő összetételénél és volumenénél fogva közelebbi figyelmet érdemel a hús és a tej fogyasztása.

A húsok közül Csehszlovákiában sokkal több fogy a marha- és a borjúhúsból, és lényegesen kevesebb a baromfihúsból, mint Magyarországon.

7. tábla
Az egy főre jutó évi húsfogyasztás 1959-ben
(kilogramm)

Hús	Magyarország*	Csehszlovákia
Sertés	25,1	32,1
Marha	8,6	15,3
Borjú.....	0,6	1,7
Baromfi	11,0	4,3
Egyéb (juh, ló stb.) .	1,9	0,6
<i>Összesen</i>	<i>47,2</i>	<i>54,0</i>

* A szokásos közlésektől eltérően az adatok a baromfisziradékot is tartalmazzák és a belsőség az egyes húsfélésegeknél szerepel.

Magyarországon a marha- és a borjúhúsfogyasztás nemcsak Csehszlovákiához, hanem a nemzetközi színvonalhoz viszonyítva is alacsony. A marhahúst a magyar konyha — talán éppen a szarvasmarhaállomány elmaradottsága következtében hosszú évtizedek során kialakult fogyasztási szokásként — alig kedveli. Jellemző erre, hogy a tökehúsként vásárolt marhahús a teljes marhahúsfogyasztásnak 40 százalékát sem éri el, a többi különböző készítményekben feldolgozva és az üzemi étkezés keretében kerül felhasználásra, ezzel szemben sertéshúsból a keresletet csak részben tudjuk kielégíteni. A sertéshúsfogyasztás nálunk a jövedelem emelkedésével erőteljesen növekszik, marhahúsból viszont a nagyobb jövedelműek nem vásárolnak többet az alacsonyabb jövedelműeknél. A marhahúsfogyasztás emelkedését akadályozza, hogy az üzletkebe kerülő marhahús nem mindig elégíti ki a nagyobb igényeket, fiatal és megfelelően hizlalt állatok húsa ritkán kerül forgalomba. (Megjegyezzük, hogy míg a legtöbb országban a marhahús drágább vagy legalábbis nem olcsóbb a sertéshúsnál, addig nálunk a marhahús a sertéshúsnál lényegesen kevesebbe kerül.)

Húsfogyasztásunk kedvező vonása, hogy a baromfihúsfogyasztás elég magas, közel két és félszerese a csehszlovákiaiainak. A baromfihús a sertéshúsnál könnyebb, egészségileg értékesebb, így nagyobb mennyiségű fogyasztása kívánatos. A magyarországi baromfihús-fogyasztás nemzetközi viszonylatban is kiugró:

az európai országokban általános 2—3 kilogrammal szemben 11 kilogramm. Egyébként a baromfifogyasztásra is jellemző a nehezebb zsíros baromfihúsok és ételek magas aránya. A baromfihús fogyasztásból ugyanis közel 4 kilogrammot tesz ki a kacsá- és libahús (zsiradékkal együtt), és elég sok a kövér tyúkhús is.

A tej- és tejtermékfogyasztás — mint erről már az előzőkben is szó volt — igen alacsony. Magyarországon a tej- és a tejtermékfogyasztásnak nincsenek hagyományai, az üzlethálózat sem eléggé kiterjedt. A folyó tej fogyasztásának növelésére a lakosságnak nincsenek kialakult igényei, az alacsony és a magas jövedelműek fogyasztása között csak lényegtelen eltérések vannak. Egyébként folyó tejből a fogyasztás nem is különösebben alacsony. (A munkások és alkalmazottak átlagos fejenkénti folyótej-fogyasztása 1959-ben évi 90 liter volt.)

A tejtermékfogyasztás növelésére viszont az igények igen erőteljesek. A háztartásstatisztikai megfigyelések szerint a jövedelem emelkedésével a sajt-, tejszín- és a kakaófogyasztás kétszer olyan mértékben, a tejföl és a túró fogyasztása pedig olyan mértékben növekszik, mint a húsfogyasztás. (Mint ismeretes, a húsfogyasztás a jövedelemváltozásra igen erőteljesen reagál.) A tejtermékfogyasztás nagyobb arányú emelése részben árprobléma. Például a sajt ára nálunk — figyelembe véve a többi élelmiszer átlagos árszínvonalát — mintegy harmadával drágább, mint Csehszlovákiában, és drágább, mint a legtöbb nyugat-európai országban.

Az egy kilogramm sajt árából vásárolható élelmiszermennyiség
néhány európai országban*

Ország	Kilogramm
Ausztria	2,6
Belgium	2,8
Csehszlovákia	3,0
Dánia	3,0
Egyesült Királyság	1,9
Franciaország	2,9
Hollandia	3,0
Lengyelország	2,9
Magyarország	4,1
Német Szövetségi Köztársaság	3,7
Svájc	3,2
Svédország	2,8

* E mutatót és a későbbiekben használt ugyanilyen mutatókat az alábbiak szerint dolgoztuk ki. Összeállítottunk egy élelmiszerkosarat, amely a különböző élelmiszereket a közép-európai átlagos fogyasztás alapján tartalmazza. A kosárban szereplő élelmiszerek mennyiségeit az egyes országok kiskereskedelmi áraival beszorozva, megkaptuk a kosár értékét nemzeti valutában. Ehhez az értékhez viszonyítottuk azután az egyes élelmiszerek árát. Annak érdekében, hogy a mutató egyszerűbben érthető legyen, az egyes cikkek árát a kosárban foglalt teljes élelmiszermennyiség egy kilogrammjára jutó átlagárhoz hasonlítottuk. (Például e 615 kilogramm élelmiszert tartalmazó kosár értéke Magyarországon 6066 forint, egy kilogramm élelmiszer átlagára 9,86 forint. Mivel egy kilogramm sajt ára átlagosan 40 forint, az 4,1 kilogramm élelmiszernek felel meg.) A felhasznált adatok 1957. októberi, illetve a szocialista országoknál 1959. októberi adatok.

Jóllehet a sajt ára nálunk magas, a fogyasztott mennyiség a jelenlegi áron is valamivel nagyobb lenne, ha a keresletet teljes mértékben ki lehetne elégíteni. Végső soron a tejfogyasztás emelése a tejtermelés növelésének, a szarvasmarhaállomány fejlesztésének függvénye, így a kedvezőbb fogyasztást kialakító árakat is csak nagyobb termeléssel lehetne megalapozni.

A sajt fogyasztás Magyarországon fejenként évi 0,6, Csehszlovákiában 2,3 kilogramm, néhány európai országban pedig még magasabb.

A csehszlovákiai, számos európai országénál alacsonyabb sajt fogyasztásban szerepet játszanak olyan termékek árarányai, amelyek a sajt fogyasztással összefüggésben vannak (így például a sajttal együtt fogyasztott vaj ára viszonylag magas, vagy például az egyszerűbb hentesárukból viszonylag olcsóbban lehet étkezni), valamint szerepe van ebben fogyasztási szokásoknak is.

Az egy főre jutó sajt fogyasztás

Ország (év)	Kilogramm
Belgium—Luxemburg (1956—1957)	5,5
Csehszlovákia (1959)	2,3
Dánia (1957)	7,1
Egyesült Királyság (1958)	4,4
Magyarország (1959)	0,6
Német Demokratikus Köztársaság (1958)	3,8
Német Szövetségi Köztársaság (1957—1958)	4,3
Olaszország (1957)	0,5

Magyarországon az alacsony marha- és borjúhús-, valamint tejfogyasztás végső soron a szarvasmarha-tenyésztés nem kielégítő színvonalával magyarázható. Az állomány a felszabadulás előtt is elégtelen volt, és azóta sem változott lényegesen. Számos európai országban egységnyi területre kétszer annyi vagy még több szarvasmarhá jut, mint nálunk, és emellett az állomány hús- és tejtermelése is kedvezőbb a magyarországinál.

Zöldség- és főzelékfélékből, valamint gyümölcsökből a két országban az évi fejenkénti fogyasztás 120 kilogramm körül mozog. Ez nemzetközi viszonylatban nem mondható kevésnek, egyes országokban viszont ennél lényegesen többet fogyasztanak. A zöldségfélék és a gyümölcsök jelentőségének felismerését mutatja, hogy a fogyasztott mennyiség általánosan növekszik: 1959-ben Ausztriában, Olaszországban mintegy kétszerese, Dániában, a Német Szövetségi Köztársaságban, Kanadában lényegesen több, mint másfélszerese, Belgiumban, Hollandiában, Svédországban, Svájcban pedig mintegy másfélszerese volt a második világháború előttinek.

A zöldség- és főzelékfélék, valamint a gyümölcsök fogyasztása Magyarországon és Csehszlovákiában — több éves átlagokkal számolva — nagyjából egyforma. Ezen belül azonban az éghajlati körülményeknek és a kialakult fogyasztási szokásoknak megfelelően a különböző zöldségfélék gyümölcsök jelentősége meglehetősen eltérő. Így például Csehszlovákiában összehasonlíthatatlanul kevesebbet fogyasztanak zöldpaprikából, zöldborsóból, zöldbabból, viszont lényegesen többet káposztából, szilvából stb., mint nálunk.

E növényi termékek fogyasztásánál igen lényeges, hogy azok az egész év folyamán minél egyenletesebb elosztásban rendelkezésre álljanak. Ugyanis egyik legnagyobb értékük a C vitamin, ezt pedig a szervezet nem tudja raktározni, ezért állandóan megfelelő mennyiséget kell belőle fogyasztani. A fogyasztás egyenletességének biztosítása többféleképpen történhet. Elsősorban törekedni kell olyan fajták kialakítására, amelyek hosszú időn át piacra kerülhetnek. Másodsorban arra kell törekedni, hogy minél nagyobb mennyiségben fogyasztanak gyárilag tartósított árukat. (Ugyanis ezekben — a házilag tartósítottakkal szemben — a vitamin nagy része megóvható.) Harmadsorban főleg a koratavaszi hónapokban jelentős mennyiségű déligyümölcs is szükséges a hiányzó C vitamin pótlására.

Mindezt szem előtt tartva, Csehszlovákiában a helyzet kedvezőbb: a tartósított áruk fogyasztása a magyarországinak több mint négyszerese, a déligyümölcsök fogyasztása pedig 1959-ben kétszerese. A déligyümölcs-fogyasztás azonban Csehszlovákiában is elég alacsony: a magyarországi 2—3 kilogrammal szemben 5 kilogramm körüli a fejenkénti évi mennyiség, viszont a nyugat-európai kapitalista országokban általában 8—20 kilogrammot fogyasztanak. Ennek egyik oka az árakban keresendő. Ezt igazolják az alábbi adatok is. Például a narancs ára különböző európai országokban az alábbi élelmiszermennyiségeknek felel meg.

Az egy kilogramm narancs árából vásárolható élelmiszermennyiség
néhány európai országban
(1957., illetve 1959. évi adatok)*

Ország	Kilogramm
Ausztria	0,57
Belgium	1,16
Csehszlovákia	1,89
Dánia	1,28
Egyesült Királyság	1,04
Hollandia	1,17
Magyarország	3,65**
Német Demokratikus Köztársaság	1,89
Német Szövetségi Köztársaság	1,12
Olaszország	0,58
Svájc	1,01
Svédország	0,85

* A módszer leírását lásd a 250. oldalon a jegyzetben.

** Az 1961. decemberi árrendezés után 2,47 kilogramm.

(A tanulmány II., befejező részét a *Statisztikai Szemle* következő számában közöljük.)

A NEMZETI JÖVEDELEM A MÁSODIK HÁROMÉVES TERV IDŐSZAKÁBAN

CSEERNOK ATTILA*

A tanulmány célja az, hogy Magyarország nemzeti jövedelmének termeléséről és felhasználásáról vázlatos áttekintést adjon a hároméves terv (1958—1960) időszakára vonatkozóan. Ennek megfelelően néhány fontosabb összefüggés bemutatásával az ipar és a mezőgazdaság szerepét kívánja érzékeltetni a nemzeti jövedelem termelésében (I.), továbbá azokat a főbb tényezőket vázolja, amelyek az ipari és a mezőgazdasági nettó termelésre kihatottak. A nemzeti jövedelem felhasználásán (II.) belül elsősorban a fogyasztás és a felhalmozás arányának változásával, továbbá a nemzeti jövedelem elosztásával (III.) és a lakosság pénzügyi helyzetével (IV.) foglalkozik.

Az egyes ágazatokkal kapcsolatban tett megállapítások természetesen nem lépnek fel az illető ágazatról alkotott teljes kép igényével, csupán a nemzeti jövedelemmel kapcsolatos legfőbb folyamatok illusztrálására szolgálnak. Néhány esetben a cikk korábbi jelentésekből vagy a közgazdasági irodalomból már ismert megállapításokra is kitér, ezek azonban a nemzeti jövedelem sokrétű összefüggéseinek minél kézzelfoghatóbb jellemzése érdekében szükséges ismétlések.

I. A NEMZETI JÖVEDELEM TERMELÉSE

Magyarország nemzeti jövedelme 1949 óta erősen emelkedő tendenciát mutat. A nemzeti jövedelem volumene az 1958—1960. éveket magában foglaló második hároméves terv utolsó évében 125 százalékkal haladta meg az 1949. évit. (Az adatokat lásd a 254. oldalon.)

A második hároméves terv a nemzeti jövedelem 13 százalékos növelését irányozta elő. Ezzel szemben a nemzeti jövedelem a tervezettnél lényegesen kedvezőbben alakult, a három év alatt évről évre nagyobb mértékben nőtt és 1960-ban már 25 százalékkal haladta meg az 1957. évit (Lásd az 1. táblát.)

Az egyes népgazdasági ágak a második hároméves terv időszakában eltérő módon járultak hozzá a nemzeti jövedelem termeléséhez. Az ipar — mint ahogy már évek óta, úgy ebben az időszakban is — a nemzeti jövedelemnek több mint felét adta és a nemzeti jövedelemben képviselt súlya a három év alatt évről évre tovább nőtt. Összehasonlítható áron¹ számítva az ipar hozzájárulása a nemzeti jö-

* A cikk a Központi Statisztikai Hivatal által kiadott „A nemzeti jövedelem és a lakosság életkörülményei a hároméves terv időszakában” c. jelentés (Statisztikai Időszaki Közlemények 46. kötet) első részének ismertetése.

¹ 1959. évi változatlan áron.

vedelemhez 1958-ban 54,5, 1959-ben 55,1, míg 1960-ban már 57,8 százalék volt. Az építőiparnak a nemzeti jövedelemben elfoglalt aránya 9,8 százalékról 11,0 százalékra nőtt a három év alatt, míg a közlekedés és hírközlés 1960-ban már 4,3 százalékos súllyal szerepelt az 1958. évi 3,8 százalékkal szemben.

A nemzeti jövedelem alakulása

(Index: 1949. év = 100)

Év	Százalék
1950	120,6
1951	141,2
1952	138,5
1953	156,7
1954	150,3
1955	163,7
1956	146,0
1957	180,0
1958	191,2
1959	204,4
1960	225,0

1. tábla

A nemzeti jövedelem termelése

(Változatlan áron)

Év	Az 1957. évi	Az előző évi
	százalékában	
1957.....	100,0	—
1958.....	106,2	106,2
1959.....	113,5	106,9
1960.....	125,0	110,1

A mezőgazdaság hozzájárulása a nemzeti jövedelemhez a második hároméves terv időszakában kedvezőtlenül alakult. A mezőgazdaság nettó termelése 1958-tól 1959-re 4,1 százalékkal nőtt ugyan, ez azonban elmaradt a nemzeti jövedelem össz volumenének 6,9 százalékos növekedése mögött, 1959-ről 1960-ra pedig a mezőgazdasági nettó termelés a nemzeti jövedelem össz volumenének 10,1 százalékos növekedése mellett 10,4 százalékkal csökkent. Mindezek következtében a mezőgazdaság aránya a nemzeti jövedelemben az 1958. évi 28,1 százalékról 1960-ban 22,3 százalékra csökkent. (Lásd a színes ábrát.)

Mint látható, a nemzeti jövedelem volumenének túlnyomó részét az ipar és a mezőgazdaság adta, a második hároméves terv időszakában e két ágazat nettó termelése a nemzeti jövedelem 80—83 százalékát tette ki. (A nemzeti jövedelemben az ipar aránya 55—58 százalék, a mezőgazdaságé 22—28 százalék volt.) Ebből következik, hogy a nemzeti jövedelem alakulását a fenti tervidőszak folyamán — a korábbi évekhez hasonlóan — lényegében az ipar és a mezőgazdaság fejlődése határozta meg.

Az ipar és a mezőgazdaság 1949 óta igen eltérő módon fejlődött. Az ipari nettó termelés az elmúlt 11 év alatt ugrásszerűen nőtt és 1960-ban — a második hároméves tervidőszak utolsó évében — már több, mint háromszorosa volt az 1949. évinek. Ilyen rohamos fejlődéssel összevetve, a mezőgazdasági nettó termelés volumenének a 11 év alatt elért nem egészen 20 százalékos emelkedése nem kielégítő. A nemzeti jövedelem össz volumenének az 1949—1960. évek közötti

125 százalékos emelkedése tehát főként az ipari nettó termelés több, mint 200 százalékos növekedésének tudható be, a mezőgazdaság nettó termelése ugyanis ez idő alatt lényegében azonos szinten mozgott. Ez utóbbi megállapítás különösen akkor helytálló, ha figyelembe vesszük, hogy a mezőgazdasági nettó termelés már 1951-ben elérte a második hároméves terv színvonalát és 1955-ben is csak alig maradt el attól.

A második hároméves terv időszakában az ipar és a mezőgazdaság egyenlőtlen fejlődése terén a helyzet nem javult, sőt az 1958—1960. években a fejlődésbeli különbség tovább fokozódott. Ebben az időszakban ugyanis az ipari nettó termelés kerekén 34 százalékkal haladta meg az előző három év átlagát, míg a mezőgazdaságban az ennek megfelelő emelkedés mindössze 4 százalékot tett ki.

2. tábla

*Az ipar és a mezőgazdaság
nettó termelésének alakulása*

Év	A nettó termelés	
	az iparban*	a mezőgazdaságban
	Index : 1949. év = 100	
1955.....	209,8	126,7
1956.....	178,3	105,5
1957.....	215,9	124,2
1960.....	303,8	119,1
	Index : 1955 – 1957. évek átlaga = 100	
1958.....	120,7	104,9
1959.....	130,5	109,2
1960.....	150,8	97,9
1958 – 1960. évek átlaga	134,0	104,0

* Az ipar hozzájárulása a nemzeti jövedelemhez.

Az 1958—1960. évek folyamán legnagyobb mértékben az építőipar, valamint a közlekedés és hírközlés nettó termelése emelkedett, de nem sokkal maradt el tőlük az ipari nettó termelés emelkedése sem.

3. tábla

*A nemzeti jövedelem termelése
(Változatlan áron)*

Népgazdasági ág	1958. évben	1959. évben	1960. évben	
	az előző évi		az 1957. évi	
	százalékában			
Ipar	112,5	108,2	115,6	140,7
Építőipar	110,6	112,4	118,1	146,8
Mezőgazdaság	102,8	104,1	89,6	95,9
Közlekedés és hírközlés	108,7	114,9	115,9	144,8
Kereskedelem	81,4	82,5	170,8	114,7
Anyagi termelés egyéb ágai	100,0	115,1	114,2	131,4
<i>Nemzeti jövedelem összesen</i>	<i>106,2</i>	<i>106,9</i>	<i>110,1</i>	<i>125,0</i>

A második hároméves terv időszakában jelentősen megváltozott a nemzeti jövedelem társadalmi szektorok szerinti összetétele is. A tervidőszak legjelentősebb változásának, a mezőgazdaság szocialista átszervezésének következményeként a szövetkezeti szektor aránya az 1958. évi 7,8 százalékról 1960-ban 17,6 százalékra nőtt. Ezzel egyidejűleg az állami szektor aránya jelentősen nőtt, a magánszektoré viszont rohamosan csökkent.

4. tábla
A nemzeti jövedelem megoszlása társadalmi szektorok szerint
(Változatlan áron)

Társadalmi szektor	1958.	1959.	1960.
	évben (százalék)		
Állami szektor.....	63,2	64,6	70,1
Szövetkezeti szektor.....	7,8	12,3	17,6
Szocialista szektor	71,0	76,9	87,7
Magánszektor.....	29,0	23,1	12,3
<i>Nemzeti jövedelem összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

1. A nemzeti jövedelem és a foglalkoztatottság

A nemzeti jövedelem volumenének három év alatti jelentős mértékű növekedése a népesség és ezen belül a termelő ágazatokban foglalkoztatottak számának viszonylag kismértékű emelkedése mellett következett be. Így az egy lakosra, illetve a termelő ágazatok egy dolgozójára jutó nemzeti jövedelem közel ugyanolyan mértékben emelkedett, mint az egész nemzeti jövedelem.

5. tábla
Az egy lakosra, illetve a termelő ágazatok egy dolgozójára jutó nemzeti jövedelem
(Változatlan áron)

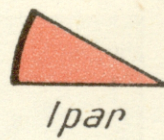
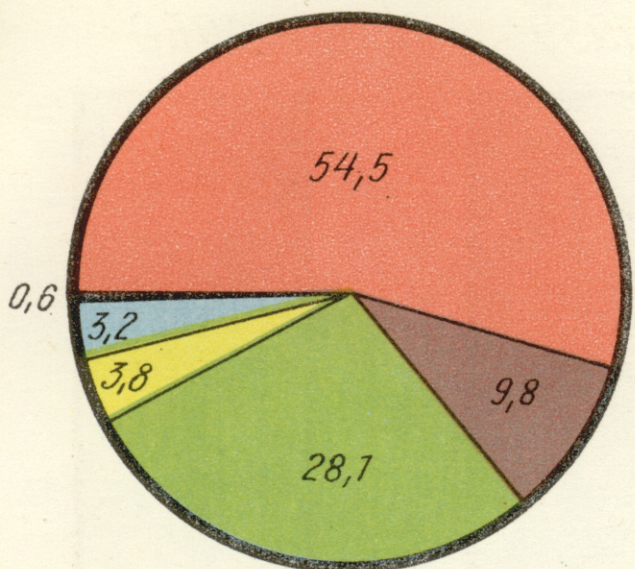
Év	A nemzeti jövedelem		
	összesen	egy lakosra	a termelő ágazatok egy dolgozójára
			számítva
Index: 1957. év = 100			
1957.....	100,0	100,0	100,0
1958.....	106,2	105,8	105,3
1959.....	113,5	112,4	112,1
1960.....	125,0	123,2	124,5

A termelő ágazatokban foglalkoztatottak együttes száma alig változott a három év alatt, azonban rendkívül nagyszabású átrétegződés ment végbe a nép gazdaság különböző területei — egyrészt a mezőgazdaság, másrészt az ipar, építőipar és közlekedés dolgozói — között (más vonatkozásban a parasztok és a munkások között). Az átrétegződés nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy az egy keresőre számított nemzeti jövedelem közel ugyanolyan mértékben emelkedett, mint az összes nemzeti jövedelem, vagyis jelentősen nőtt az egy dolgozó által létrehozott új érték is. Ennek megvilágítására szolgálnak a következő adatok.

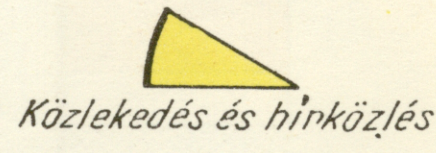
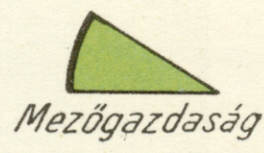
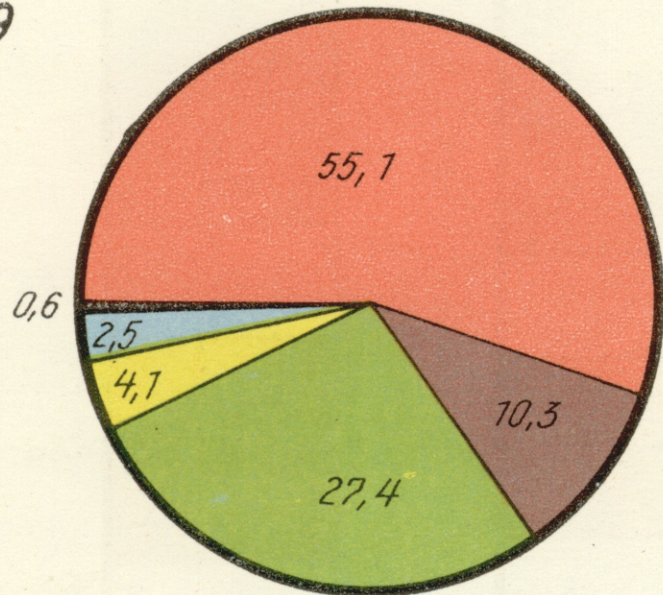
A NEMZETI JOVEDELEM TERMELESE (VÁLTOZATLAN ÁRON)

1958

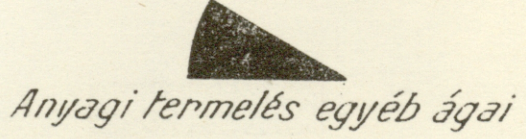
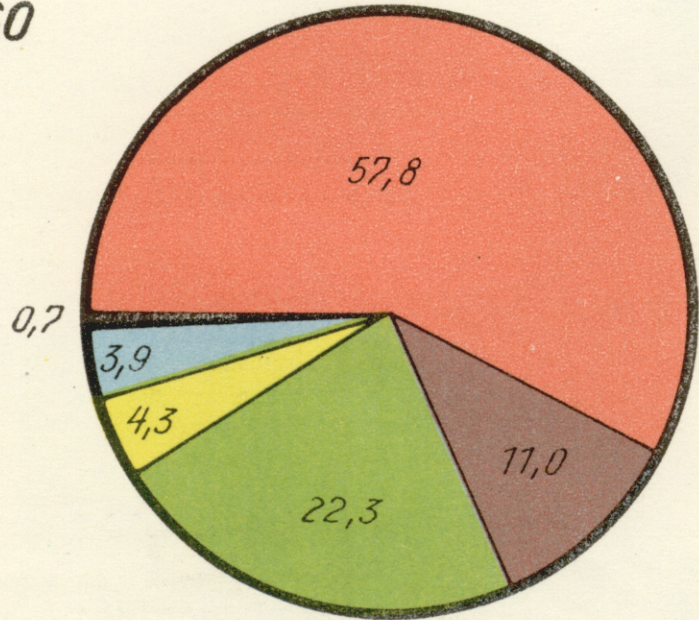
%

1959

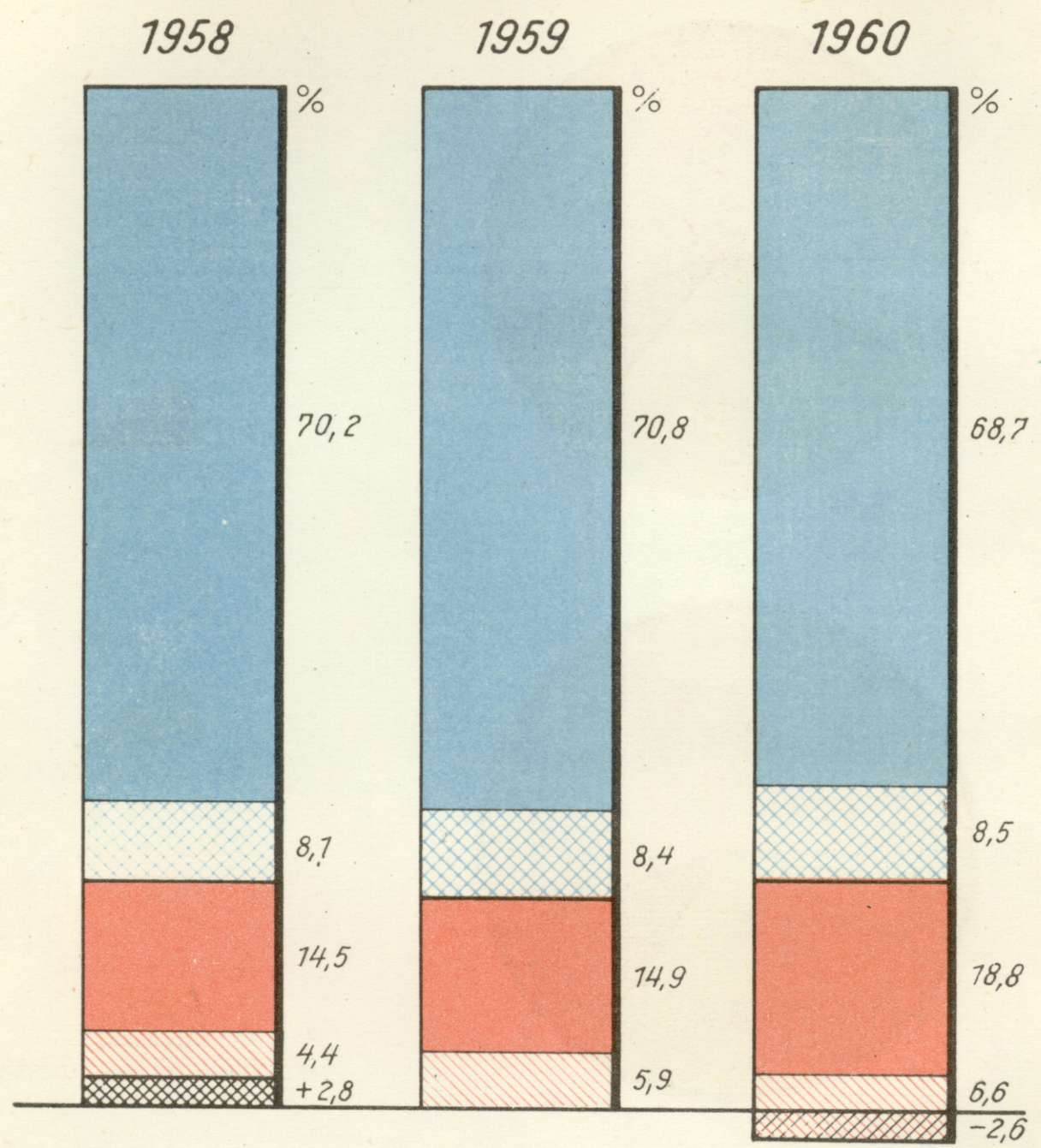

1960

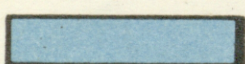

256/bc

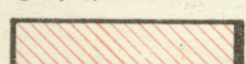
A NEMZETI JOVEDELEM FELHASZNÁLÁSA (VÁLTOZATLAN ÁRON)

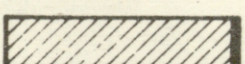

F O G Y A S Z T Á S E G Y Ü T T

 Lakosság fogyasztása *Egyéb nem termelő fogyasztás*

F E L H A L M O Z Á S E G Y Ü T T

 Állóalapnövekedés *Forgóalapnövekedés*

 Behozatali (-) többlet *Kiviteli (+) többlet*

A munkás-alkalmazotti keresők száma — figyelembe véve a nyugdíjazást és az elhalálozást — mintegy 420 000 fővel növekedett. A munkások és alkalmazottak számának növekedése felerészben magából a munkás-alkalmazotti és felerészben a paraszti népességből származott.

6. tábla
A munkások és alkalmazottak számának növekedése források szerint
1958. január 1 és 1960. január 1 között

Megnevezés	A korábban nem dolgozó		A korábbi már kereső önálló (segítő családtagjaik)	Növekedés összesen
	ifjúság	háztartásbeliek		
	köréből újonnan munkás-alkalmazottá válók száma (ezer fő)			
A munkások és alkalmazottakhoz sorolt népességből.....	146	30	15	191
A parasztsághoz sorolt népességből ..	65	—	140	205
Az egyéb népességből.....	4	1	17	22
<i>Összesen</i>	<i>215</i>	<i>31</i>	<i>172</i>	<i>418</i>

Mint az előzőkből kitűnik, a mezőgazdasági népességből munkás-alkalmazottá vált több, mint 200 000 fő közül 65 000 főt tesz ki azoknak a parasztifjaknak a száma, akik ebben az időben váltak keresőképes korúakká, végezték el tanulmányaikat és nem a mezőgazdaság területén léptek először munkába. A mezőgazdaság keresőiből kikerült 140 000 főből mintegy 100 000-re tehető azoknak a száma, akik eddig csak a mezőgazdaságban dolgoztak. A fennmaradó rész azon kettős jövedelmű családok keresőiből került ki, akiknél a kétféle jövedelem közül ebben az időszakban vált dominálóvá a munkabérijövedelem.

Megjegyezzük, hogy a parasztságból munkás-alkalmazottá vált keresők egy része nem szakadt el teljesen a falutól. Az átalakulás fokozatosan és a legváltozatosabb átmeneti formákban megy végbe. Ezek az emberek sok esetben továbbra is ott élnek falun családi házaikban és sokáig megmaradnak a régtől fogva meggyökerezett paraszti szokások, a paraszti életmód keretei között. Egy tekintetben azonban — és pedig a legfontosabb vonatkozásban — kétségtelen a változás és ez a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt új helyzet: a mezőgazdaság és a népgazdaság többi területei közötti munkamegosztás élesebbé vált, ami előbb vagy utóbb magával hozza az életkörülmények, az életmód változását is. Azok a munkások, akik a családi gazdaságok keretében ezelőtt — főleg a munkacsúcsok idején, de a nagyobb erőfeszítést igénylő munkákban folyamatosan is — résztvettek a mezőgazdasági termelésben, sokkal kevésbé teszik ezt meg a szövetkezetekben. Ha a készség meg is van bennük, akkor sem tudnak a szövetkezet szervezett munkájába nagyobb mértékben bekapcsolódni. Ilyen körülmények között, ha az újonnan munkássá lett rétegnek falusi lakóhelye következtében marad is valami kapcsolata a mezőgazdasággal, ez legtöbbször a házkörüli állattartás teendőire szűkül, ami lényegében nem más, mint a munkások kisegítő gazdasága.

Bár nem tartozik szorosan a szóbanforgó kérdéshez, az egy főre jutó nemzeti jövedelem alakulásához, meg kell említeni, hogy az évek óta tartó nagyarányú át-
rétegződés következtében nagymértékben megváltozott a népgazdaság egyes te-

rületein dolgozók korösszetétele, ami a nemzeti jövedelem létrehozásában idővel kedvezőtlenül érezhető hatását. A mezőgazdaságból eltávozott népesség — értendően — elsősorban a fiatalabb korosztályokból került ki. A népszámlálás adatai adtak először országos képet arról, hogy ez a jelenség hogyan alakul a parasztságnál.

7. tábla

A férfi keresők korösszetétele 1960. január 1-én (százalék)
(A népszámlálás adatainak 1 százalékos reprezentatív feldolgozása alapján)

Keresők	40 évnél fiatalabb	40 évnél idősebb	40 évnél idősebbek közül		Összesen
			40–59 éves	60 éves és idősebb	
Mezőgazdasági önállók és segítő családtagjaik	32,4	67,6	39,3	28,3	100,0
Mezőgazdasági termelőszövetkezeti tagok és segítő családtagjaik	31,5	68,5	42,3	26,2	100,0
Munkások és alkalmazottak (kisipari termelőszövetkezeti tagokkal és nyugdíjasokkal együtt)*	58,5	41,5	29,8	11,7	100,0

* Az adatok összehasonlíthatósága érdekében a munkások és alkalmazottak számát kiegészítettük a nyugdíjasok számával, ugyanis a paraszti keresők száma 1960 elején túlnyomó többségben még felső korhatár nélkül magában foglalta az idős gazdálkodókat és szövetkezeti tagokat.

A kormegoszlás a mezőgazdaságban 1960. január óta feltehetőleg inkább romlott, mint javult. Az adatok egyébként az országos átlagot mutatják, ezen belül egyes ipari vonzású körzetekben a helyzet jóval kedvezőtlenebb.

A körvonalazott átrétegződés azért járult hozzá az egy dolgozó által létrehozott új érték emelkedéséhez, mert viszonylag nagyszámú foglalkoztatott alacsonyabb termelékenységű népgazdasági ágból magasabb termelékenységű ágakba áramlott át. (Az egy keresőre jutó érték az iparban hozzávetőleg háromszor annyi, mint a mezőgazdaságban.) Emellett szerepet játszott az is, hogy emelkedett a termelékenység magukban az egyes ágazatokban: a mezőgazdaságban elsősorban oly módon, hogy a lényegében azonos színvonalú termelést kevesebben hozták létre, az iparban pedig oly módon, hogy a termelés emelkedése jelentős mértékben meghaladta a foglalkoztatottak számának növekedését. Az iparban 1960-ra 1957-hez képest kerekén 21 százalékkal nőtt az egy foglalkoztatottra jutó nettó termelés, a mezőgazdaságban pedig hozzávetőleg 10 százalékkal.

2. Az ipari nettó termelés alakulása

A nemzeti jövedelem volumenének igen kedvező alakulását a második hároméves terv időszakában főként az *ipari nettó termelés* színvonalának nagyarányú emelkedése eredményezte. (Lásd a 8. táblát.)

Az ipar nettó termelésének mintegy 90 százaléka az állami iparból származott. Az állami ipar nettó termelése évről évre meglehetősen egyenletesen nőtt és 1960-ban 41,5 százalékkal magasabb volt, mint 1957-ben. Az állami iparon belül a nehézipar nettó termelése közel 50 százalékkal, a könnyűiparé 32 százalékkal, az élelmiszeriparé pedig 20 százalékkal nőtt 1957-hez képest. A nehéziparon belül a vizsgált három év alatt a vegyipar (71,70%) és a gépipar (62,80%) termelése emelkedett a legnagyobb mértékben, de a villamosenergiaipar nettó termelésének emelkedése (47,00%) is átlagon felüli volt.

8. tábla
Az ipar nettó termelésének alakulása*

Év	Az 1957. évi	Az előző évi
	százalékában	
1957.....	100,0	—
1958.....	112,5	112,5
1959.....	121,7	108,2
1960.....	140,7	115,6

* Az ipar hozzájárulása a nemzeti jövedelemhez.

A második hároméves terv előirányzata szerint az állami iparban a termelés növekedésének mintegy kétharmadát a *termelékenység* emelkedése útján kellett volna elérni. A terv előirányzatát e téren nem sikerült teljesíteni, mert az állami iparban a három év alatt a termelékenység növekedése (21%) csak kismértékben haladta meg a létszámemelkedést (17%).

Az állami ipar tehát a termelés növekedésének csak alig több, mint felét (52,8 százalékat) érte el a termelékenység növelésével. Ez a hányad a legmagasabb az élelmiszeriparban (70,0%), s a legalacsonyabb a könnyűiparban (37,0%) volt; a nehéziparban 55,9 százalékot, ezen belül a tömegcikkiparban 72,5, a villamosgép-iparban pedig 37,5 százalékot tett ki.

A hároméves terv egyik fő gazdaságpolitikai célkitűzése az ipari termelés *szerkezetének* az ország szükségleteinek és adottságainak felmérésén alapuló át-alakítása volt. Az ipari termelésen belül a nehézipar arányának növekedését elsősorban a gépipar és a vegyipar termelésének fokozásával kellett biztosítani.

Az egyes iparcsoportok különböző mértékű fejlődése következtében az állami ipar termelésének szerkezetében a három év alatt nagyjából a terv célkitűzéseinek megfelelő eltolódás következett be: nőtt a nehézipar, csökkent a könnyűipar és az élelmiszeripar aránya. A nehéziparon belül különösen a gépipar aránya nőtt.

9. tábla

Az állami ipar termelésének szerkezete
(A nettó termelés megoszlásának közelítő mutatói alapján)*

Ipari főcsoport (iparcsoport)	1955.	1958.	1959.	1960.
	évben (százalék)			
Nehézipar összesen	63,4	65,2	66,3	66,3
Ebből: Bányászat	17,4	15,8	15,0	14,0
Vas-, acél- és fémgyártás ..	8,4	7,4	7,4	7,1
Gépipar	24,5	27,6	28,8	30,2
Vegyipar	3,1	3,8	4,1	4,3
Könnyűipar	26,1	25,1	24,1	24,4
Élelmiszeripar	10,5	9,7	9,6	9,3
<i>Állami ipar összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

* A nettó termelés közelítő mutatói a teljesített munkaórák megoszlása alapján, a termelékenység változásának kiküszöbölésével számított adatok.

A gépiparon belül a villamosgépipar és a műszeripar termelésének aránya nőtt számottevően.

Figyelemre méltó a nehézipar iparcsoportjai közül a vegyipar arányának növekedése is, ami döntő mértékben a gyógyszeripar termelésének növekedéséből adódik. A gyógyszeripar aránya a vegyiparon belül az 1955. évi 20,1 százalékról 1958-ban 27,0 százalékra emelkedett, 1960-ban pedig már 33,1 százalékot ért el.

Az ipar szerkezeti átalakítását elősegítették a beruházások is. A hároméves terv időszakában a jelentős fejlesztésre kijelölt híradástechnikai iparban, a műszeriparban, valamint a villamosipari gépgyártásban lényegesen több beruházást helyeztek üzembe, mint az állami iparban átlagosan, ami szintén hozzájárult ezekben az iparágakban a termelés jelentős emelkedéséhez.

Az ipari termelés gyorsütemű növekedése mellett az *anyagellátás* általában kielégítő volt, a hároméves terv egyes éveit tekintve azonban az anyaghelyzet különbözőképpen alakult. 1958-ban a vállalatok készlete magasabb volt, mint az előző években bármikor, a korábbi, szinte állandó anyagellátási nehézségek megszűntek. 1959-ben és 1960-ban azonban amellet, hogy a népgazdaság anyagellátása általában biztosítva volt, és a készletek volumene tovább nőtt, több fontos alapanyag tekintetében — elsősorban egyes acélféleségeknél — ellátási nehézségek jelentkeztek.

Az állami ipar összes készlete 1958. január 1 és 1961. január 1 között 20,7 százalékkal nőtt, és a népgazdasági készleteknek 40—41 százalékát tette ki.

Az állami ipar összes készletén belül az anyagkészlet ugyanezen idő alatt 28,1 százalékkal nőtt.

10. tábla
Az állami ipar anyagkészleteinek alakulása
(Változatlan áron)

Időpont (január 1.)	Az állami ipar anyagkészlete	
	az állami ipar összes készleté- nek	az 1958. január 1-i készlet
	százalékában	
1958.	61,9	100,0
1959.	61,8	107,4
1960.	61,4	113,5
1961.	61,2	128,1

Az anyagkészletek összetétele három év alatt előnyösen változott. A minisztériumi iparban az alapanyagok aránya az 1958. január 1-i 47,8 százalékról 1961. január 1-ig 50,9 százalékra nőtt. Számos fontos alapanyag készlete nemcsak mennyiségét tekintve, hanem a felhasználáshoz viszonyítva is emelkedett.

3. A mezőgazdasági termelés és a szocialista átszervezés

Az ipari termelés gyorsütemű emelkedése mellett a mezőgazdasági termelés az 1949 óta eltelt időszakban viszonylag kismértékben, évi átlagban 2,7 százalékkal emelkedett. A *termelés színvonala* a hároméves terv időszakában mindvégig magasabb volt, mint a korábbi években. (Az adatokat lásd a 261. oldalon.)

Az utóbbi három évben elért termelésnövekedés eredményeképpen a mezőgazdaság bruttó termelése kerekén 12 százalékkal haladta meg az előző három év átlagát és így a hároméves időszakra előírt tervfeladatot a mezőgazdaság teljesítette. (Lásd a 11. táblát.)

A mezőgazdaság bruttó termelésének alakulása

(Index: 1949. év = 100)

1950	106,2
1951	122,9
1952	93,2
1953	112,0
1954	114,2
1955	127,7
1956	112,3
1957	127,1
1958	134,1
1959	141,5
1960	134,6

11. tábla

A mezőgazdaság bruttó termelésének alakulása

(Index: 1955—1957. évek átlaga = 100)

Év	Növény- termelés	Állat- tenyésztés	Összes termelés
1958.....	105	117	110
1959.....	113	118	116
1960.....	106	112	110
1958—1960. évek átlaga	108	116	112
1958—1960. évek átlaga a terv szerint	110	114	112

A mezőgazdasági bruttó termelési érték tervszerinti alakulását elősegítette a korszerű agrotechnikai eljárások fokozottabb alkalmazása és a mezőgazdasági jellegű beruházások növekedése. Ez a körülmény a mezőgazdasági termelés anyagköltségeinek nagymértékű emelkedését is jelentette. A mezőgazdasági anyagköltségek növekedése lényegesen meghaladta a bruttó termelés emelkedését.

A mezőgazdasági termelés anyagköltségeinek indexe

(Index: 1955—1957. évek átlaga = 100)

1958	115
1959	123
1960	124
1958—1960. évek átlaga	121

Fentiek következtében a mezőgazdasági nettó termelés fejlődése mindhárom esztendőben alatta maradt a bruttó termelés növekedésének. Bár a három év átlagában a nettó termelés volumene is meghaladta az előző három év átlagát, a fejlődés ezen a téren igen lassú volt.

12. tábla

A mezőgazdaság bruttó és nettó termelésének alakulása

Év	A mezőgazdaság		Az anyag- ráfordítások aránya (százalék)
	bruttó termelésének indexe (Index: 1955—1957. évek átlaga = 100)	nettó	
1958.....	110	105	48
1959.....	116	109	48
1960.....	110	98	51
1958—1960. évek átlaga	112	104	49

A mezőgazdasági termelésben a hároméves tervidőszak alatt a legjelentősebb változást a mezőgazdaság szocialista átalakulása jelentette. Az egyéni gazdálkodók 1959 elejétől tömegesen léptek a szövetkezeti gazdálkodás útjára. A termelőszövetkezeti családok száma az 1958. évközépi 140 000-ről 1960 közepére 770 000-re növekedett, így a tervidőszak utolsó évében a mezőgazdaságban már túlsúlyra jutott a szocialista szektor. (1960 végén és 1961 elején a termelőszövetkezeti mozgalom továbbfejlődött és ennek eredményeképpen a termelőszövetkezeti családok száma 1961 közepén meghaladta az egy milliót; a szövetkezeti szektor szántóterülete az ország szántóterületének kerekén 75 százalékát érte el. Ezzel a szövetkezeti gazdálkodás szempontjából számításba vehető területen gyakorlatilag már befejeződött az átszervezés.)

E fejlődés következtében a szövetkezeti szektor részesedése a mezőgazdasági nettó termelésben az 1958. évi 10 százalékról 1960-ra 51 százalékra növekedett, ugyanakkor az egyéni gazdaságok részesedése 71 százalékról 26 százalékra csökkent.

13. tábla

A mezőgazdaság nettó termelésének megoszlása társadalmi szektorok szerint

Társadalmi szektor	1958.	1959.	1960.
	évben (százalék)		
Állami szektor*	8,6	9,5	11,5
Szövetkezeti szektor	10,1	24,4	51,4
Kisegítő gazdaságok	10,0	9,7	11,6
Egyéni gazdaságok	71,3	56,4	25,5
<i>Mezőgazdaság összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

* A gépállomások és más szolgáltató vállalatok teljesítményével együtt.

A szövetkezeti szektor részesedésén belül nagy súlya van a háztáji gazdaságoknak. Így például a bruttó termelési érték alapján 1960-ban a szövetkezeti szektor termelésének 40 százalékát, ezen belül az állattenyésztési hozamnak 69 százalékát adták a háztáji gazdaságok.

A mezőgazdasági termelés társadalmi szektorok közötti eltolódása jelentős változást hozott a mezőgazdasági termékek áruforgalmának megoszlásában is. Míg 1958-ban a felvásárló vállalatok és más állami, illetve közületi szervek által felvásárolt termények, állatok és állati termékeknek alig egyharmada származott az állami és szövetkezeti nagyüzemi gazdaságokból, addig 1960-ra ez az arány már 64 százalékra növekedett. Emellett nagymértékben kibővült a háztáji gazdaságokból származó áruforgalom is, amely az 1958. évi 1,8 százalékról 1960-ra 15 százalékra nőtt. (Lásd a 14. táblát.)

A szocialista szektor kiszélesedésével egyidejűleg azonban fokozódott a mezőgazdaságnak visszajuttatott termékek (vetőmagvak, takarmányok) volumene is, ezért a szocialista szektor növekedése az áruforgalomban egyelőre még nem érezte kedvező hatását. Az állami felvásárló vállalatok és más állami szervek nettó beszerzése a szövetkezeti szektor erős kiszélesedése után 1960-ban mintegy 7 százalékkal volt nagyobb mint 1958-ban. (Lásd a 15. táblát.)

Az állami felvásárlás előbbieik szerinti alakulása mellett a szabadpiaci forgalom lényegében változatlan maradt (mintegy 3,4 milliárd forintot tett ki), így a

mezőgazdaság 1960. évi teljes árukibocsátása (kb. 24,6 milliárd forint) mintegy 6 százalékkal volt több az 1958. évinél.

14. tábla

*Az állami és közületi szervek vásárlásának megoszlása a mezőgazdaság egyes szektorai között**

Év	Az állami és községi	A termelő- szövetkezeti közös	A háztáji	Az egyéni és a kiegészítő	Az összes
	gazdaságok részesedése az összes felvásárlásban (százalék)				
1957....	23,9	6,4	1,7	68,0	100,0
1958....	24,5	8,4	1,8	65,3	100,0
1959....	26,4	17,5	6,8	49,3	100,0
1960....	27,5	36,7	15,0	20,8	100,0

* A felvásárló vállalatok beszerzésein kívül magában foglalja az ipari, kereskedelmi, költségvetési stb. intézmények és üzemek közvetlen vásárlásait is.

15. tábla

Az állami és közületi szervek vásárlása a mezőgazdaságtól (Változatlan áron)

Év	Állami és közü- leti vásárlás összesen	Ebből a mező- gazdaságnak visszajuttatott termékek értéke	Nettó állami és közületi beszerzés
	millió forint		
1958.....	21 217	1332	19 885
1959.....	23 462	2360	21 102
1960.....	23 964	2786	21 178

A mezőgazdaságnak árukibocsátása tehát a hároméves terv éveiben kismértékben emelkedett. A termelés növekedésének a többi népgazdasági ágtól való viszonylagos lemaradása következtében a mezőgazdaság sok esetben nem tudta kellően kielégíteni a belföldi és külkereskedelmi szükségleteket. A lakosság élelmiszerellátása terén mutatkozó hiányosságokhoz az is hozzájárult, hogy az önelátó népesség száma csökkent, míg a mezőgazdasági termékeket vásárló népesség száma növekedett.

II. A NEMZETI JÖVEDELEM FELHASZNÁLÁSA

A nemzeti jövedelem általában fogyasztásra, felhalmozásra és külföldi felhasználásra kerül. Ilyen esetben a belföldi felhasználás (a fogyasztás és felhalmozás együttes összege) kisebb, mint a nemzeti jövedelem, és a felesleg mint export-többlet kivitelre kerül. Van azonban olyan eset is, amikor a nemzeti jövedelem nem fedezi a belföldi szükségleteket, a fogyasztás és a felhalmozás meghaladja a nemzeti jövedelem volumenét. Ebben az esetben behozatali többletre van szükség, vagyis a belföldön felmerült fogyasztási és felhalmozási szükségleteket csak külföldi források igénybevételével lehet kielégíteni.

A második hároméves terv időszakában a felhalmozás, ezen belül az állóalapot növelésre jutó rész volumene mind a fogyasztás, mind a nemzeti jövedelem volumenénél jóval nagyobb mértékben nőtt.

16. tábla

A nemzeti jövedelem felhasználása
(Változatlan áron)

Megnevezés	1958.	1959.	1960. évben	
	évben	évben	az előző évi	
				az 1957. évi
százalékában				
Lakosság fogyasztása.....	104,3	107,8	106,8	120,1
Közületek fogyasztása	112,9	111,2	113,0	141,9
Szolgáltatók fogyasztása	109,0	108,6	109,4	129,5
Nem termelő fogyasztás együtt	105,0	108,1	107,4	121,9
Felhalmozás együtt	78,6	117,7	134,1	124,0
Ebből: állóalapnövekedés.....	154,9	110,4	138,4	236,7
Behozatali (-) vagy kiviteli (+) többlet
<i>Nemzeti jövedelem összesen</i>	<i>106,2</i>	<i>106,9</i>	<i>110,1</i>	<i>125,0</i>

A nemzeti jövedelem a második hároméves tervidőszak egyes éveiben meglehetősen eltérő mértékben fedezte a belföldi szükségleteket. 1958-ban a fogyasztás és a felhalmozás növelése mellett jelentős kiviteli többletünk volt. 1958-ról 1959-re a nemzeti jövedelem volumenének 6,9 százalékos emelkedésével szemben a fogyasztás volumene 8,1 százalékkal, a felhalmozás volumene pedig 17,7 százalékkal nőtt. A nemzeti jövedelem így is fedezte a belföldi felhasználást, kiviteli többletre azonban ilyen körülmények között természetesen nem jutott. 1960-ban, a tervidőszak utolsó évében a felhalmozás 34,1 százalékos, valamint a fogyasztás 7,4 százalékos emelkedését az előző évhez képest 10,1 százalékkal magasabb nemzeti jövedelem-volumen nem fedezte. Így ebben az évben a belföldi igények zavartalan kielégítése érdekében számottevő behozatali többletre volt szükség.

A nemzeti jövedelem túlnyomó részét, évente átlagosan mintegy 75—80 százalékát fogyasztásra, 20—25 százalékát felhalmozásra fordítottuk. A hároméves terv időszakában a nemzeti jövedelemből a felhalmozásra jutó rész évről évre nőtt.

17. tábla

A fogyasztás és a felhalmozás aránya
(Változatlan áron)

Megnevezés	1958.	1959.	1960.
	évben (százalék)		
Fogyasztás	80,5	79,2	75,3
Felhalmozás	19,5	20,8	24,7
<i>Belföldi felhasználás összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

a) Fogyasztás

A nemzeti jövedelemből a fogyasztásra jutó rész közel 90 százaléka a lakosság és mintegy 10—11 százaléka a közületek és a szolgáltató vállalatok céljait szolgálta. Az összes nem termelő fogyasztáson belül a közületek és a szolgáltatók fogyasztásának aránya a tervidőszak során kismértékben (10,3 százalékról 11,1 százalékra) nőtt.

A második hároméves terv időszakában a lakosság fogyasztásának volumene évről évre emelkedett, és 1960-ban változatlan áron számítva több, mint 94 milliárd forintot tett ki. A tervidőszak során a lakosság fogyasztása volumenének emelkedése kismértékben elmaradt a nemzeti jövedelem volumenének emelkedése mögött (az 1957. évihez viszonyítva a lakosság fogyasztása 20,1 százalékkal, a nemzeti jövedelem pedig 25 százalékkal nőtt).

A népesség száma a három év alatt 1,5 százalékkal nőtt, s így a lakosság fogyasztása a nemzeti jövedelemből egy főre számítva 1960-ban 18,1 százalékkal volt több az 1957. évinél. Ugyanezen idő alatt az egy főre jutó nemzeti jövedelem 23,2 százalékkal emelkedett.

18. tábla

*A nemzeti jövedelem és a lakosság fogyasztása
egy főre számítva*
(Változatlan áron)

Év	A nemzeti jövedelem	A lakosság fogyasztása a nemzeti jövedelemből
	egy főre számítva (Index: 1957. év = 100)	
1957.....	100,0	100,0
1958.....	105,8	103,6
1959.....	112,4	111,1
1960.....	123,2	118,1

A lakosság fogyasztásának több, mint a fele élelmiszer. Az élelmiszerfogyasztás, mint ahogy az a fogyasztás növekedésével törvényszerűen együttjár — a három év alatt kisebb mértékben nőtt, mint az iparcikkfogyasztás s így az összfogyasztáson belül elfoglalt súlya némileg csökkent, az 1959. évi 56,5 százalékról 55,7 százalékra; ugyanakkor az iparcikkfogyasztás aránya az 1959. évi 31,7 százalékról 32,6 százalékra nőtt. A többi fogyasztási tétel (fűtő- és világítóanyag, személy- és teherszállítás, posta, lakáskarbantartás és lakásalapleírás) 1959-ről 1960-ra lényegében változatlan maradt.

Az élelmiszerfogyasztás volumenének évi 4—6 százalékos növekedésével egyidejűleg a fogyasztás összetétele kedvező irányba tolódott el: cukorból és gyümölcsből, valamint az értékesebb állati eredetű cikkekből a fogyasztás állandóan emelkedett. Az 1957. évihez viszonyítva 1960-ra az egy főre jutó cukorfogyasztás 6, a zsiradékfogyasztás (vaj nélkül) 6,3, a húsfogyasztás 16,3 a tejfogyasztás 10,2 és a tojásfogyasztás 13,5 százalékkal nőtt.

Az iparcikkfogyasztásnak az élelmiszerfogyasztást meghaladó mértékű növekedése a kiskereskedelmi iparcikk-forgalom növekedésében jelentkezett. A kiskereskedelem iparcikk eladása 1960-ban az 1957. évi 26,9 milliárd forintról 35,4 milliárd forintra emelkedett. Az iparcikk forgalom 1958—1960. évek közötti 8,5 milliárd forintos emelkedésén belül a ruházati cikkek forgalma 2,7 milliárd forinttal (az 1957. évihez viszonyítva mintegy 20 százalékkal) a nagyértékű tartós fogyasztási cikkek forgalma 2,0 milliárd forinttal (az 1957. évihez viszonyítva mintegy 91 százalékkal), az egyéb iparcikkek forgalma 3,8 milliárd forinttal (az 1957. évihez viszonyítva 35 százalékkal) nőtt. Feltűnő a nagyértékű tartós fogyasztási cikkek forgalmának a tervidőszak alatti jelentős növekedése.

A lakosság fogyasztásának mintegy háromnegyed részét vásárlás útján fedezi, de számottevő a saját termelésből történő fogyasztás aránya is.

19. tábla

A lakosság fogyasztásának megoszlása források szerint

Forrás	1959.	1960.
	évben (százalék)	
Szocialista kiskereskedelem.....	54,7	57,8
Magánkiskereskedelem	1,6	1,5
Magánkiszipar	5,2	4,0
Mezőgazdasági termelők szabadpiaci értékesítése	3,7	4,1
Termelő vállalatok és szövetkezetek közvetlen értékesítése.....	3,8	3,4
Személy- és teherszállítás, posta	3,8	3,9
Fogyasztás vásárlásból együtt.....	72,8	74,7
Fogyasztás saját termelésből	19,2	17,4
Fogyasztás intézményekben	3,9	3,9
Lakásalapleírás és lakáskarbantartás	4,1	4,0
<i>Lakosság összes fogyasztása</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

b) Felhalmozás

A második hároméves terv időszakában 1959. évi árakon számítva — 83 milliárd forintot, a három év nemzeti jövedelmének 22 százalékát fordítottuk felhalmozásra. Ebből 61,4 milliárd forint az állóalapok, 21,6 milliárd forint a forgóalapok növekedésére jutott. A három év alatt az állóalapok növelésére jutó rész kereken 137 százalékkal nőtt.

20. tábla

A felhalmozás alakulása

(Index: 1957. év = 100)

Megnevezés	1958.	1959.	1960.
Állóalapnövekedés	154,9	171,0	236,7
Forgóalapnövekedés	35,3	49,9	61,4
<i>Felhalmozás összesen</i>	<i>78,6</i>	<i>92,5</i>	<i>124,1</i>

1959 és 1960-ban, 1958-hoz viszonyítva, a forgóalapok növekedése jóval nagyobb volt, mint az állóalapoké. 1958-ban ugyanis a forgóalapok növelésére viszonylag kevesebbet kellett fordítanunk, mert az előző évben készleteinket — jó részt a baráti országok segítségével — az azévi szükségletet meghaladó mértékben feltöltöttük. A felhalmozás megoszlása így a 21. táblában foglaltak szerint alakult.

A forgóalapok növekedésének 1959—1960. években 40—50 százaléka az ipari és mezőgazdasági készletnövekedésben jelentkezett, de a befejezetlen beruházások állománynövekedése is jelentős szerepet játszott. A forgóalapnövekedés megoszlása a második hároméves terv utolsó két évében a következő volt. (Lásd a 22. táblát.)

21. tábla

A felhalmozás megoszlása
(Változatlan áron)

Megnevezés	1958.	1959.	1960.
	évben (százalék)		
Állóalapnövekedés	76,5	71,7	74,0
Forgóalapnövekedés	23,5	28,3	26,0
<i>Felhalmozás összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

22. tábla

A forgóalapok növekedése
(Folyóáron)

Megnevezés	1959.	1960.
	évben (százalék)	
Ipar	20,9	44,6
Építőipar	7,8	4,1
Mezőgazdaság	31,9	-3,4
Közlekedés	1,0	4,7
Kereskedelem	-2,9	21,0
Egyéb	2,1	8,1
Készletnövekedés együtt.....	60,8	79,1
Befejezetlen beruházások állományváltozása .	39,2	20,9
<i>Forgóalapok növekedése összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Az állóalapok növekedésének üteme és aránya jelentősen meghaladta a tervezettet. Három év alatt — azonos árszinten számítva — mintegy 40—50 százalékkal fordítottunk többet beruházásokra, mint amennyit a terv előírt. A három év alatt — 1959. évi árakon számítva — üzembehelyezett beruházásokra 96, felújításokra 34 (együtt 130) milliárd forintot fordítottunk.

Ugyanebben az időszakban a népgazdaság állóalapjainak értéke elhasználódás folytán 69 milliárd forinttal csökkent és így az állóalapok három év alatt összesen 61 milliárd forinttal nőttek.

23. tábla

Az állóalapok növekedése

Év	Üzembehelyezett beruházás és felújítás együtt	Értékcsökkenési leírás	Állóalap- növekedés
Milliárd forint (összehasonlító árakon)			
1958.....	37,4	20,5	16,9
1959.....	41,9	23,2	18,7
1960.....	51,0	25,2	25,8
1958 - 1960. években együtt	130,3	68,9	61,4
Index : 1958. év = 100			
1958.....	100,0	100,0	100,0
1959.....	112,0	113,2	110,7
1960.....	136,4	122,9	152,7

A három év alatt az üzembehelyezett beruházásokra és felújításokra fordított összeg növekedése meghaladta az értékcsökkenés növekedését, ezért a beruházások fokozott mértékben növelték az állóalapokat és csökkenő részük szolgálta az elhasználódott állóeszközök pótlását. 1958-ban még a beruházások és felújítások 55 százaléka elhasználódott állóeszközöket pótol, 1960-ban ez az arány kedvezőbb, 49 százalék volt.

Az állóalapok növekedésének ütemét és irányát alapvetően a beruházások határozzák meg. A hároméves terv időszakában a beruházásokra fordított összegek a terv első évéhez képest évről évre nőttek, ezen belül azonban a növekedés üteme nem volt egyenletes. A beruházások (az előző évhez képest) 1958-ban 37,2 1959-ben 20,2, 1960-ban 19,4 százalékkal növekedtek.

A viszonylag igen magas beruházási összegekkel elsősorban nem a folyamatban levő beruházások gyorsabb befejezését, üzembehelyezését segítették elő. A beruházások üzembehelyezésének üteme alacsonyabb volt, mint a beruházásokra fordított összegek növekedése. Így a befejezetlen (üzembe nem helyezett) beruházások állománya három év alatt kereken 4 milliárd forinttal, mintegy 22 százalékkal emelkedett és 1960 végén 24 milliárd forintot tett ki.

A beruházások üzembehelyezésének meggyorsítását az is indokolta volna, hogy a vizsgált időszakban az összes beruházásokon belül jelentősen megnőtt a gépi beruházások aránya (az 1958. évi 30,5 százalékról 1960-ra 42,5 százalékra nőtt). A gépi beruházások nagymértékű növekedése arra utal, hogy a korábbi évekhez képest előtérbe került a meglévő állóalapok rekonstrukciója, bővítése.

A gépi beruházásokon belül jelentősen növekedett az import gépek aránya. 1955-ben az összes gépi beruházásoknak alig több, mint 10 százaléka volt import, 1960-ban a gépeknek több mint a fele (52,4%) külföldi volt (1958-ban ez az arány 34,3, 1959-ben pedig 47,6 százalékot tett ki).

A vizsgált időszakban jelentősen eltérő volt a népgazdaság egyes ágaira fordított beruházások növekedése. Legnagyobb mértékben az állóalapok gyorsütemű bővítésével kapcsolatban — a mezőgazdaság szocialista átalakítása során — a mezőgazdasági beruházások nőttek, legkisebb volt az emelkedés a kommunális és igazgatási célokat szolgáló beruházásoknál. A lakásépítési beruházások összege a három év alatt lényegében azonos volt (3 milliárd forint) aminek következtében évről évre (az 1958. évi 12,9 százalékról 1960-ra 8,7 százalékra) csökkent a lakásépítés céljait szolgáló beruházások aránya.

A beruházások alakulása népgazdasági ágak szerint

24. tábla

Népgazdasági ág	1958.	1959.	1960.	1958–1960.	1960. évben az 1958. évi százalékában
	évben (milliárd forint)				
Ipar	10,6	10,3	13,4	34,3	126,4
Építőipar	0,4	0,5	0,5	1,4	125,0
Mezőgazdaság	3,2	5,8	7,4	16,4	231,3
Közlekedés és hírközlés	2,4	3,8	4,3	10,5	179,2
Kereskedelem	0,9	1,2	1,3	3,4	144,4
Kommunális és igazgatási feladatok	6,4	7,1	7,4	20,9	115,6
Egyéb	0,2	0,2	0,2	0,6	50,6
<i>Összesen</i>	<i>24,1</i>	<i>28,9</i>	<i>34,5</i>	<i>87,5</i>	<i>143,2</i>

Jelentősen megváltozott az egyes ágazatok részesedése a beruházásokból: a mezőgazdaságé számottevően növekedett, az iparé kismértékben, a kommunális létesítményeké pedig jelentősen csökkent.

25. tábla

A beruházások megoszlása népgazdasági ágak szerint

Népgazdasági ág	1958.	1959.	1960.	1958–1960. évben együtt
	évben			
Ipar	44,3	35,5	38,8	39,2
Építőipar	1,5	1,8	1,6	1,6
Mezőgazdaság	13,3	20,2	21,5	18,8
Közlekedés és hírközlés	9,9	13,2	12,5	12,0
Kereskedelem	3,7	4,1	3,8	3,9
Kommunális és igazgatási feladatok .	26,6	24,6	21,5	24,0
Egyéb	0,7	0,6	0,3	0,5
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Az ipari beruházások 84,8 százaléka a nehézipar fejlesztését segítette elő. A nehéziparon belül a legnagyobb növekedés — mint arra az ipari termelés elemzésénél már utaltunk — a gépipar különböző ágazatainál mutatkozik. Igen jelentős az emelkedés a könnyűiparnál is, de a könnyűipari beruházások így is csak 9,4 százalékat teszik ki az összes ipari beruházásoknak.

A mezőgazdaság fejlesztésére fordított közel 16 milliárd forint beruházás nagyobb része, kerekén 60 százaléka, közvetve vagy közvetlenül a szövetkezeti szektorhoz került. A mezőgazdasági beruházások szektorok szerinti megoszlása a következőképpen alakult.

26. tábla

A mezőgazdasági beruházások teljesítésének alakulása

Év	Mező- gazdaság összesen	Ebből:			
		a termelő- szövetke- zetekben	a gépállo- másokon	az állami gazda- ságokban	egyéb
Milliárd forint					
1958.....	3,2	0,6	0,4	1,3	0,9
1959.....	3,8	2,2	1,2	1,7	0,7
1960.....	7,4	3,4	1,7	1,9	0,4
1958–1960 együtt	16,4	6,2	3,3	4,9	2,0
Százalékos megoszlás					
1958.....	100,0	18,9	12,0	41,1	28,0
1959.....	100,0	38,0	20,6	29,7	11,7
1960.....	100,0	45,2	23,7	24,9	6,2
1958–1960 együtt	100,0	37,5	20,3	29,8	12,4

A szövetkezeteknél megvalósított beruházások jelentős része a termelésből ki-
eső elavult, kisüzemi termelőeszközöket helyettesíti. Becslések szerint a termelő-
szövetkezetekben és a gépállomásokon beruházott 9,5 milliárd forinttal szemben
a feleslegessé vált kisüzemi épületek, gépek és eszközök bruttó értéke (bekerülési

áron) együttvéve hozzávetőleg 4 milliárd forintra tehető. (Az új korszerű létesítmények és a termelésből kikerült elavult eszközök értékének egybevetése természetesen nem ad képet az állóeszközök teljesítőképességének változásáról.)

III. A NEMZETI JÖVEDELEM ELOSZTÁSA ÉS ÚJRAELOSZTÁSA

A nemzeti jövedelem — folyóáron számítva — 1959-ben és 1960-ban közel egyenlő mértékben oszlott meg bérekre és jövedelmekre.

27. tábla

A nemzeti jövedelem megoszlása bérekre és jövedelmekre

Népgazdasági ág	1959. év			1960. év		
	Nemzeti jövedelem folyóáron (millió forint)	Ebből:		Nemzeti jövedelem folyóáron (millió forint)	Ebből:	
		bérek	jövedelmek		bérek	jövedelmek
		az egyes ágak nettó termelésének százalékában			az egyes ágak nettó termelésének százalékában	
Ipar	68 833	31,5	68,5	79 201	29,4	70,6
Építőipar	12 849	47,8	52,2	15 177	51,6	48,4
Mezőgazdaság	34 642	12,3	87,7	32 223	12,8	87,2
Közlekedés és hírközlés.....	5 116	84,6	15,4	5 931	81,3	18,7
Belkereskedelem	9 577	46,2	53,8	11 055	42,3	57,7
Külkereskedelem	- 5 355	-	-	- 4 930	-	-
Anyagi termelés egyéb ágai ..	831	29,7	70,3	949	25,5	74,5
<i>Összesen</i>	<i>126 493</i>	<i>32,6</i>	<i>67,4</i>	<i>139 606</i>	<i>32,4</i>	<i>67,6</i>

A béreknek közel 90 százaléka állami szektorból, és csaknem 10 százaléka a szövetkezeti szektorból származik. A magánszektorból eredő bér aránya nem jelentős.

28. tábla

A termelő ágazatokban kifizetett bérek megoszlása társadalmi szektorok szerint

Társadalmi szektor	1959. évben		1960. évben	
	milliárd forint	százalék	milliárd forint	százalék
Állami szektor.....	36,8	89,3	40,6	89,8
Szövetkezeti szektor.....	3,8	9,2	4,1	9,1
Szocialista szektor	40,6	98,5	44,7	98,9
Magánszektor.....	0,6	1,5	0,5	1,1
<i>Összesen</i>	<i>41,2</i>	<i>100,0</i>	<i>45,2</i>	<i>100,0</i>

A lakosság egy része nem bér, hanem jövedelem formájában részesül a nemzeti jövedelemből, a jövedelmek más része az állam bevételeit képezi. A jövedelmek 1959-ben és 1960-ban a következőképpen oszlottak meg a lakosság, valamint az állam és a szövetkezetek között.

29. tábla

A jövedelem megoszlása

Megnevezés	1959. évben		1960. évben	
	milliárd forint	százalék	milliárd forint	százalék
Állami és szövetkezeti jövedelmek .	61,6	72,3	77,9	82,5
Lakossági jövedelmek	23,6	27,7	16,5	17,5
<i>Összes jövedelem</i>	<i>85,2</i>	<i>100,0</i>	<i>94,4</i>	<i>100,0</i>

A jövedelmek megoszlása keletkezésük helyét tekintve társadalmi szektorok szerint 1959-ben és 1960-ban a következő volt.

30. tábla

A jövedelmek megoszlása források szerint

Társadalmi szektor	1959. évben		1960. évben	
	milliárd forint	százalék	milliárd forint	százalék
Állami szektor	45,3	53,2	57,0	60,4
Szövetkezeti szektor	12,0	14,1	20,6	21,8
Szocialista szektor	57,3	67,3	77,6	82,2
Magánszektor	27,9	32,7	16,8	17,8
<i>Összesen</i>	<i>85,2</i>	<i>100,0</i>	<i>94,4</i>	<i>100,0</i>

Az állami szektorban keletkezett jövedelmek túlnyomó többsége a költségvetésen keresztül kerül újraelosztásra. A szövetkezeti szektor és a magánszektor jövedelmének lényegesen kisebb hányada kerül a költségvetésbe. Az erre vonatkozó adatok az alábbiak.

31. tábla

A költségvetésen keresztül újraelosztásra kerülő jövedelmek

Társadalmi szektor	1959. évben			1960. évben		
	összes jövedelem	ebből költségvetésbe kerül		összes jövedelem	ebből költségvetésbe kerül	
		milliárd forint	százalék		milliárd forint	százalék
Állami szektor	45,3	40,7	89,8	57,0	51,9	91,1
Szövetkezeti szektor	12,0	2,5	20,9	20,6	4,0	19,4
Szocialista szektor	57,3	43,2	75,4	77,6	55,9	72,0
Magánszektor	27,9	5,3	18,9	16,8	3,0	17,9
<i>Összesen</i>	<i>85,2</i>	<i>48,5</i>	<i>56,9</i>	<i>94,4</i>	<i>58,9</i>	<i>62,4</i>

IV. A LAKOSSÁG PÉNZÜGYI HELYZETE

A lakosság pénzügyi helyzetének vizsgálata elsősorban a lakosság különböző jellegű pénzbevételeinek és kiadásainak, valamint megtakarításainak, továbbá a forgalomban levő készpénz mennyiségének és a pénz-áruviszonyának alakulását hivatott bemutatni. Ebből a célból a pénzbevételeket, illetve kiadásokat az összlakosság, illetve a főbb népességcsoportok szerint globálisan, összességükben kell vizsgálni. Ebből következik, hogy ezek az adatok nem jellemzik az életszínvonal változását, mert a három év alatt megváltozott az össznépeesség száma és különösen nagymértékben változott az egyes népességcsoportokhoz tartozók száma. A lakosság életszínvonalának jellemzésére általában az egy főre jutó reáljövedelem adatai szolgálnak, amelyek egyébként nemcsak azért jellemzik jobban az életkörülmények változását, mert egy főre vonatkoznak, hanem azért is, mert a pénzjövedelmek mellett tartalmazzák a természetbeni jövedelmeket, köztük a — Magyarországon igen jelentős — saját termelésből történő fogyasztás adatait is.

A lakosság pénzbevételeinek egy része eredeti jövedelem (termelő ágazatokban kifizetett bérek, mezőgazdasági termelésből származó munkaegység és áruértékesítés, ipari, kereskedelmi és egyéb önálló tevékenységből származó pénzbevétel stb.), más része viszont a nemzeti jövedelem újraelosztásának folyamata során mint származékos jövedelem a pénzügyi rendszer különböző csatornáin keresztül jut el a lakossághoz (nem termelő ágazatban kifizetett bérek, nyugdíjak stb.). A pénzbevételek más vonatkozásban jellegüket tekintve bér, egyéb bérjellegű bevétel, mezőgazdasági termékek értékesítése, munkaegység stb. formájában jutnak el a lakossághoz.

32. tábla

A lakosság pénzbevételeinek megoszlása
(Folyóáron)

Pénzbevételek	1958.	1959.	1960.
	évben (százalék)		
Munkabér	52,3	53,4	55,9
Egyéb bérjellegű bevételek	9,5	10,7	12,2
Mezőgazdasági termékek értékesítése	19,0	16,3	12,7
Termelőszövetkezeti munkaegységek	0,8	1,3	2,4
Magánkisipari tevékenységből származó bevétel	10,0	8,7	7,3
Magán-kiskereskedelmi tevékenységből származó bevétel	1,9	1,7	1,5
Fuvarozási tevékenységből származó bevétel	0,7	0,6	0,4
Egyéb bevételek	5,8	7,3	7,6
<i>Pénzbevétel összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A három év alatt 8 százalékkal nőtt a munkabér-, az egyéb bérjellegű és a munkaegység bevételek aránya. Ugyanezen idő alatt a magántermelő tevékenységből származó bevételek aránya 32 százalékról 22 százalékra, kereken 10 százalékkal csökkent.

A bevételek 16,4 százalékos növekedése mellett, a lakosság kiadásai 15,2 százalékkal emelkedtek a hároméves tervidőszakban. A kiadások növekedésének

üteme — a bevételekhez hasonlóan — 1960-ban lassúbb volt, mint az előző két évben.

A lakosság vásárlóereje a hároméves terv időszakában évenként általában csak kismértékben haladta meg az áruforgalmat.

A vásárlóerő alakulása

33. tábla

Megnevezés	1957.	1958.	1959.	1960.
	évben (millió forint)			
A lakosság összes bevétele	85 973	90 846	96 989	100 083
Le : Szolgáltatásra fordított kiadás.	5 741	6 189	6 502	6 928
Pénzügyi és egyéb kiadás ..	11 551	12 278	12 658	12 199
Együtt	17 292	18 467	19 160	19 127
Vásárlóerő	68 681	72 379	77 829	80 956
Áruforgalom	68 085	71 006	74 991	79 256
Áruforgalom a vásárlóerő százalékában	99,1	98,1	96,4	97,9

Mint ahogy a kereskedelmi forgalom a három év alatt nem kötötte le teljes egészében a lakosság vásárlóerejét, a lakosság pénzkészlete évről évre nőtt. A lakosság a tervidőszak folyamán 75 százalékkal növelte pénzkészletét (készpénz és takarékbetét együtt).

A lakosság megtakarításain belül a hároméves terv időszakában a takarékbetétben elhelyezett pénzmennyiség ugrásszerűen nőtt, de a készpénzállomány emelkedése is jelentős volt.

34. tábla
A lakosság készpénz- és takarékbetétállománya

Év	Készpénz- állomány	Takarékbe- tétállomány	Összes pénzkészlet
	december 31-én az 1957. december 31-i százalékában		
1957.....	100,0	100,0	100,0
1958.....	105,8	174,0	117,4
1959.....	125,2	291,3	153,4
1960.....	127,0	409,9	174,9

*

A második hároméves tervidőszakban a nemzeti jövedelem alakulására vonatkozó legfontosabb megállapítások a következőkben foglalhatók össze.

A nemzeti jövedelem volumene a hároméves terv utolsó évében 125 százalékkal haladta meg az 1949. évit és 25 százalékkal volt magasabb, mint 1957-ben. A három év alatt a termelő ágazatok egy dolgozójára számított nemzeti jövedelem közel ugyanolyan mértékben emelkedett, mint az egész nemzeti jövedelem, ami részben az egyes ágazatok termelékenységének emelkedésére, részben pedig arra vezethető vissza, hogy a dolgozók nagyarányú átcsoportosulása következett be az alacsonyabb termelékenységű mezőgazdaságból a magasabb termelékenységű ágazatokba, elsősorban az iparba.

A nemzeti jövedelem volumenének több mint felét a hároméves terv időszakában is az ipar nettó termelése tette ki, míg a mezőgazdaság hozzájárulása a nemzeti jövedelemhez ugyanezen idő alatt 26 százalék volt. Az ipar és a mezőgazdaság 1949 óta igen eltérő módon fejlődött és a hároméves terv időszakában ez a fejlődésbeli különbség fokozódott. Ebben az időszakban ugyanis az ipari nettó termelés kereken 34 százalékkal haladta meg az 1955—1957. évek átlagát, míg a mezőgazdaságban az emelkedés csak 4 százalékot tett ki. A nemzeti jövedelem volumenének a hároméves terv időszakában tapasztalható kedvező alakulását ilyen körülmények között elsősorban az ipari nettó termelés színvonalának nagyarányú emelkedése eredményezte, a foglalkoztatottaknak és a termelékenységnek emelkedése közel egyenlő mértékben játszott közre.

A mezőgazdaságban a hároméves tervidőszak legjelentősebb változása: az egyéni gazdaságok tömeges méretű szövetkezetbe lépése volt, aminek következtében 1960-ban a mezőgazdaságban is túlsúlyra jutott a szocialista szektor. A mezőgazdasági nettó termelésben a szövetkezeti szektor aránya az 1958. évi 10 százalékról 1960-ban 51,4 százalékra növekedett, ugyanakkor az egyéni gazdaságok részesedése 71,3 százalékról 25,5 százalékra csökkent ugyanezen idő alatt.

A nemzeti jövedelem a hároméves tervidőszak egyes éveiben eltérő mértékben fedezte a belföldi felhasználást: 1958-ban a fogyasztás és felhalmozás növelése mellett jelentős kiviteli többletünk volt; a belföldi felhasználást az 1959. évi nemzeti jövedelem is fedezte, kiviteli többletre azonban ebben az évben már nem jutott; 1960-ban pedig többet használtunk fel fogyasztásra és felhalmozásra, mint amennyit a nemzeti jövedelem lehetővé tett.

A hároméves terv időszakában a lakosság fogyasztásának volumene 20,1 százalékkal emelkedett, tehát valamivel kisebb mértékben, mint a nemzeti jövedelem egésze.

Az 1958—1960. évek nemzeti jövedelmének kereken 22 százalékát felhalmozásra fordítottuk. A nemzeti jövedelemből felhalmozásra jutó résznek az 1957—1960. évek közötti 24,1 százalékos emelkedésén belül a forgóalapok növekedése 61,4 százaléka volt az 1957. évinek, míg az állóalapok növekedése 136,7 százalékkal haladta meg az 1957. évit.

A nemzeti jövedelem megoszlása bérekre és jövedelmekre a hároméves terv alatt nem változott. Hasonlóképpen nem történt számottevő változás a termelő ágazatokban kifizetett bérek szektorok közötti megoszlását tekintve sem. Ezzel szemben a mezőgazdaság szocialista átszervezésének hatására a fenti két évben jelentősen megváltozott a jövedelmek társadalmi szektorok szerinti megoszlása; a szocialista szektor jövedelme az összes jövedelmen belül az 1959. évi 67,3 százalékról 1960-ban 82,2 százalékra nőtt, a magánszektor jövedelmeinek megfelelő mértékű csökkenése mellett.

A hároméves terv időszakában a kereskedelmi forgalom nem kötötte le teljes egészében a vásárlóerőt s így a lakosság pénzkészlete ez idő alatt kereken 75 százalékkal nőtt. A lakosság megtakarításainak e jelentős növekedése az életszínvonal emelkedésével, s ennek kapcsán a kereslet irányának az értékesebb cikkek felé történő eltolódásával függött össze.

A SZÁNTÓFÖLDI NÖVÉNYTERMESZTÉS GÉPELLÁTOTSÁGA

CSERI PÉTER

A szocialista nagyüzemek kialakulása és a mezőgazdasági termelés növelésének, valamint az önköltség csökkentésének szükségessége mind fontosabbá teszi a technikai színvonal emelését, elsősorban a főbb szántóföldi munkák gépesítését. A mezőgazdaság szocialista átszervezésének időszakában a gépesítés fejlesztésére még az alábbi célkitűzések is hatottak:

- a) emelni kell a mezőgazdasági munkák termelékenységet;
- b) csökkenteni kell a munkacsúcsok időszakában jelentkező magas kézimunkaigényt, valamint a mezőgazdaságban foglalkoztatott munkaerő létszámát;
- c) biztosítani kell a mezőgazdasági munkáknak agrotechnikailag optimális időben történő elvégzését;
- d) csökkenteni kell az igásállat-állományt, mert az így felszabaduló takarmánnyal lényegesen növelhető az állati termékek termelése.

A felszabadulás előtt a mezőgazdaság igen alacsony színvonalon és a cséplésen kívül csak jelentéktelen mértékben volt gépesítve. 1935-ben például mindössze 7000 traktor és közel ugyanennyi traktoreke, valamint több, mint 16 500 cséplőgép dolgozott a mezőgazdaságban. A háborút követő években hazánkban is megindult a mezőgazdaság gépesítése. Annak ellenére, hogy a háború alatt a traktorállomány jelentős része elpusztult, 1947 végén a traktorok száma már meghaladta a felszabadulás előtti állományt. 1949-től 1957-ig a traktorállomány megkétszereződött, és a második hároméves terv megkezdése előtt, 1957. december 31-én a mezőgazdaság 26 238 traktorral rendelkezett.

A fordulat éve óta eltelt 12 év alatt a mezőgazdasági gépberuházások alakulása nagy ingadozásokat mutat. A mezőgazdaságon belül az állami gazdaságok gépállománya évről-évre viszonylag egyenletesen növekedett. Ugyanekkor az állami gazdaságokon kívüli területek gépesítésére 1959-ig az volt jellemző, hogy a gép-, főleg pedig a traktorállomány növekedése általában — az 1952. és az 1953. évek kivételével — megelőzte a szövetkezeti nagyüzemek kialakulását, illetve azok gépimunka-igényének növekedését. A termelőszövetkezeti mozgalom rohamos fellendüléséig a párt és a kormány úgy irányította a mezőgazdasági gépberuházásokat, hogy a gépállomások a szövetkezetek gépimunka-igényén túlmenően is rendelkezzenek szabad gépkapacitással, és így mindig fel legyenek készülve a termelőszövetkezeti területek további növekedésére. A tartalékok növekedése különösen az 1957—1958. években volt nagyarányú. Ezekben az években ugyanis a tartalékok növekedéséhez — a gépberuházások mellett — hozzájárult az is, hogy az ellenforradalom alatt sok termelőszövetkezet feloszlott,

és ennek következtében az ellenforradalmat megelőző időszakhoz képest csökkent a szövetkezetek gépimunka-igénye is. Így közvetlenül a termelőszövetkezeti mozgalom gyors fellendülése előtti időszakban igen nagy volt a mezőgazdasági géptartalék: 1958 elején a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben (a gépállomások és a termelőszövetkezetek traktorállománya alapján) egy traktoregységre csak 53 kat. hold közös szántóterület jutott, ugyanekkor az állami gazdaságokban átlagosan 140 kat. hold. A szabad gépkapacitás tényét igazolja az is, hogy a gépállomások 1957-ben és 1958-ban — főleg a munkaigény hiánya miatt — mintegy 20 százalékkal kisebb mértékben használták ki traktoraikat, mint a korábbi években.

A termelőszövetkezeti mozgalom nagyarányú fellendülése 1959-ben új helyzetet teremtett a beruházási politikában. A népgazdasági beruházásokon belül szükségszerűen emelkedett a mezőgazdasági beruházások aránya. Az újonnan alakult mezőgazdasági üzemek eredményes működéséhez ugyanis elsősorban a nagyüzemi szántóföldi növénytermelés egyik legfontosabb feltételét, a gépesítést, illetve a rendkívüli méretekben megnövekedett gépimunka-igényt kellett kielégíteni. A mezőgazdasági beruházásokon belül is a gépberuházás került előtérbe. Az 1959. és az 1960. évi rendkívül nagy gépbeszerzés — az anyagi fedezet biztosításán túlmenően is — igen nagy feladat elé állította a népgazdaságot. Már ahhoz is, hogy a termelőszövetkezetekben a legalapvetőbb szántási-vetési munkákhoz rendelkezésre álljon a vonóerő és a munkagép, sokkal több új traktorra és munkagépre volt szükség, mint azelőtt bármikor. Ezt az igényt — mivel ez lényegesen meghaladta az egy év alatt Magyarországon gyártott és a korábban egy év alatt importált gépek számát — csak a Szovjetunió és a többi szocialista ország nagyarányú önzetlen segítségével tudtuk kielégíteni.

1. tábla

Főbb gépberuházások a mezőgazdaság állami és szövetkezeti szektorában

Gép	Összes beruházás az			Az 1960. évi összes beruházásból a		
	1958.	1959.	1960.	gép- állomások	mezőgazdasági termelő- szövet- kezetek	gépállomá- sok és mező- gazdasági termelőszö- vetkezetek beruházása (százalék)
	évben (darab)					
Traktor	1823	6594	10 108	4042	4009	79,6
Traktoreke	1687	6464	11 122	7140	2827	89,6
Sorművelő függesztett kultivátor			1 731	720	533	72,4
Traktoros vetőgép	767	2895	5 705	3456	943	77,1
Traktoros műtrágyaszóró (tagonként)			6 667	5490	470	89,4
Kévekötő aratógép	97	204	5	5	—	100,0
Rendrearatógép	—		999	743	—	74,4
Arató-cséplő gép	37	672	1 475	1101	—	74,6
Traktoros fűkasza	754	689	4 014	1418	1467	71,9
Traktorvontatású rendsodró	287	465	1 287	276	651	72,0
Kaszálva rakodó			499	186	37	44,7
Járvasziló	205*	1227	1 133	765	49	71,8
Burgonyaszedő	39*	392	703	353	186	76,7
Répakiemelő	140*	665	1 011	651	268	90,9
Kukoricakombajn			306	—	—	0,0

* A mezőgazdasági termelőszövetkezetek beruházása nélkül.

A második hároméves terv keretében 18 525 traktort, 2184 kombájnt, 19 273 traktorekét, 9367 traktoros vetőgépet, 5457 traktoros fűkasztát és számos egyéb munkagépet kapott a mezőgazdaság. A beruházás ütemezése, évenkénti és termelőszezonkénti elosztása megfelelt a fejlődés követelményeinek, mert a növekvő termelőszezonkénti gépimunka-igényt figyelembe véve, legjelentősebb volt az 1960. évi beruházás, és a gépek legnagyobb részét a gépállomások és a termelőszezonkezelők kapták.

Az utóbbi évek nagyarányú gépberuházásainak eredményeképpen a mezőgazdaság traktorállománya 1960. december 31-én már meghaladta a 41 000-et. Ezeknek a traktoroknak több, mint kétharmada elsősorban a mezőgazdasági termelőszezonkezelők gépimunka-igényét van hivatva kiszolgálni. A mezőgazdasági termelőszezonkezelők ugyanis egy év alatt több, mint háromszorosára, 6558 darabra növelték traktorállományukat, a gépállomások 1960. december 31-én pedig több, mint 22 000 traktorral rendelkeztek.

2. tábla

A traktorállomány megoszlása társadalmi szektorok szerint

Időpont (december 31)	Traktor- állomány összesen	Ebből:				
		gép- állomások	állami gazdaságok	egyéb állami gazdaságok és vállalatok	mező- gazdasági termelő- szövet- kezelők	földműves szövet- kezelők
		traktorállománya				
		Darab				
1957.....	26 238	15 624	8 190	1 273	1 151	.
1958.....	26 645	15 304	8 736	1 340	1 257	8
1959.....	32 111	18 914	9 588	1 658	1 951	.
1960.....	41 015	22 056	10 367	2 029	6 558	5*
		Százalékos megoszlás				
1957.....	100,0	59,5	31,2	4,9	4,4	.
1958.....	100,0	57,5	32,8	5,0	4,7	0,0
1959.....	100,0	58,9	29,8	5,2	6,1	.
1960.....	100,0	53,8	25,3	4,9	16,0	0,0

* A termelőszezonkezelői csoportokkal együtt.

A termelőszezonkezelők állományának növekedése még nagyobb arányú volt, ha a traktoregységek száma alapján vizsgáljuk: az egész traktorállomány 1960 végén 31,6 százalékkal volt nagyobb, mint 1959 december 31-én, ezen belül a gépállomásoké 23,7, az állami gazdaságoké 13,9, a mezőgazdasági termelőszezonkezelőké pedig 308 százalékkal növekedett, az egyéb állami vállalatoké 6 százalékkal csökkent.

Az 1959—1960. évi nagyarányú traktorberuházás jelentős változásokat eredményezett a mezőgazdaság rendelkezésére álló vonóteljesítmény összetételében. Az összes vonókapacitás általában évről évre kismértékben növekedett, ezen belül azonban — különösen az utóbbi években — gyors ütemben nőtt a gépi, és csökkent a fogatok vonóteljesítőképeségének aránya. Míg 1935-ben a traktor- és az igaerő együttes vonóteljesítőképeségéből csak 10 százalék volt a traktorvonóerő, addig 1960 végén az összes vonóteljesítőképeségnek már 60 százalékát a traktor-

vonóerő tette ki. A mezőgazdasági termelőszövetkezetekben a vonóteljesítőképességnek a gépesítettsége meghaladja a 65 százalékot.

3. tábla
A mezőgazdasági vonóerő gépesítettségének alakulása*

Időpont (december 31).	A traktorok és az igaerő összes vonó- teljesítő- képessége (ezer lóerő)	Ebből: traktorok vonó- teljesítőképessége	
		ezer lóerőben	százalékban
Mezőgazdaság összesen			
1935.....	944,5	94,7	10,0
1954.....	1007,6	265,0	26,3
1957.....	1128,0	400,8	35,5
1958.....	1122,3	413,7	36,9
1960.....	1198,0	718,0	59,9
Ebből: tanácsi szektor			
1957.....	912,9	250,7	27,5
1958.....	900,4	250,2	27,8
1960.....	933,6	495,4	53,1
Ebből: mezőgazdasági termelőszövetke- zetek			
1957.....	279,0	250,7	89,9
1960.....	759,6	495,3	65,2

* Lóerő-számítási kulcsok:

traktoregység kettős fogat:	15 lóerő
3 éven felüli kanca vagy herélt	1,94 lóerő,
2-3 éves csikó (egyéni gazdaságoknál) ..	1,76 lóerő,
ökör és igazott tinó	1,04 lóerő,
tehén	0,72 lóerő,
őszvér	1,42 lóerő,
bivaly	1,22 lóerő.

A vonóteljesítőképesség gépesítésének növekedésével párhuzamosan, évről évre csökkent az igazott állatok száma. Például a múltban legfőbb vonóerőt képviselő igazottlovak száma 1935-től 1955-ig mintegy 152 000-rel, 1955-től 1961-ig pedig további 169 000-rel csökkent. Az igáslovak számának nagyarányú csökkenésén kívül az igásökrök számának csökkenése is jelentős takarmánymegtakarítást eredményez. Az igásökrök száma 1935-től 1955-ig mintegy 72-vel, 1955-től 1961-ig pedig további 40 000-rel csökkent.

A mezőgazdaság gépellátottságát legkifejezőbben a szántóterület egységére jutó traktorok számával jellemezhetjük. A traktorsűrűség a traktorállomány növekedésének megfelelően az utóbbi években Magyarországon is jelentősen növekedett. 1959-ben a szocialista országok között traktorsűrűség tekintetében Magyarország a harmadik helyet foglalta el, Csehszlovákia és a Szovjetunió mögött, megelőzve Bulgáriát, Lengyelországot és Romániát. Az iparilag fejlettebb kapitalista országokban lényegesen nagyobb, míg az elmaradott országokban jóval kisebb a traktorsűrűség, mint Magyarországon. Az ilyen összehasonlításoknál természetesen figyelembe kell venni azt is, hogy szocialista nagyüzemi viszonyok között sokkal kedvezőbbek az üzemelés, illetve a traktorkihasználás feltételei, ezért viszonylag

kevesebb traktor szükséges egy bizonyos gépesítési színvonal eléréséhez, mint a kapitalista országokban.

Az 1960. évi gépberuházások eredményeképpen hazánkban a traktorsűrűség tovább növekedett. 1960. december 31-én egy traktoregységre már csak 193 kat. hold szántóterület jutott, 45 százalékkal kevesebb, mint három évvel korábban. Az állami gazdaságokban a traktorsűrűség már jelentős mértékben megközelítette az optimális szintet, a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben azonban kisebb a traktorellátottság, mint pár évvel ezelőtt, mert a hatalmas ütemű beruházás sem tudott lépést tartani a termelőszövetkezeti szántóterület növekedésével. A jelenlegi traktorsűrűség arra elegendő, hogy a termelőszövetkezetekben is gépesítsék a legfontosabb szántási—vetési munkákat, és hogy a főbb munkacsúcsok időszakában számottevő mértékben segítsék a termelőszövetkezeti parasztságot.

4. tábla

A traktorsűrűség alakulása társadalmi szektorok szerint

Év (december 31.)	Az egy traktoregységre jutó szántóterület a (az)			
	mező- gazdaságban összesen	állami gazdaságokban	tanácsi szektorban*	tanácsi szektorból a mező- gazdasági tsz-ekben**
1955.....	397	152	569	106
1957.....	350	140	485	53
1958.....	339	130	485	67
1959.....	256	112	354	149
1960.....	193	97	241	155

* A gépállomások, a mezőgazdasági termelőszövetkezetek és a földművesszövetkezetek traktor állománya alapján.

** A gépállomások és a mezőgazdasági termelőszövetkezetek traktorállománya alapján a mezőgazdasági termelőszövetkezetek év végi közös szántóterületére számítva.

A mezőgazdaság traktorállománya azonban nemcsak mennyiségileg, hanem a kihasználtság szerinti összetételét illetően is kedvezőbb, mint néhány évvel ezelőtt.

Az 1955-ig terjedő időszak gépesítését az jellemezte, hogy a traktorállomány főleg egyoldalúan használható szántótraktorokkal gyarapodott, így az 1955. év végén a mezőgazdaságban dolgozó traktoroknak csak 20,6 százaléka volt universal traktor. Az utóbbi három évben azonban 25 százalékról mintegy 54 százalékra nőtt a többféle munka gépesítésére használható és az év nagy részében üzemeltethető, jobban kihasználható universal traktorok aránya. 1960. december 31-én a mezőgazdasági termelőszövetkezetek traktorállományának 83, a gépállomások traktorállományának pedig mintegy 45 százaléka volt universal traktor. A gépállomások traktorállományán belül — az eddigi célkitűzéseknek: a szántási, vetési munkák gépesítésének megfelelően — még elég magas, mintegy 38 százalékos a korlátozottan üzemeltethető izzófejes, vaskerekes szántótraktorok aránya. Ennek oka elsősorban az, hogy a magyar ipar 1954-ig főleg G—35-ös traktorokat gyártott és ilyen traktorokat kaptak nagy számban az ebben az időszakban alakuló gépállomások is.

Figyelemre méltó, hogy az universal traktorok állománya nagyobb, 40—45 lóerős universal traktorokkal növekedett. Ezek a nagyobb teljesítőképességű universal traktorok a szántási, vetési és a növényápolási munkák mellett alkalmasak a nagyobb vonóerőt igénylő betakarító gépek vontatására is. 1960. december 31-én

a traktorállománynak már közel 20 százaléka ilyen 40—45 lóerős universal traktor volt.

A traktorok összes vonóhorogteljesítőképesége évről évre nagyobb mértékben növekszik, mint a traktorok száma, mivel nagyobb arányú volt mind az universal, mind a szántótraktorokon belül a nagyobb vonóerőt képviselő erőgépek beruházása. Ennek eredményeképpen az egy traktorra jutó átlagos vonóhoroglóerő az 1957. év végi 15,3-ról 1960. december 31-ig 17,5-re emelkedett. A mezőgazdaság traktorállománya tehát a nagyobb teljesítményű traktorok irányába fejlődik. Ezt a fejlődést — amennyiben megfelelő számú nagyobb teljesítményű munkagép is rendelkezésre áll — kedvezőnek kell tekintenünk, mert állandóan nő a mezőgazdasági üzemek átlagos nagysága, és így mind inkább meg van a feltétele a nagyobb erőgépek gazdaságosabb üzemeltetésének, és emellett ezek jobb munkát is végezhetnek, mint a kisebb erőgépek.

Az utóbbi években jelentős számú munkagépet is kapott a mezőgazdaság. A szántóföldi növénytermelés fontosabb munkagépei közül főleg a szántáshoz, vetéshez, műtrágyaszóráshoz, valamint a szalastakarmány- és a gabonabetakarításhoz szükséges gépek állománya növekedett a második hároméves terv időszakában. Az 1960. december 31-i munkagépállomány szektoronkénti megoszlása is kedvezőbb lett a korábbi évekénél, mert amellett, hogy a munkagépállomány nagyobb részét a gépállomások üzemeltetik, már kialakulóban van a termelészövetkezetek saját munkagépállománya is.

5. tábla

A fontosabb munkagépek állománya
(darab)

Gép	A mezőgazdaságban összesen			Az 1960. év végi állományból a (az)		
	1957.	1958.	1960.	állami gazdaságokban	gép-állomásokon	mezőgazdasági termelészövetkezetekben
	december 31-én					
Traktoreke	21 325	21 873	36 549	7 468	24 099	4 159
Ebből függesztett	3 824	15 521	2 751	9 305	3 237
Traktoros kultivátor	6 927*	7 096	10 576	3 413	5 709	1 105
Ebből függesztett	4 641*	5 348	9 244	2 753	5 291	965
Függesztett kultivátorból sor- művelő	4 641*	5 348	7 352	2 743	3 529	847
Traktoros sorvetőgép	4 792	5 285	10 841	2 809	6 538	1 329
Traktoros négyzetbevetőgép.	1 322*	1 202*	4 185	1 106	3 017	53
Műtrágyaszóró (tagonként)..	2 431*	3 735*	15 229	3 141	10 511	1 452
Traktoros aratógép (kéveköthő marokrakó)	3 980	3 979	3 839	1 019	2 404	380
Traktoros rendrearatógép	1 013	252	761	—
Arató-cséplő gép	2 346	2 324	4 167	1 453	2 712	—
Traktoros fűkasza	2 970	3 946	7 715	3 144	2 558	1 841
Traktoros rendsodró	2 950*	2 878*	4 206	1 645	1 673	794
Kaszálva rakodó	482	1 227	891	256	64
Járvasilózó	503	2 755	885	1 778	63
Burgonyaszedő	849	1 948	376	1 322	232
Répakiemelő	987	2 962	559	2 051	341

* A mezőgazdasági termelészövetkezetek és a földművesszövetkezetek gépei nélkül.

A munkagépállomány növekedése mellett javult a munkagépállomány összetétele is. A technikai fejlődés következtében egyrészt újfajta munkagépek (palántázógép, kukoricakombajn stb.) beszerzésével bővült a gépesíthető munkafolyama-

tok köre, másrészt az új és a tökéletesebb géptípusok — elsősorban a függesztett munkagépek — tovább javították a munka gépesítésének feltételeit.

A munkagépállomány növekedése következtében kedvezően alakult a fontosabb munkagépek sűrűsége is a megművelendő területhez viszonyítva. Az utóbbi két év alatt a mezőgazdaság egészére vonatkozóan többszörösére emelkedett a szántóföldi növénytermelés fontosabb munkafolyamatainak gépellátottsága.

A fontosabb munkagépek állománya az utóbbi években az állami gazdaságokban is egyenletesebben növekedett. Így annak ellenére, hogy az 1959—1960. évi munkagépberuházás nagyobb hányadát a gépállomások és a szövetkezetek kapták, az állami gazdaságok az 1960. december 31-i munkagépállományukkal csaknem teljes egészében gépesíthetik a szántóföldi növénytermelés fontosabb munkafolyamatait.

6. tábla

Munkagépellátottság az egyes szektorokban

(kat. hold)

Mutató	A Földművelési Minisztérium felügye- lete alá tartozó állami gazdaságokban		A tanácsi szektorban		A mezőgazdaságban összesen	
	1958.	1960.	1958.*	1960.	1958,	1960.
	december 31-én					
Egy traktoros sorvetőgépre jutó őszi kalászosok vetésterülete	153	118	954	318	595	262
Egy traktoros négyzetbevetőgépre jutó kukorica vetésterülete**	241	143	2404	716	1885	582
Egy traktoros műtrágyaszórógépre (illetve -tagra) jutó kalászosok vetésterülete	199	117	2136	258	1059	228
Egy függesztett sorművelő kultivátorra jutó főbb szántóföldi kapások vetésterülete	58	80	978	694	599	454
Egy traktoros fűkaszára jutó szántóföldi szalastakarmányok vetésterülete***	137	92	601	200	331	155
Egy traktorvontatású rendsodróra jutó szántóföldi szalastakarmányok vetésterülete***	206	177	757	356	454	285
Egy traktoros járvasilózó gépre jutó csalamádé és silókukorica vetésterülete****	125	.	170	.	156
Egy burgonyaültetőgépre jutó burgonya-vetésterület	41	69	1083	813	691	578
Egy burgonya-szedőgépre jutó burgonya-vetésterület	37	44	712	270	491	225
Egy répabetakarító gépre jutó cukorrépa-vetésterület	58	62	305	82	192	78
Egy lennyűvőgépre jutó rostlen-vetésterület	25	36	67	38	70	38
Egy kenderaratógépre jutó kendervetésterület	112	64	363	77	238	74

* A gépállomások, a mezőgazdasági termelészövetkezetek és a földművesszövetkezetek gépállománya alapján.

** Fészekbevető gépek nélkül.

*** Csalamádé és a silókukorica vetésterülete nélkül.

**** Másodvetéssel együtt.

A tanácsi szektorban a termelészövetkezeti mozgalom fellendülésének időszakában elsősorban a szántási és vetési munkákhoz szükséges munkagépeket kellett biztosítani. E feladat sikeres megvalósítását mutatja, hogy a gépállomások és termelészövetkezetek együttes gépállománya jelenleg is ki tudja elégíteni a tanácsi szektor összes szántási igényét. A tanácsi szektoron belül a nagyüzemi vetés és műtrágyaszórás munkafolyamatainak gépesítéséhez rendelkezésre álló gépállomány — a fogatos gépek átmeneti segítségével — szintén megközelíti a szükségletet, és az 1960. december 31-i gépállomány alapján a gabonafélék, a főbb kapások vetése, ápolása és betakarítása, valamint a szálastakarmányok kaszálása lényegesen jobban gépesíthető, mint két évvel korábban, de a gépállomány lényegesen kisebb a szükségesnél.

A kapáláshoz, a kaszáláshoz, valamint a gabonafélék betakarításához szükséges munkagépek állománya — a termelészövetkezeti területek gyorsütemű növekedése mellett is — 1961-re közel olyan mértékben emelkedett, hogy ezeket a munkákat a szövetkezetekben a korábbi évek színvonalához hasonló mértékben tudják gépesíteni.

A termelészövetkezeti mozgalom ugrásszerű fejlődésével megnövekedett igények közül az utóbbi években — különösen a tanácsi szektorban — csak a legalapvetőbbeket lehetett kielégíteni. Továbbá nem lehetett biztosítani, hogy a mezőgazdaság minden esetben olyan gépeket kapjon, amelyek legjobban megfelelnek a hazai követelményeknek, és hogy az új gépberuházásokkal csökkenjenek azok az aránytalanságok, illetve hibák, amelyek a gépállomány összetételében már előzőleg megvoltak.

1960. december 31-én a traktorállomány több, mint 20 féle típusból tevődött össze, és azoknak a típusoknak száma, amelyekből legalább 400 darab volt üzemben, elérte a 15-öt. Ez a megoszlás a mezőgazdasági munkaszükségletek széles skálája következtében bizonyos fokig kedvező, de az üzembiztonság és a gazdaságos üzemeltetés szempontjából nem tekinthető előnyösnek. Már most is — a jövőben pedig egyre fokozódó mértékben — számolni lehet azzal, hogy a sokféle traktor alkatrészellátása és javítása olyan nagy feladatot jelent, amit jelentősebb kiesések nélkül nehéz lesz megoldani.

A traktorállomány típusainak felduzzasztását a munkák sokfélesége mellett részben az idézte elő, hogy a rohamosan jelentkező nagyüzemi gépimunkaigényeket az azonos célokat szolgáló traktor esetében is csak több forrásból, többféle típusú gépek (Zetor-Super, Bjelorusz, Utos) behozatalával lehetett kielégíteni.

A mezőgazdaság jelenlegi traktorállománya azonban a sokféle típus ellenére sem elégíti ki a mezőgazdasági termelés struktúrájából és a hazai tájjellegből eredő gépimunka-igényeket. Például nincs, vagy csak igen jelentéktelen számban van szőlőművelő traktor, és kevés a homokos területek művelésére alkalmas négykerékmeghajtású universal traktor. Ahhoz tehát, hogy a jelenlegi mezőgazdasági termeléshez a legjobban megfelelő vonóerő a kialakított optimális traktorlépcső szerint rendelkezésre álljon, még újabb traktortípusokat is kell kapnia a mezőgazdaságnak.

A fontosabb munkagépek állománya is sokféle típusból tevődik össze (traktorekékből 20, traktoros sorvetőgépekből 10 típus üzemel), ezeknek alkatrészellátása szintén nehezen megoldható feladatot jelent.

A traktorekék és az RS—09 Maulwurf traktor munkagépeinek kivételével a traktorok munkagépei — a sok típus ellenére — nincsenek a traktorokhoz tipizálva. Emiatt több munkafolyamat esetében a traktorok vonóereje nincs megfelelően kihasználva, a nagyobb traktorokat is csak kisebb vonóerőt igénylő

munkagépekkel lehet üzemeltetni. Emellett a munkagépek között vannak olyan típusúak is, amelyeknek munkája — a hazai talajösszetétel és egyéb agrotechnikai követelmények mellett — nem kielégítő (ilyenek például a répabetakarító gépek, a gabonasortáv nélküli gabonavetőgépek) vagy egyéb okok miatt kihasználatlanok (például TK szántóföldi kultivátorok).

A munkagépsűrűséghez hasonlóan — az állami gazdaságokat kivéve — a traktorok munkagépellátottsága is kedvezőtlen. Az 1959. és az 1960. évi munkagépberuházás nem volt arányban sem a traktorberuházással, sem pedig a már üzemben levő traktorállomány munkagépellátottságával. Az universal traktorok állományának növekedése lényegesen meghaladta a fontosabb munkagépek állományának növekedését. Ennek következtében a traktorek és a műtrágyaszórók kivételével tovább romlott az universal traktorok munkagépellátottsága.

7. tábla

Az universal traktorok munkagépellátottsága
(darab)

Gép	Év (december 31.)	Száz universal traktorra jutó munkagépek száma a (az)			
		gépállomásokon	állami gazdaságokban	mezőgazdasági termelőszövetkezetekben*	mezőgazdaságban összesen
Traktor hidraulika	1958	84,5	72,8	73,3	68,5
	1960	88,4	84,1	88,2	84,0
Függesztett traktoreke	1958	56,3	54,6	49,7	48,2
	1960	94,4	49,4	82,0	70,3
Sorművelő függesztett kultivátor	1958	92,5	67,7	76,5	67,4
	1960	35,8	49,2	28,6	33,3
Traktoros sorvetőgép	1958	82,6	71,1	72,7	66,6
	1960	66,3	50,4	51,4	49,1
Traktoros négyzetbevetőgép.....	1958	27,8	10,5	22,4**	15,6***
	1960	30,6	19,9	20,1	18,9
Traktoros műtrágyaszórógép (-tag) ...	1958	51,4	62,8	41,4**	47,1***
	1960	106,6	56,4	78,2	68,9
Traktorvontatású aratógép.....	1958	72,0	48,7	59,8	50,2
	1960	24,4	18,3	18,2	17,4
Traktoros fűkasza	1958	36,9	71,0	39,2	49,7
	1960	26,0	56,4	28,8	34,9
Traktorvontatású rendsodró.....	1958	38,6	49,5	31,1**	36,3***
	1960	17,0	29,5	16,1	19,0
Kaszálva rakodó.....	1958	0,1	14,7	.	6,1
	1960	2,6	16,0	2,1	5,6

* A gépállomások és a mezőgazdasági termelőszövetkezetek gépállománya alapján.

** A gépállomások munkagépállománya alapján.

*** A mezőgazdasági termelőszövetkezetek adatai nélkül.

A nem kielégítő munkagépellátottság fékezte a traktorok kihasználását és csökkentette a beruházások hatékonyságát. Ezt igazolják a gépállomások 1960. évi eredményei is. 1960-ban átlagosan egy sorművelő függesztett kultivátorra és traktoros fűkaszára akkora megművelendő terület jutott a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben, amelyen a munkát csak az előző évi alacsony szinten tudták gépésíteni, annak ellenére, hogy a gépállomások a kultivátorok teljesítményét megkétszerezték, a fűkaszákat pedig 15 százalékkal növelték.

8. tábla

**A kapálás, kaszálás gépesítési színvonala és gépellátottsága
a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben**
(kat. hold)

Megnevezés	Száz kat. hold mezőgazdasági termelőszövetkezeti		Egy gépállomási	
	kapás*	szálas-takaromány**	sorművelő függesztett kultivátorra	traktoros fűkaszára
	vetésterületre jutó gépi***		jutó gépi	
	kapálás	kaszálás	kapálás	kaszálás
1959. január 1-től augusztus 31-ig végzett munka alapján	69	74	158	171
1960. január 1-től augusztus 31-ig végzett munka alapján	74	75	318	197

* Mezőgazdasági termelőszövetkezetek háztáji kukoricával.

** Csalamádé és silókukorica nélkül.

*** A gépállomások és a mezőgazdasági termelőszövetkezetek együttes munkája alapján.

A nagy munkaszükséglet ellenére a gépállomások a kapálás és a kaszálás fő időszakában használták ki legrosszabbul az universal traktorokat a munkagépek hiánya miatt. Napi 15 órás üzemelési időt figyelembe véve, 1960. júniusában csak 40 százalékos volt az universal traktorok kihasználása. Ezt az alacsony kihasználást is azonban csak úgy tudták biztosítani, hogy a traktormunka közel 60 százalékát szállítás képezte. Mivel a mezőgazdasági termelés ebben az időszakban nem igényel jelentős mennyiségű szállítást, ezért az összes szállításnak közel egyharmada nem mezőgazdasági jellegű volt.

9. tábla

**A gépállomási universal traktorok kihasználásának alakulása
a kapálás és a kaszálás időszakában 1960-ban**

Hónap	Egy universal traktorra jutó teljesített műszaknormák száma	Universal traktorok kihasználási foka (százalék)*	Nem mezőgazdasági jellegű szállítás az összes szállítás százalékában
Március.....	19	47,6	.
Április.....	30	83,0	.
Május.....	22	57,3	23,3
Június.....	15	39,6	29,6
Július.....	19	50,0	11,5
Augusztus.....	31	79,8	4,4

* Napi 15 órás munkaidőre számítva.

Viszonylag kevés munkagépet kapott a mezőgazdaság — különösen a gépállomások és a termelőszövetkezetek — a növényápolási és a kapások (kukorica, cukorrépa, burgonya) betakarítási munkáinak gépesítésére. Emiatt a szántóföldi növénytermelésen belül az őszi kapások betakarítási munkáinak gépellátottsága a legkedvezőtlenebb, és ez is nehezíti, hogy az őszi munkákat időben elvégezzék. Be-

takarítógépek hiányában igen eltolódik a kapások betakarítása és ez akadályozza, illetve késlelteti a hazánkban legáltalánosabban alkalmazott vetésforgónak megfelelő munkákat: az őszi szántásokat és az őszi gabonafélék vetését. Emiatt 1960-ban október 31-ig a tervezett őszi szántásnak csak 43, a tervezett vetésnek pedig 60 százalékát végezték el a gépállomások, annak ellenére, hogy ezeknek a munkáknak a gépellátottsága a legkedvezőbb.

*

A mezőgazdaság 1960. december 31-i gépállományának elemzéséből kitűnik, hogy a traktorellátottságot tekintve kedvezőbb a mezőgazdaság gépesítése, mint a munkagépellátottságot illetően. Ahhoz, hogy a mezőgazdaság traktorállományát — elsősorban a szántóföldi növénytermelés főbb munkacsúcsaihoz igazodva — maximálisan ki tudja használni, szükségszerű, hogy a jövőben a főbb munkagépberuházások üteme meghaladja a traktorberuházások ütemét. Fokozottabban kell kielégíteni a mezőgazdasági termelészövetkezetek munkagépvásárlásait is, mert a szövetkezetek saját traktoraikat eddig — munkagép hiányában — főleg csak szállítási munkákra használták. Elő kell segíteni, hogy a termelészövetkezetek az új munkagépeken kívül a gépállomásoktól a traktorok mellé munkagépeket is vásároljanak.

A gépesítés további fejlesztésénél ügyelni kell a mezőgazdasági gépállomány területi elosztására is. Sajnos, a múltban a traktorok és a munkagépek megyénkénti elosztásánál csak a gépszükségletet és a rendelkezésre álló készleteket vették figyelembe és nem ügyeltek arra, hogy az egyes megyék, járások és üzemek az azonos jellegű munkák elvégzésére ne kapjanak sokféle típusú gépet. Ennek következtében például az azonos rendeltetésű és kapacitású traktorokból egy-egy üzem is többféle típusút kapott. Például a Tolna megyei Tengelic község Petőfi termelészövetkezetének 14 darab, 10 féle típusú traktora volt 1960. december 31-én. A traktorállomány jelenlegi összetétele és elosztása tehát nemcsak országosan, hanem az egyes megyékben és üzemekben is lényegesen megnehezíti az alkatrészellátást és a javítási munkákat, valamint fokozza a technikai szakképzettséggel kapcsolatos igényeket is. A jövőben tehát mind a gépállomások gépeinek a termelészövetkezetek részére történő átadásánál, mind pedig az új beruházásoknál — az erő- és a munkagépek közötti megfelelő arány kialakítása mellett — figyelembe kell venni az alkatrészellátás és a gépjavítás, valamint az üzemeltetés egyéb körülményeit is.

Az említett fogyatékok ellenére, ha a mezőgazdaság jelenlegi, viszonylag rövid idő alatt jelentős mértékben felduzzasztott gépállományát az adott lehetőségeken belül maximálisan kihasználja, akkor az egész mezőgazdaságra kiterjedően biztosítani lehet a szocialista nagyüzemi termelés egyik legfontosabb feltételét.

A KÜLKERESKEDELMI ÁRINDEXSZÁMÍTÁSSAL KAPCSOLATOS GÉPI ADATFELDOLGOZÁSI PROBLÉMÁK

MARTON ADÁM

A társadalmi-gazdasági élet gyors fejlődésével együtt jár az is, hogy a statisztikának egyre bonyolultabb kérdésekre kell rövid idő alatt pontos és részletes válaszokat adni. Ezért a statisztikai módszereket, valamint a statisztikai adatfeldolgozó eszközöket állandóan tökéletesíteni kell.

A külkereskedelmi statisztikával szemben támasztott követelmények is egyre növekednek, s ahhoz, hogy ezeknek eleget tehesünk, mind nagyobb mértékben igénybe kell venni a korszerű gépi feldolgozás, az elektronikus számoló- és adatfeldolgozó gépek nyújtotta lehetőségeket. Az egyes országokban a külkereskedelmi statisztika problémáinak bonyolultabbá válásával párhuzamosan, a gépesítés mértéke egyre jobban növekszik. Például Csehszlovákiában a külkereskedelmi statisztikai adatok gépi feldolgozását úgy szervezték meg, hogy egy-egy bizonylat (kártya) az adott ügyletre vonatkozó minden lehetséges adatot (a kötés mennyiségét, értékét, egységárát, a már leszállított tételeket, a világpiaci árat stb.) tartalmaz s így mindenféle információt azonos forrásból tudnak beszerezni. Norvégiában a külkereskedelmi statisztika adatainak ellenőrzését is — a feldolgozással egy időben — elektronikus gép végzi. Az ellenőrzés úgy történik, hogy a számológép elvégzi az összes lehetséges logikai ellenőrzést (összehasonlítást) s a hibás kártyákat kiemeli. A tapasztalatok azt bizonyítják, hogy ilyen jellegű műveletek elvégzése után igen kicsi a valószínűsége annak, hogy akár adatszolgáltatási, akár feldolgozási hiba maradjon az anyagban.

A magyar külkereskedelmi statisztika területén az 1957-ben felmerült igény — a külkereskedelmi árindexek kiszámítása — jelentett viszonylag új feladatot. A külkereskedelmi árindexek kiszámítása lehetővé teszi a külkereskedelmi forgalom részletesebb, új szempontok szerinti elemzését, a volumen mérését, az áralakulás hatásának megállapítását a külkereskedelmi mérlegre stb.

A feladat megoldása érdekében egyrészt ki kellett dolgozni az indexszámítás módszerét, másrészt gondoskodni kellett a szükséges adatok begyűjtéséről és feldolgozásáról. Először természetesen főleg a módszertani kérdések megoldására fordítottuk figyelmünket, ezzel párhuzamosan azonban megkezdődött az adatszolgáltatás és -feldolgozás célszerű megszervezése is. (A módszertani kérdése-

¹ Lásd például Dr. Pálos István: „Külkereskedelmi indexek.” (*Statisztikai Szemle*, 1959. évi 4. sz. 373—383. old.), illetve „A külkereskedelem hatékonyságának és gazdaságosságának mérése.” (*Statisztikai Szemle*, 1960. évi 5. sz. 485—500. old.) c. cikkei.

ket már részletesen tárgyalták az elmúlt időszakban megjelent tanulmányok, ezért azokra itt nem térünk ki.¹⁾

Az árindexek kiszámításához a rendelkezésre álló külkereskedelmi statisztikai adatokat nem tudtuk felhasználni, mert azok a legtöbb esetben nem egyedi termékekre, hanem többé-kevésbé összevont cikkszoportokra vonatkoznak. Ezért külön beszámolójelentés útján kellett biztosítani azt, hogy a kiválasztott *cikk-elemek* megfelelő adatai rendelkezésünkre álljanak. Ilyen jellegű adatgyűjtő és -feldolgozó munkában azonban kevés tapasztalattal rendelkezünk, s ezért több módosításra is sor került mindaddig, amíg kialakult a külkereskedelmi árindexszámítás alapjául szolgáló — szinte teljesen gépesített — beszámolási rendszer és adatfeldolgozás.

Sok ország számít külkereskedelmi árindexeket (vagy egységértékindexeket) a legkülönbözőbb módszerek segítségével. Ausztriában például 567 jelentősen aggregált, de a külkereskedelmi forgalom 100 százalékát reprezentáló cikk alapján számítják ki az egységárindexeket, Dániában mintegy 9000 cikk reprezentálja a teljes külkereskedelmi forgalmat, de az országok legnagyobb részében pár száz cikk alapján számolnak, amelyek a külkereskedelmi forgalmat 50—80 százalékban reprezentálják.²

A külkereskedelmi árindexszámítás gyakorlati megvalósítása során olyan módszereket sikerült kialakítanunk, amelyek — véleményünk szerint — figyelemre méltók és máshol is alkalmazhatók. Előnye a külkereskedelmi árindexszámítás érdekében létrehozott statisztikai beszámolási és feldolgozási rendszerünknek, hogy lehetőséget ad a külkereskedelem elemzésének több irányban történő kiterjesztésére anélkül, hogy a külkereskedelmi statisztika már korábban kialakított szerkezetét megváltoztatná.

A jelen tanulmánnyal azt a célt tűztük magunk elé, hogy ismertessük a külkereskedelmi árindexszámítás hazai módszereit, és rámutassunk azokra a további összefüggésekre, amelyeket a munka során kidolgoztunk, vagy amelyekről úgy véljük, hogy kidolgozhatók. Tudjuk azonban, hogy mindaz, amit eddig tettünk, távolról sem merítette ki az összes lehetőségeket s a jövőben újabb vagy javított módszerek alkalmazására is sor kerülhet.

SZERVEZETI FELÉPÍTÉS

A külkereskedelmi árindexek kiszámítása két, lényegében önálló, de egymással mégis szoros kapcsolatban levő munkaszakaszban történik, ezek az *adatgyűjtés* és az *adatfeldolgozás*.

1. Az adatok begyűjtése. Mivel a korábban rendszeresített külkereskedelmi statisztikai áradatgyűjtésekből rendelkezésre álló adatok — mint említettük — specializálatlanságuk miatt nem alkalmasak arra, hogy belőlük kiindulva vizsgáljuk az árak alakulását, meg kellett határozni azokat a cikkelemeket, amelyekről a szükséges információkat be kell gyűjteni. A kiválasztott cikkekről az alábbi adatokat kell a külkereskedelmi vállalatoknak egy külön beszámolójelentés keretében (negyedéveként) közvetlenül a Központi Statisztikai Hivatalnak megküldeni:

- a cikk neve,
- a cikk száma,
- időszak,

² Economic Bulletin for Europe. 1955. május. 54. old.

mennyiségi egység,
 kivitel-behozatal,
 mely országokkal volt forgalom,
 fizetési mód,
 mennyiség,
 érték határparitáson (ezer devizaforintban egy tizedesjeggyel),
 külön sorban fel kell tüntetni a cikk demokratikus országokkal,
 tőkés országokkal bonyolított, illetve teljes forgalmát.

A fenti adatokat az e célra készített kérdőív megfelelő rovataiba kell beírni s ugyanakkor minden megfigyelt cikkről külön nyomtatványt kell kiállítani. A „Jelentés” mintáját lásd a 289. oldalon.

A vállalati nyilvántartásokból az egyes cikkek forgalmi értéke csak tényleges paritáson állapítható meg és külön jelentkezik a felmerült fuvar költség is. A határparitáson állapított értéket tehát a vállalatoknak az adatok előkészítése során meg kell állapítaniuk.

2. Az adatok feldolgozása. A külkereskedelmi árindexeket ki kell számítani a beszámolási és a bázisidőszak súlyai alapján (s ki kell számítani a kettő mértani átlagát is, ez a művelet azonban csak néhány szorzást és gyökvonást igényel, semmi kihatása nincs sem az adatszolgáltatás, sem a feldolgozás menetére, ezért ennek tárgyalásától eltekintünk), szocialista és kapitalista országok, valamint bizonyos árucsoportok szerinti részletezésben.

A feladat több ezer osztást, több tízezer szorzást és összeadást igényelt, minthogy az adatokat többféleképpen kellett elrendezni, annak érdekében, hogy a különféle műveletek elvégezhetőek legyenek.

A FELADAT MEGISMERÉSE

A munka megkezdésekor abból indultunk ki, hogy megfelelő tapasztalatok hiányában nem törekedhetünk már első alkalommal a legtökéletesebb szervezésre. Először meg kellett ismernünk a munka egyes fázisainak sajátosságait, meg kellett állapítanunk, milyen nehézségek, problémák jelentkeznek a munka során. Ezért kezdetben az adatokat kézi úton elektromos számológépek segítségével dolgoztuk fel. Az alábbiakban röviden ismertetjük a feldolgozás menetét részben azért, hogy érzékeltesük a kézi és gépesített feldolgozás közötti lényeges elvi különbségeket, részben azért, hogy ily módon egyben megismertessük a feladatot az olvasóval.

Az árindexeket — mint említettük — ki kellett számítani mind a beszámolási, mind a bázisidőszak súlyai alapján, valamint bizonyos árucsoportokra vonatkoztatva. Meg kellett határoznunk tehát a beszámolási időszak forgalmát a bázisidőszak árain, valamint a bázisidőszak forgalmát a beszámolási időszak árain.

A feladatot két lépésben oldottuk meg. Az első lépésben minden egyes cikkről kartont állítottunk ki külön a cikkeknek a demokratikus országokkal és külön a tőkés országokkal bonyolított forgalmára, amelyen a megfelelő osztás elvégzése után feltüntettük az egységárat is. A kartonon egymás alá kerültek az egyes időszakok (negyedévek) mennyiségi egységár- és értékadatai, amelyekből az év végén a megfelelő éves adatokat könnyen megállapíthattuk.

A Központi Statisztikai Hivatal elnöke 16.352/1958. sz. alatt engedélyezte.

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL

Külkereskedelmi osztály

Budapest II., Keleti Károly u. 5—7.

Telefon: 358—530.

Egységes vállalati számjel:

Az adatszolgáltató szerv megnevezése,
telephelye (címe):FERUNION Bpest V., Mérleg u. 4.

Felügyeleti szerv:

Minisztérium (Főhatóság):

Külkereskedelmi MinisztériumBehozatal

Kivitel

Adatszolgáltatók köre:

KKM, KGM, SZÖVOSZ felügyelete
alá tartozó külkereskedelmi vállalatok.

A jelentőlap továbbításának módja:

Példány- Az adatszolgáltató
szám küldi

Határidő

1 KSH Külkereske-
delmi osztálya tárgynegyed-
évet követő
második hónap
15. munkanapja

Jelentés

egyes cikkek külkereskedelmi forgalmáról

Külkereskedelmi vállalat megnevezése: FERUNION Külkereskedelmi VállalatCikk megnevezése: Ö. vas fürdőkád 165-ös típus, 1680 mm-esCikk száma:

2	8	5	5	1	0
---	---	---	---	---	---

Mennyiség egység: darab

	Országok	Devizanem megnevezése	1960. I. n-évi közvetlen forgalom	
			mennyisége	értéke határparitáson számítva, 1000,0 DfT
	1	2	3	4
1	Demokratikus országok összesen :		2200	566,9
	Ebből : Jugoszlávia	cl. \$	300	81,0
	Lengyelország ...	cl. Rbl	700	176,4
	Német Demokra- tikus Köztársaság.	"	1100	277,2
	Szovjetunió	"	100	32,3
2	Kapitalista országok összesen :		3262	761,3
	Ebből : Dánia	cl. Dkr	60	16,0
	Görögország	cl. \$	540	122,6
	Franciaország	cl. Frs	40	13,9
	Anglia	cl. L	970	202,7

Az indexek kiszámításához végül is a következő összegek megállapítására volt szükség:

$$\begin{array}{cccc} /1/ & /2/ & /3/ & /4/ \\ \Sigma p_0 q_0 & \Sigma p_1 q_0 & \Sigma p_0 q_1 & \Sigma p_1 q_1 \end{array}$$

ahol

- p_0 — a bázisidőszak egységára,
- p_1 — a beszámolási időszak egységára,
- q_0 — a bázisidőszak mennyisége,
- q_1 — a beszámolási időszak mennyisége.

A második lépésben ezeket az összegeket számítottuk ki. Az /1/ és /4/ összeg kiszámítása viszonylag egyszerű volt, mert az egyes kartonokon feltüntetett értékadatokat (amelyek megegyeznek a $p_0 q_0$ vagy a $p_1 q_1$ értékekkel) egyszerűen össze kellett adni, ami könnyen végrehajtható és ellenőrizhető még akkor is, ha az egyes tételek külön kartonon vannak.

A /2/ és /3/ összeg kiszámítása viszont közvetlenül a kartonok alapján nem lehetséges, mert az egymástól távol elhelyezkedő számadatok kiválasztását, azonnali összesorzását és a számológépben való gyűjtését, hibátlanul szinte lehetetlen elvégezni. Ezért külön munkamenetben először kiírtuk egymás mellé a megfelelő p_1 és q_0 , valamint a p_0 és q_1 értékeket s ezután végeztük el a szorzást és összeadást. Ez a módszer — bár több időt vett igénybe — biztosította a pontos eredményeket. A számítás ellenőrzése az egész munka megismétlését szükségessé tette.

Az /1/, /2/, /3/ és /4/ összeg megállapítása után már csak a szükséges osztás volt hátra, hogy megkapjuk az adott árucsoport behozatali vagy kiviteli, demokratikus vagy tőkés árindexét. A teljes forgalom árindexét pedig a csoportindexek súlyozott átlagaként határoztuk meg. Kiszámítottuk még a bázis- és a beszámolási időszak súlyai alapján számított árindexek geometriai átlagát is. A munkának ez a fázisa a legegyszerűbb, s könnyen ellenőrizhető is. Ezért a továbbiakban ezzel a lépéssel nem foglalkozunk, hanem a fenti négy összeg meghatározásával az indexszámítást befejezettnek tekintjük.

*

Az egyes cikkek országonként részletezett adatait, valamint a fizetési mód megjelölését az árindexek kiszámításánál ebben a munkaszakaszban nem vettük közvetlenül figyelembe, mivel csak demokratikus, illetve tőkés viszonylatban számítottunk árindexeket. Ezek az adatok azonban nagyon hasznos segítséget nyújtottak azokban az esetekben, amikor az egyes cikkeknel tapasztalt nagyobb áringadozásokat kellett elemezni, mivel éppen a fizetési mód és a viszonylat meghatározása sok esetben jelentős áringadozásokat okozott. (A különböző viszonylatok export- vagy importára jelentősen eltérő lehet.)

A kérdőíveken szereplő adatok, azaz a vállalati adatszolgáltatás logikai ellenőrzésénél nagy segítséget nyújtottak az említett kartonok. Nagyon sok adatszolgáltatási vagy feldolgozási hibát sikerült kiküszöbölni oly módon, hogy amikor valamelyik időszakban kiugró egységárat találtunk, a kartonokon szereplő adatok alapján megvizsgáltuk, minek következménye volt az. A későbbiek során is az egységárok időbeni összehasonlítása biztosította a leghatékonyabb logikai ellenőrzést, ezért a feldolgozást mindig úgy módosítottuk, hogy erre az

ellenőrzésre változatlanul meg legyen a lehetőség még az indexekhez szükséges aggregátok kiszámítása előtt.

Az indexszámítás munkaigényessége attól függ, hogy milyen nagy reprezentáció alapján számolunk, mekkora a megfigyelt cikkek száma. Az első számítások tapasztalatai alapján két irányban kellett bővíteni a reprezentációt. Azoknál a cikkcsoportoknál, amelyeknél a kiválasztott termékek a forgalomnak csak kis hányadát ölelték fel, új termékek kiválasztásával kellett bővíteni a megfigyelés körét. Sok esetben pedig az egyes cikkek bontása nem volt megfelelő s ezért azokat tovább kellett specifikálni méret, típus, minőség stb. szerint, vagy sok esetben elhagyni. Például első alkalommal a műselyemszöveteket egy tételben figyeltük meg, a tapasztalatok azonban azt mutatták, hogy az így megfigyelt áralakulás nem tükrözi hűen a tényleges árváltozásokat, mert a minőségi változások jelentősen befolyásolják azt. Ezért a továbbiakban minőségenként figyeljük a műrostsöveteket.

A reprezentáció mértéke és a megfigyelt cikkek száma az elmondottak alapján 1957—1960 között a következőképpen alakult.

A reprezentáció mértéke a teljes forgalom százalékában

1. tábla

Megnevezés	Behozatal		Kivitel	
	1957	1961 I. félév	1957	1961 I. félév
Ipari termékek	13	22	50	42
Termelési rendeltetésű nyersanyagok és félkészárúk	79	74	64	65
Mezőgazdasági eredetű élelmiszerek és élelmiszeripari nyersanyagok ..	54	86	82	71
<i>Összesen</i>	<i>64</i>	<i>66</i>	<i>61</i>	<i>53</i>

A kiviteli forgalomban a reprezentáció mértéke átmeneti csökkenésének az a magyarázata, hogy az eredetileg megfigyelt cikkek közül többről megállapítottuk, hogy nem egyedi cikkelem, hanem jelentősen aggregált cikkcsoport, s ezek megfelelő részletességű megfigyeléséről lényegében csak 1961-ben tudtunk gondoskodni (lásd a 2. táblát). Mivel az 1960. évi adatok nem állnak rendelkezésünkre, ezek csak 1962-ben szerepelhetnek a számításokban.

Ugyanakkor a megfigyelt cikkek száma jelentősen növekedett.

*A megfigyelt cikkek száma**

2. tábla

Megnevezés	Behozatal		Kivitel	
	1957	1961	1957	1961
Ipari termékek	83	384	311	2640
Termelési rendeltetésű nyersanyagok és félkészárúk	192	401	68	196
Mezőgazdasági eredetű élelmiszerek és élelmiszeripari nyersanyagok ..	27	113	93	202
<i>Összesen</i>	<i>302</i>	<i>898</i>	<i>472</i>	<i>3038</i>

* A megfigyelt cikkek számának ilyen nagymérvű növelése azért vált lehetővé, mert az adatszolgáltatást is gépesítettük, amint azt a későbbiekben látni fogjuk.

A megfigyelt cikkek számának növekedését összevetve azzal, hogy a reprezentáció mértéke lényegében változatlan maradt, következik, hogy a megfigyelt cikkek finomodtak, lényegesen közelebb jutottak az „ideális” cikkelemekhez.

Az anyag feldolgozásának munkaigényessége szempontjából a megfigyelt cikkek számának van jelentősége. A cikkek számának említett növekedése (amely a jövőben még kisebb-nagyobb mértékben folytatódik) és az adatok rövid idő alatt történő feldolgozása iránti igény szükségessé tette, hogy az adatszolgáltatás és feldolgozás rendszerét alapvetően átdolgozzuk.

AZ ADATSZOLGÁLTATÁS ÉS -FELDOLGOZÁS GÉPESÍTÉSE

Az első két esztendő, amikor a feldolgozást a vázolt módon végeztük, lehetővé tette, hogy a feladatot minden részletében megismerjük, s felkészüljünk az adatszolgáltatás és a feldolgozás, sőt az ellenőrzés teljes gépesítésének megszervezésére, amire azért is nagy szükség volt, mert a reprezentáció mértékének növelése mellett a megfigyelt cikkek száma 1961-re már erősen meggyarapodott.

Ami az adatszolgáltatás gépesítését illeti, ehhez az említett jelentőlos módszer nem bizonyult alkalmasnak, nem tudta biztosítani nagy tömegű adat gyors továbbítását. Ezért szakítottunk az adatszolgáltatás eddigi rendszerével s olyan módszerre tértünk át, amelyben az adatok összeállítását a rendszeres külkereskedelmi statisztikai adatgyűjtés keretein belül s annak alapján Hollerith-rendszerű gépek végzik. A különbség a rendszeres külkereskedelmi statisztika és az árindexszámítás céljára készített Hollerith táblák között csupán annyi, hogy az utóbbi 8 jegyű cikkszámot tartalmaz (a már említett mélyebb bontásnak megfelelően) szemben az előbbi 6 jegyű cikkszámával, emellett az adatokat másként csoportosítják.

Az adatszolgáltatás gépesítésénél tehát — annak érdekében, hogy a 8 jegyű cikkszámokat megkaphassuk — az első lépés a kiválasztott cikkek kódolása volt. A külkereskedelmi statisztikában minden termék hatjegyű kódszámot kap. Mivel az árindexszámítás szempontjából ezeknek a cikkeknek a bontását bővíteni kellett, ezért a hatjegyű cikkszámokat további 2 jeggyel 8 számra egészítettük ki. Ily módon minden megfigyelt cikkelem külön számon szerepel az árindexszámítás rendszerében. (Egy-két speciális esetben 9 jegyre bővítettük a kódszámot).

A külkereskedelmi vállalatok megkapták a kiválasztott cikkek jegyzékét a kódszámokkal együtt. Feladatuk az volt, hogy az egyes kiviteli tanúsítványokat, illetve árunyilatkozatokat a megadott kódszámoknak megfelelően, 8 jegyre kódolják, vagy amennyiben az adott tanúsítványon többféle cikkelem szerepel, akkor azokat szétbontva annyi bizonylatot állítsanak ki, ahány megfigyelt cikkelemet tartalmazott a kérdéses tanúsítvány. (Azok a cikkelemek, amelyekre a megfigyelés nem terjedt ki, valamint az esetleges alkatrészek a „00” kódot kapták.)

Az ily módon kódolt tanúsítványokból a Külkereskedelmi Minisztérium Statisztikai osztályának Hollerith gépeinek segítségével történik azon tételek kiválasztása, amelyeknél a cikkszám 7. vagy 8. jegye zérustól eltérő szám, valamint ezekből a kártyákból a táblázógépek segítségével a „Jelentés” elkészítése. A „Jelentés” egyik példányát (ellenőrzés és aláírás után) a vállalatok eljuttatják a Központi Statisztikai Hivatalhoz.

Ez a módszer néhány vállalat gyakorlatában nagyon jól bevált, s az így nyert adatokat egyéb elemzés céljára is messzemenően felhasználják (például a Hungarotex, Mogürt).

Néhány vállalat azonban még nem használja ezt a módszert részben azért, mert még nem értették meg a benne rejlő előnyöket, részben pedig azért, mert az egyes tanúsítványok esetleg olyan sokféle minőséget tartalmaznak, hogy azok szétoztását célszerűbbnek látszott kézi úton külön elvégezni. Ebben az esetben a „Jelentést” a kézilég összeállított adatok alapján írógéppel kell kitölteni.

Jelen esetben a fuvar költséget egyszerűen csak fel kell tüntetni a forgalmi érték mellett, a határparitásra történő átszámítást a feldolgozás során a gép végzi. Ezzel a módszerrel sikerült már az első évben a megfigyelt cikkek számát mintegy 3000-rel növelni. (Lásd az egyes cikkek külkereskedelmi forgalmáról készített „Jelentés” mintáját.)

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
Külkereskedelmi osztály

1961. II. negyedév
Kártyanem: 2 behozatal
4 kivitel

Jelentés egyes cikkek külkereskedelmi forgalmáról

Kártya- nem	Vállalat	KGST áru- csoport	Cikkszám	Mennyi- ségi egység	Fizetési		Mennyiség	Bonyolítási érték (ezer Dft)		Fuvar (ezer Dft)	
					ország	mód					
4	31	900	61610001	08	363	41	50732	144	7	3	4
							50732*	144	7*	3	4*
4	31	900	61610002	08	312	34	17376	44	7	1	2
4	31	900	61610002	08	351	38	3656	6	2		4
4	31	900	61610002	08	521	51	45726	122	2	4	5
							66758*	173	1*	6	1*
4	31	900	61610005	08	509	81	92461	267	2	16	0
							92461*	267	2*	16	0*
4	31	900	61610007	08	339	63	151884	429	6	16	0
4	31	900	61610007	08	360	40	15442	47	7		8
							167326*	477	3*	16	8*
4	31	900	61610010	08	180	17	12670	43	3		
							12670*	43	3*		*
4	31	900	61610010	08	363	41	10429	37	0		9
							10429*	37	0*		9*
4	31	900	61610011	08	180	17	193124	671	1		
							193124*	671	1*		*

Véleményünk szerint, nemcsak az árindexszámítás miatt, hanem egyéb szempontokból is célszerű, ha az alapbizonylatok rendszere lehetővé teszi a leg-részletesebb adatok beszerzését is. Nem kétséges ugyanis, hogy csak egészen mélyen specifikált adatok segítségével lehet pontos elemzéseket készíteni, amelyek a külkereskedelmi tevékenység ellenőrzésénél, valamint a tervezésnél, piac-kutatásnál egyaránt nélkülözhetetlenek. A későbbiekben utalni fogunk néhány konkrét alkalmazásra, amelyek azonban távolról sem merítik ki az összes lehetőségeket.

*

A gépi feldolgozás első lépése a kérdőíveken szereplő adatoknak az ún. lyukkártyákra történő átvitele. Külön kártyát kell készíteni az egyes cikkeken belül minden ország forgalmáról, hogy a későbbiekben tetszés szerinti csoportosításban számíthassunk árindexeket. Ezután a megadott országcsoportok szerint (a jelen esetben csak szocialista és kapitalista országok, de 1962-ben más országcsoportok szerint is) összegkártyákat kell készíteni, amelyek a továbbiak során az indexszámítás alapjául szolgálnak.

A feldolgozást a Központi Statisztikai Hivatal Gamma—3^B típusú elektronikus, lyukkártya-táplálású adatfeldolgozó gépcsoportja végzi.

Az első menetben az összegkártyákon az értékadatokat át kell számítani határparitásra oly módon, hogy export esetén a fuvar költséget levonják, import esetén pedig hozzáadják a bonyolítási értékhez. Ugyanebben a menetben már a határparitásra átszámított adatok alapján történik az egységárak kiszámítása, amit a kártyákon rögzítenek.

Az eddig elvégzett munkálatok ellenőrzése céljából olyan táblát készítenek, amelyben az egyes cikkek egységárai időrendben fel vannak sorolva. Ezt a táblát nevezzük a gyakorlatban „1. táblá”-nak. (Lásd alább a 3. táblát.) Az ellenőrzés az egyes cikkek időben egymásután következő átlagárainak összehasonlításából áll, s ahol a szokásosnál nagyobb mértékű áringadozást tapasztalunk ott megvizsgáljuk nem történt-e valami adatszolgáltatási vagy feldolgozási hiba. (Az ellenőrzést kezdetben kézi úton végeztük, jelenleg azonban már ezt is gépesítettük, erre egyébként a logikai ellenőrzésekkel foglalkozó részben még visszatérünk.)

Az „1. tábla” ellenőrzése és a szükséges javítások elvégzése után kerül sor az indexek, pontosabban az /1/, /2/, /3/ és /4/ összegek kiszámítására. (Ez a lépés, bár szintén géppel történik, módszertani szempontból érdektelen, azzal külön nem foglalkoznak.)

Gyakran előfordul, hogy bizonyos cikkeknek nincs a bázis- vagy a beszámolási időszakban forgalma, ezért a szükséges aggregátok kiszámítása előtt ki kell válogatni azokat a kártyákat, amelyeknek mindkét időszakban volt forgalma és azokat megfelelő sorrendbe kell rendezni.

Miután az említett kártyák kiválasztása és összepárosítása megtörtént, az elektronikus számológép cikkenként kiszámítja a $p_0 q_1$ és $q_0 p_1$ értékeket, s a számolással egyidőben egy táblázógép segítségével kiír. A gép a cikksorozat végére érve, automatikusan ugyanarra a táblára kiírja a megfelelő $\Sigma p_0 q_1$ és $\Sigma p_1 q_0$ összegeket, valamint azok hányadosát is. Az ellenőrzés megkönnyítése céljából a táblán a $p_1 q_0$ adat mellett a $p_0 q_0$ adatok, valamint a $\frac{p_1}{p_0}$ egyedi árindexek is fel vannak tüntetve. Hasonló tábla készül a beszámolási időszak súlyaival számított árindexekre is. (Lásd a 4. táblát.)

3. tábla

Az egységárak változása
(az adatfeldolgozás ún. 1. táblája)

Behozatal, Kivitel	KGST áru- csoport	Cikkszám	Demokra- tikus (1), Tőkés (2)	Vállalat	Egységár		
					1960	1961 I.	1961 II.
						negyedév	
4	900	616100020	1	31	3 33		
4	900	616100080	1	31		4 24	
4	900	616100090	1	31	3 48		
4	900	616100100	1	31	3 51	3 42	3 42
4	900	616100110	1	31	3 48	3 48	3 47
.
.
4	900	616100020	2	31	2 53		2 50
4	900	616100050	2	31	2 54	2 61	2 72
4	900	616100070	2	31		2 99	2 75
4	900	616100080	2	31		2 82	
4	900	616100090	2	31	2 60		
4	900	616100100	2	31	2 50	2 83	3 46
4	900	616100110	2	31	2 55	2 61	2 66

4. tábla

A bázisidőszak súlyaival számított árindexek

Behozatal, Kivitel	KGST első számjegye	Demokra- tikus (1), Tőkés (2)	Cikkszám	p_{190}	p_{090}	i_i
4	9	1	616100100	3 460,5	3 551,6	97,43
4	9	1	616100110	2 956,0	2 964,6	99,71
.
.
4	9	1	935392010	142,7	129,1	110,53
				169 489,9	168 259,1	100,73
4	9	2	616100010	2 001,0	1 907,7	104,89
4	9	2	616100020	210,7	213,2	98,83
4	9	2	616100050	761,0	710,6	107,9
4	9	2	616100100	4 780,4	3 454	138,40
4	9	2	616100110	8 864,3	8 497,7	104,31
.
.
4	9	2	951610010	2 151,5	2 077,1	103,58
				228 349,2	225 879,3	101,09

E részadatok segítségével a feldolgozás ezen fázisában jelentkező esetleges hibák igen könnyen megtalálhatók és könnyen kijavíthatók. Ezzel a feldolgozás „második lépése” befejeződött.

AZ ADATSZOLGÁLTATÁS, VALAMINT A FELDOLGOZÁS LOGIKAI ELLENŐRZÉSE

A feldolgozás gépesítése előtt a logikai ellenőrzés lényegében az adatok át-nézéséből és abból állt, hogy a szembetűnő hibákat kijavítottuk, valamint a feldolgozás során jelentkező hibákat „visszakerestük”. Ez a módszer természetesen távolról sem adott kielégítő eredményt. A feldolgozás gépesítésével lehetőség nyílt a logikai ellenőrzés mechanikus elvégzésére s ezért ezt a munkafolyamatot is gépesítettük.³

A jelentőlapok adatainak belyukasztása során az első feladat a kódszámok ellenőrzése. A cikkszám pontosan meghatározza, hogy az adott termék milyen KGST árucsoportba tartozik, s milyen mennyiségi egységben kell adatait megadni.

Az ellenőrzés során a lyukkártyagépek segítségével meggyőződnek arról, vajon az említett összefüggések teljesülnek-e, az időpontot helyesen jelölték-e meg, és nincs-e a kártyák között olyan cikkszámú, amely a megfigyelt cikkek jegyzékében nem szerepel. Ugyanakkor kell ellenőrizni azt is, hogy a kártyákon szerepel-e minden szükséges adat (fel van-e tüntetve az azonosításhoz szükséges adat, továbbá a mennyiség és az érték; fuvar költségnek nem kell minden esetben szerepelnie). Mivel a fuvar költség általában kisebb, mint a tranzakció értéke, további ellenőrzést tesz lehetővé a fuvar költségnek az értékadatokkal való összehasonlítása. Ha a felsorolt tényezők valamelyikénél ellentmondás jelentkezik, akkor azt a kártyát a gép kisselektálja. Az egész anyag átvizsgálása után a kidobott kártyák adatainak visszakeresésével könnyen megállapítható a hiba oka.

³ Ezzel kapcsolatban lásd például *Engl Dezső*: Lyukkártyagépeken történő statisztikai feldolgozások logikai összefüggéseinek ellenőrzése gépi módszerekkel. *Ugyviteltechnika*. 1961. évi július.

Az említett műveletekkel a kérdőívek helytelen kitöltéséből származó számos hibát ki lehet küszöbölni, de nem lehet olyan hibát megállapítani, amikor az adott mennyiséget vagy értéket elírták, vagy rossz helyre tették a tizedes-pontot. Ez utóbbiak ellenőrzése az egységárak segítségével történik oly módon, hogy az adatfeldolgozó gép a bázisidőszak és a beszámolási időszak árait összehasonlítja, és ahol szokatlanul nagy áremelkedést (vagy csökkenést) tapasztal, azt kiírja. A kiírás az „1. tábla” jobb oldalára történik. Az „1. tábla” alapján egyébként is könnyen megállapítható, hogy az egyes cikkek ára a bázisév és a beszámolási időszak között hogyan alakult, de a gép már előre felhívja a figyelmet arra, hogy a két időszak között hol van a szokásosnál nagyobb eltérés.

Foglalkoznunk kell még azzal, hogy mit tekintünk az „átlagosnál nagyobb” eltérésnek? Itt külön kell tárgyalni a szocialista és a kapitalista piacok áralakulását, mivel az előbbi alapvetően követi ugyan a világpiac áralakulását, de sokkal kevésbé érzékeny a napi ingadozások iránt, mint a kapitalista országok kereskedelmének áralakulása. Ezért az elmúlt négy év tapasztalatai alapján úgy döntöttünk, hogy a szocialista országok esetében a ± 8 százaléknál nagyobb, a kapitalista országok esetében pedig a ± 20 százaléknál nagyobb áringadozást az átlagosnál nagyobb eltérésnek tekintjük.

Ha adott esetben az említett határoknál nagyobb áringadozást tapasztalunk, akkor kell keresni a hibát. Előfordulhat, hogy kapitalista viszonylatról van szó, s a kérdéses cikkből 20 országba exportáltunk. A legvalószínűbb az, hogy a 20 ország adatai közül csak egynél rossz a mennyiségi vagy az érték adat. Ennek kiderítése céljából az árak időrendbeli változásának („dinamikus”) ellenőrzése mellett elvégeztük az ún. „statikus” ellenőrzést is. A statikus ellenőrzés azt jelenti, hogy az egyes termékeknek a beszámolási időszakban bonyolított forgalmában összehasonlítjuk az egyes országok árszintjét, s ha a megadott határoknál nagyobb eltérést észlel a gép, akkor azt a kártyát is kiemeli a többi közül. Természetesen ebben a menetben is külön kell elemezni a kapitalista, és külön a demokratikus országok forgalmát az előbbi „határok” mellett.

Megjegyezzük, hogy az ún. statikus ellenőrzést a rendszeres munkánál nem vezettük be, mert a rendelkezésre álló gépek mellett már a többi ellenőrzés is annyira meghosszabbította a feldolgozás időtartamát, hogy az újabb ellenőrzési lépés időigényét is figyelembe véve teljesen lehetetlenné válna az adatok időbeni felhasználása. (Végül megemlítjük, hogy egyáltalán nem foglalkoztunk ezideig még az áringadozások elemzésével a fizetési mód figyelembevételével.)

Összefoglalva az eddigieket megállapíthatjuk azt, hogy megfelelő „memória”-egységekkel rendelkező elektronikus adatfeldolgozó gép segítségével a külkereskedelmi árindexszámítás (és minden ahhoz hasonló munka) olyan fokon gépesíthető, hogy gyakorlatilag tetszőlegesen nagy adathalmazt rövid idő alatt feldolgozhatunk, olyan logikai ellenőrzésekkel párosítva, amelyek *gyakorlatilag* minden hibát kiküszöbölnék.

KÖVETKEZTETÉSEK

A külkereskedelmi árindexszámítás céljaira kidolgozott adatszolgáltatási rendszer lehetővé teszi, hogy a külkereskedelmi statisztika szerkezetének megváltoztatása nélkül részletes, pontosan specifikált adatok birtokába jussunk. Ezekre az adatokra mind nagyobb szükség van az árindexszámításon túlmenően a vállalati piackutatásban, az árszintszámításoknál, a gazdaságossági számításoknál stb. Éppen ezért úgy véljük, hogy meg kell teremteni az egységes külkereskedelmi adatszolgáltatás olyan rendszerét, melyből megkaphatók a rendszeres

külkereskedelmi statisztika viszonylag összevont adatai, és meghatározhatók a részletes adatok is.

Mit kell még ennek érdekében tenni? Az eddigi tapasztalatok azt bizonyítják, hogy az a módszer, mely szerint a statisztikai célra szolgáló alapadatokat már ennek a követelménynek figyelembevételével készítik el, helyes, csak az alapbizonylatok kódolásával kapcsolatos munka növekszik meg a forgalom jellegétől függően kisebb-nagyobb mértékben. Véleményünk szerint célszerű lenne minden vállalatnál bevezetni, hogy a bizonylatokat (előre meghatározott elvek szerint) cikkelem mélységben dolgozzák fel úgy, hogy jelentéktelen, csak alkalmilag előforduló cikkelemeket (esetleg alkatrészeket) a „00” kódszámra kódolják, s így azokat a későbbi felhasználáskor nem emelik ki és így a feldolgozás munkáját sem növelik feleslegesen.

Ebben az esetben a Külkereskedelmi Minisztérium és a Központi Statisztikai Hivatal a külkereskedelmi statisztika alaptábláit változatlanul a jelenlegi rendszerben, „6 számjegy mélységben” készítené el. A részletes adatokat pedig megadott időközökben a szükségnek megfelelően kellene elkészíteni. Ez egységesen megoldaná a részletes külkereskedelmi adatszolgáltatást, és szükségtelenné tenné a jelenlegi gyakorlatot, mely szerint, a jelenleg külkereskedelmi statisztikában nem szereplő mélyebb részletezésű adatokért a külkereskedelmi vállalatokhoz kell fordulni, ahol csak kézi úton, meglehetősen hosszadalmas munkával tudják (ha egyáltalán lehetséges) a kért adatokat feldolgozni.

A kérdés általános felvetése után külön szeretnénk kiemelni az ismertett módszer alkalmazásának előnyeit külkereskedelmi gazdaságossági számításoknál.

Mint ismeretes, a gazdaságossági számításokhoz sok egyéb adaton túlmenően szükség van az exportált és importált termékek deviza árára, természetesen azokat minőség, típus, márka stb. szerint a legpontosabban meghatározva, tehát cikkelemenként. A számításokhoz eddig egy-egy év kötéseit használták fel azon megfontolás alapján, hogy a kötések mindig kissé előremutatnak, s így a számítások eredményeit a tervezésnél — azaz a későbbi felhasználás során — aktuálisabbá teszik. Ez a módszer nem helytelen, de véleményünk szerint sok bizonytalansággal jár. Ezért úgy gondoljuk, más úton talán jobb eredményekhez lehetne jutni, mégpedig oly módon, hogy először megállapítjuk, hogyan alakult a gazdaságosság valamely adott évben, másodszor pedig a tervezés számára előre mutatunk, azaz bizonyos tájékoztatást adunk arról, hogy a külföldi árak — nagy valószínűséggel — milyen irányban befolyásolják majd a gazdaságossági mutatók értékét.

Elgondolásunk szerint a gazdaságossági számításoknál szereplő deviza árak megállapításánál a *kötésárak* alkalmazásáról át kellene térni a *bonyolítási árak* alkalmazására. Ebben az esetben — az elméleti előnyökön túlmenően — igen jelentős statisztikai előnyöket is lehetne biztosítani azáltal, hogy a gazdaságossági számításokhoz szükséges devizaárakat — az előbbieken vázolt rendszerben — közvetlenül meg lehetne határozni a külkereskedelmi statisztikából. Anélkül, hogy az ezzel kapcsolatos statisztikai számbavételi problémákat részletesen tárgyalnánk, megállapíthatjuk, hogy mint a legtöbb módszernek, ennek is vannak bizonyos hátrányai, ezek azonban kis fáradsággal kiküszöbölhetők, s végül is ez a rendszer — főként a több oldalú felhasználás következtében — sokkal megbízhatóbb, pontosabb és olcsóbb lenne, mint a jelenlegi.

Természetesen mint az ismertett munka minden lépése, gépesíthető a gazdaságossági számításoknak a külföldi árak változását vizsgáló fázisa is. A gépesítés pedig nemcsak a feldolgozás problémáját oldja meg, hanem lehetővé teszi

számos — előre meghatározott vagy menetközben felmerülő — csoportosítás, variáció kiszámítását is, valamint a munka logikai ellenőrzését.

A külkereskedelmi árindexszámítással kapcsolatban rendelkezésünkre álló anyag alapján sokkal több, az elemzések szempontjából igen hasznos csoportosítást, variációt lehetne készíteni. Így például árindexet lehetne számítani országonként (országcsoportonként), fizetési módonként, valamint kiemelt cikkekre is. Külön említést érdemel a vállalatonkénti árindexek kiszámítása, ami — véleményünk szerint — nagymértékben elősegítené a vállalatoknál végzett közgazdasági elemző munkát, lehetővé tenné a vállalati piacutatás eredményeinek jobb értékelését stb. Nagyon fontos lenne az ún. statikus ellenőrzést is elvégezni minden alkalommal, valamint évenként elvégezni a hibaszámítást.⁴ Ezen munkáknak jelenleg az a legfőbb akadálya, hogy nem áll rendelkezésünkre nagy tárolókapességű elektronikus adatfeldolgozó gép. A meglevő gépek segítségével a felsorolt munkák majdnem mindegyikét külön menetben kellene elkészíteni, ami a feldolgozás idejét többszörösére növelné. Abban az esetben viszont, ha a meglevő Gamma—3^B elektronikus adatfeldolgozó gépet kibővítenénk egy „mágnes dob”-bal, tároló kapacitása olyan mértékben megnövekedne, hogy az árindexszámítással kapcsolatos összes munkát lényegében egy menetben el lehetne készíteni a feldolgozáshoz jelenleg szükséges időt is lényegesen megrövidítve.

Az árindexszámításnak bizonyos mértékig korlátot szab még az, hogy a reprezentáció megoszlása nem egyenletes, vannak olyan cikkcsoportok vagy vállalatok amelyekben eléggé alacsony. Az egyre nagyobb részletességgel kidolgozott indexek viszont megkívánják, hogy a reprezentáció megoszlása az összes szempont szerint kielégítő legyen. Az adatszolgáltatás gépesítése lehetővé tette, hogy a gyakorlatilag maximális reprezentációt jelentő nagy tömegű adatot feldolgozzuk. Ebben nem is technikai problémák akadályoznak bennünket, hanem az a néhány vállalat, amely a módszer előnyeit nem ismerve fel még nem tért rá alkalmazására. Ha sikerül ezeket a nehézségeket leküzdeni, létrejön egy olyan külkereskedelmi statisztikai rendszer, amelyben egyetlen bizonylat alapján elektronikus gépek segítségével automatikusan, egyszerre történik a gyakorlatilag lehetséges legrövidebb időn belül, az adatok logikai ellenőrzése, a külkereskedelmi statisztikához szükséges különböző csoportosítások és kiemelések elvégzése, valamint az árindexek kiszámítása minden fontos csoportosításban.

⁴ Lásd Marton Ádám: A reprezentatív módszer alkalmazásának néhány kérdése a külkereskedelmi árindexszámításban. *Statisztikai Szemle*, 1961. évi 2. szám, 147—159. old.

AZ ÁLLÓESZKÖZÖK FELÚJÍTÁSA

LONTI GYÖRGY

Hazánkban az állóeszközök felújításának¹ tervezési, statisztikai problémái az államosítások befejezését (1948—1949) követő években merültek fel és azóta is állandóan napirenden levő kérdések. Ez természetes is, hiszen az állóeszközök felújítása szorosan összefügg a termelés mennyiségi és minőségi mutatóinak alakulásával. A felújítások kellő terjedelemben és jó minőségben történő elvégzése biztosítja a termelőkapacitások jobb kihasználását, vagyis a termelési színvonalat emeli, továbbá egyik lényeges feltétele a munkatermelékenység fokozásának és az önköltség csökkentésének is. Az állóeszközök műszakilag szükséges nagyjavításának elmulasztása viszont a gazdálkodás hatékonyságának csökkenését idézheti elő. Mielőtt az állóeszköz-felújítások jelenlegi problémáinak tárgyalására rátérnénk, röviden tekintsük át, hogy e téren az új kulcsok bevezetése (1959) előtti években milyen volt a helyzet.

I.

A népgazdaság termelő állóalapjainak, valamint az erre fordított felújítások összegének alakulását az 1950—1958. években az 1. táblában közölt indexek jellemzik.

Az állóeszközök felújításával kapcsolatos problémákat a jelzett időszakon belül két szakaszban, éspedig az 1950—1954. és az 1955—1958. években vizsgáljuk.

¹ A közgazdasági gyakorlatban használatos fogalmak szerint „állóeszköz-felújítás”-nak minősül a rendszeres használat következtében, időszakonként megismétlődő, az adott állóeszköz újr-előállítás értékéhez képest jelentős anyagi ráfordításokat igénylő általános javítás, mely az állóeszköz eredeti műszaki állapotát, kapacitását megközelítően vagy teljes egészében visszaállítja. Felújításnak számítanak továbbá az állóeszközök nagyjavítása során elvégzett olyan korszerűsítési munkák is, melyek a termelőeszközök egyes szerkezeti részeinek az eredetitől eltérő helyreállítása révén vagy az egyes alkatrészek kicserélésével az állóeszköz üzembiztonságát, gazdaságos üzemeltetését lehetővé teszik, kapacitását, azaz teljesítőképességét növelik.

Nem tartoznak a fenti fogalomkörbe a munkavállalók gondatlanságából vagy az előírt technológia be nem tartásából eredő ún. meghibásodások kijavítása, valamint az állóeszközök üzembiztos működésével kapcsolatos kisebb javítási pótlási munkálatok (gépek ápolása, igazítása stb.). Nem minősíthetők továbbá felújításnak az olyan mértékű korszerűsítések sem, amelyeknek eredményeként a felújítással egy időben elvégzett korszerűsítési munkák következtében a korábbi rendeltetéstől lényegesen eltérő, új termelő berendezés jön létre. Az ilyen jellegű korszerűsítések kapacitásbővítő rekonstrukciós beruházásoknak minősülnek.

A termelő szervezetek az állóeszközök nagyjavításához szükséges pénzeszközöket az amortizációs leírás kulcs felújítási hányadaként a termelési ráfordítások között elszámolt, az árbevételeikben megtérülő és ebből felhalmozott összegből, valamint más forrásokból képzett alapból biztosítják. A vállalatok a saját erőből kivitelezett felújításokat — a költségek elszámolása mellett — termelési értéként vehetik számba. Ugyanakkor a felújításnak nem minősülő karbantartási és kisebb javítási munkálatok értéke csak költségként számolható el. A saját vállalkozásban kivitelezett állóeszköz-felújítások összegének termelési értéként történő elszámolása mellett az adott állóeszközzel kapcsolatos ráfordítások módosítják, azaz növelik az állóalap nettó értékét.

1. tábla

**Az állóalapok értéke
és a kivitelezett felújításokra felhasznált összegek (1950—1958)**

Év	A népgazdaság termelő állóalapjainak		Az állóeszközök százezer forint bruttó értékére jutó felújítási összeg
	átlagos bruttó értéke*	felújításra folyósított összeg**	
Index: 1950. év = 100			
1950.....	100	100	100
1951.....	105	136	128
1952.....	111	211	190
1953.....	120	321	267
1954.....	128	290	227
1955.....	135	401	297
1956.....	143	383	268
1957.....	149	390	262
1958.....	156	438	281
1950—1954. évek átlaga	100	100	100
1955—1958. évek átlaga	103	178	172

* Az 1959. évi Statisztikai Zsebkönyv adatai alapján számított indexek. A ióéleti, sport és a kulturális, valamint a használaton kívüli állóeszközök adatai nélkül. Az év eleji és az év végi állomány mindenkorin áron kimutatott értékadatainak számtani átlaga.

** Az 1957. évi Statisztikai Évkönyvben közölt mindenkorin pénzügyi folyósítási adatok alapján számított indexek. Az 1950—1953. évi felújítási adatokból a nem termelő állóalapokra történt felhasználásokat levontuk. Tekintettel arra, hogy megfelelő árindexek sem a termelő állóalapok, sem a felújítási ráfordítások folyóáras adatai alapján számított indexek korrigálására nem állnak rendelkezésre, a kiszámított indexek csak az e téren érvényesülő tendenciák hozzávetőleges jellemzésére alkalmasak.

2. tábla

**A beruházások és a felújítások összege*
(1950—1954)**

Év	Beruházások és felújítások együttes összege	Ebből:	
		beruházás	felújítás
Millió forint			
1950.....	10 765	9 665	1 100
1951.....	14 527	13 127	1 400
1952.....	18 253	15 953	2 300
1953.....	20 448	16 848	3 600
1954.....	15 371	11 771	3 600
1950—1954.....	79 364	67 364	12 000
Százalékos megoszlás			
1950.....	100,0	89,8	10,2
1951.....	100,0	90,4	9,6
1952.....	100,0	87,4	12,6
1953.....	100,0	82,4	17,6
1954.....	100,0	76,6	23,4
1950—1954.....	100,0	84,9	15,1

* A nem termelő beruházásokkal és felújításokkal együtt az 1959. évi Statisztikai Évkönyv adatai alapján.

Bár az 1. táblában közölt indexek az állóeszköz-felújítások terjedelmének változásáról nem nyújtanak teljesen pontos képet, az megállapítható, hogy az első szakaszban (1950—1954. években) az állóeszközök javításainak finanszírozására fordított összegek évről évre emelkedtek. E növekvő összegek sem voltak azonban elegendők a második világháború alatt tönkrement és az újjáépítés időszakában üzembehelyezett termelőeszközök állagának megóvásához, illetve állaguk romlásának megakadályozásához. Mint ismeretes, az 1950—1954. években a beruházásokat a túlzottan gyors ütemű iparosítás megvalósítására összpontosították s így az állóalapok nagyjavítására fordított összeg a beruházások és a felújítások együttes összegének csak kisebb hányadát, a jelzett években mintegy 15 százalékát tette ki. (Lásd a 2. táblát.)

Az állóeszközök nagyjavítására fordított összegek elégtelen voltára utal továbbá az is, hogy egyes iparágakban (például a malomiparban, cukoriparban stb.) az állóeszköz-felújításoknak termelési költségként történő elszámolását is tudomásul vettük, továbbá a termelés zavarmentes lebonyolítása érdekében feltétlenül szükséges nagyjavításokat a költségvetésből finanszíroztuk. Lényegében az esedékes felújítások kivitelezése évről évre elmaradt a tényleges szükséglettől és így az állóeszközök állaga számos iparágban leromlott.²

A második szakaszban (az 1955—1958. években) a felújítások terén követett gazdaságpolitikánk helyesen arra irányult, hogy az állóeszközök állagának további romlása megszűnjön és a leromlott állapot helyreállítása rövid időn belül megtörténjen. Ennek alapfeltétele volt az elmaradt és a folyamatos állóeszköz-felújítások anyagi-műszaki fedezetének és a kivitelezéshez szükséges pénzeszközöknek a népgazdasági tervben történő biztosítása. Minthogy az érvényben levő amortizációs kulcsokon belüli felújítási hányadok az elmaradt és a folyamatos felújítási szükségletek pénzügyi fedezetét nem biztosították teljes mértékben és a felújítási kulcsok megváltoztatása pedig árpolitikai kérdések miatt máról holnapra nem volt megoldható, a többletfelújítások kivitelezésére számos iparágban a felújítási hányadot állami juttatás címén kiegészítették, illetve rendszeresen dotálták. Az 1955—1958. években a felújítási hányadnak az előző évek 116 százalékával szemben már 125—130 százalékát fordítottuk állóeszközök nagyjavítására.

3. tábla
Az állóeszközök nagyjavítására fordított összeg
a felújítási hányad százalékában

Év	Az évi felújítási keret	A teljesített felújítások
	a képzett felújítási hányad százalékában	
1955.....	132,2	130,0
1956.....	138,6	123,6
1957.....	125,0	126,9
1958.....	124,7	125,6

Az állóalapok leromlott állagának helyreállításához szükséges pénzeszközöknek az említett módon való biztosítása, valamint az újonnan üzembehelyezett állomány állagának megőrzésére irányuló fokozottabb törekvés következtében

² E problémák részletesebb kifejtését lásd: Nyilas András „Az állóalapok és felújítások kérdéséről” (Statisztikai Szemle, 1954. évi 11. sz. 860—880. old.) c. cikkében.

az 1955—1958. években a felújításra felhasznált összegek ténylegesen növekedtek.

Az állóeszközök felújítása terén bekövetkezett említett változás természetesen módosította a beruházásokra és a felújításokra fordított összegek arányát is. Az állóeszköz-nagyjavítások aránya a beruházások és felújítások együttes összegében az 1955—1958. években az első szakasz említett 15 százalékaival szemben közel 30 százalékot tett ki.

4. tábla

*A beruházások és a felújítások összege**
(1955—1958)

Év	Beruházások és felújítások együttes összege	Ebből:	
		beruházás	felújítás
Millió forint			
1955.....	15 605	11 207	4 398
1956.....	16 095	11 572	4 523
1957.....	15 931	11 082	4 849
1958.....	18 984	13 664	5 320
<i>1955 - 1958.....</i>	<i>66 615</i>	<i>47 525</i>	<i>19 090</i>
Százalékos megoszlás			
1955.....	100,0	71,8	28,2
1956.....	100,0	71,9	28,1
1957.....	100,0	69,6	30,4
1958.....	100,0	72,0	28,0
<i>1955 - 1958.....</i>	<i>100,0</i>	<i>71,3</i>	<i>28,7</i>

* A nem termelő beruházásokkal és felújításokkal együtt az 1959. évi Statisztikai Évkönyv adatai alapján.

Összefoglalásként megállapítható az 1950—1958. években a pénzügyi adatok által jelzett intenzív „fejlődés” ellenére az állóalapok nagyjavítási igényeit nem elégítettük ki teljes mértékben. Emiatt az 1950—1954. években az állóalapok állaga romlott. Ezen az 1955—1958. években átmenetileg úgy segítettünk, hogy egyrészt a tervben biztosítottuk az állóeszköz-felújítások nagyobb mértékű kivitelezéséhez szükséges anyagi-műszaki fedezetet, másrészt ezzel összhangban a pénzforrásokat az állami költségvetésből kiegészítettük. A felújítási szükségletek népgazdasági szinten történő felmérése és rögzítése alapján az új amortizációs, illetve felújítási hányad kulcsok megállapítására az 1959. évi termelői árrendezéssel egy időben került sor.

II.

Az állóeszközök felújítása terén az 1950—1954. években elkövetett hibák felszámolása céljából az új felújítási kulcsok megállapításakor az a helyes elv érvényesült, hogy a képződő felújítási hányadoknak az állóeszközök nagyjavításának költségeit teljes egészében fedezniük kell. E feladat szakszerű elvégzése kb. másfélévi munkát igényelt volna. Erre azonban nem volt lehetőség, s ezért az új felújítási kulcsok alapjául az iparági szinten képzett felújítási hányad és a költségvetési kiegészítések együttes összege szolgált.

Az új felújítási kulcsok megállapításának menete a következő volt: 1956. évre vonatkozólag népgazdasági áganként rögzítették az akkori kulcsok alapján felhalmozott felújítási hányad összegeket. Ezután megállapították a folyamatos és az elmaradt állóeszköz-felújítások részbeni pótlásának együttes anyagi-műszaki szükségletét és kivitelezését biztosító pénzügyi fedezetet. Ez az összeg együttesen 38,3 százalékkal volt magasabb az 1956. évi felújítási hányadnál. A népgazdaság egyes ágazataiban ez az arány az alábbiak szerint alakult.

*Az 1956. évi felújítási keret
az 1956. évi felújítási hányad százalékában*

Ipar	150,7
Építőipar	139,8
Közlekedés	129,1
Kereskedelem	127,0
Szolgáltatók	108,3
Tanácsi vállalatok	112,9
Összesen:	138,3

Az említett módon kialakított felújítási keretek szolgálták az átárazás bázisát, vagyis a folyamatos és az elmaradt felújítások részbeni pótlásához szükséges összeget korrigálták az állóeszköz nagyjavítások 1959. január 1-i árváltozásának mértékét kifejező indexekkel. Az átárazások után kialakult felújítási hányad összege a régi hányadnál 155,6, a felújítási keretnél pedig 84,4 százalékkal volt magasabb.

5. tábla

Az átárazás utáni felújítási hányad

Ágazat	Az átárazás utáni felújítási hányad a régi árszinten számított felújítási	
	hányad	keret
	százalékában	
Ipar	262,1	174,1
Építőipar	260,0	188,2
Közlekedés	264,3	204,8
Kereskedelem	202,7	156,4
Szolgáltatások	193,6	180,4
Tanácsi vállalatok	200,3	177,2
<i>Összesen</i>	<i>255,6</i>	<i>184,4</i>

Az állóalapok átárazása során az amortizációs leírás beruházási hányadát általában nem módosították, mivel azonban a felújítási kulcsokat felemelték, az értékcsökkenési leíráson belül a felújítási és a beruházási hányad aránya is megváltozott. A beruházási és a felújítási hányad aránya az 1956 előtti 50—50 százalékról, 40—60 százalékra módosult. A változás különösen az iparban és az építőiparban volt nagymértékű. (Lásd a 6. táblát.)

Az új kulcsok általában megfelelnek, illetve kielégítik azt a követelményt, hogy az állóeszköz-felújítások teljes terjedelemben történő kivitelezését a szükséges alapok hiánya ne akadályozza. Az új felújítási kulcsok bevezetésével természetesen a költségvetési kiegészítések összege is minimálisra csökkent. (Lásd a 7. táblát.)

6. tábla

A felújítási és a beruházási kulcsok aránya az állóalapok értékcsökkenésén belül

	Ipar	Építő- ipar	Köz- lekedés	Keres- kedelem	Szolgál- tatók	Tanácsi vállala- latok	Átlag
<i>Régi kulcsok:</i>							
Az állóalapok amortizációs kulcsai az 1956. évi adatok alapján	5,7	11,3	4,8	4,0	4,6	5,0	5,4
<i>Ebből:</i>							
Beruházási kulcs.....	3,3	5,9	1,7	1,8	2,2	2,0	2,7
Felújítási kulcs	2,4	5,4	3,1	2,2	2,4	3,0	2,7
<i>Új kulcsok:</i>							
Az állóalapok amortizációs kulcsai az 1956. évi adatok alapján ...	7,1	14,6	5,7	4,2	5,3	5,6	6,5
<i>Ebből:</i>							
Beruházási kulcs.....	3,4	5,0	1,7	1,9	2,4	2,1	2,6
Felújítási kulcs	3,7	9,6	4,0	2,3	2,9	3,5	3,9
Százalékos megoszlás							
<i>Régi kulcsok:</i>							
Az állóalapok amortizációs kulcsai az 1956. évi adatok alapján	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
<i>Ebből:</i>							
Beruházási kulcs.....	57,9	52,2	35,4	45,0	47,8	40,0	50,0
Felújítási kulcs	42,1	47,8	64,6	55,0	52,2	60,0	50,0
<i>Új kulcsok:</i>							
Az állóalapok amortizációs kulcsai az 1956. évi adatok alapján	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
<i>Ebből:</i>							
Beruházási kulcs.....	47,9	34,2	29,8	45,2	45,3	37,5	40,0
Felújítási kulcs	52,1	65,8	70,2	54,8	54,7	62,5	60,0

Az új kulcsok bevezetését követő években képződött felújítási hányadok népgazdasági szinten 13—20 százalékkal haladták meg a ténylegesen felújításokra fordított összeget. Ez az arány egyes ágazatokban (például az Élelmiszeripari Minisztérium területén) 30—40 százalékot is elért.

A felújítási hányad mellett a felújítások pénzügyi alapja egyéb forrásokból is kiegészül, ezek: az előző évi felújítási alap maradványa; a vállalatfejlesztési, illetve községfejlesztési alap; a felújítási munkák során visszanyert anyagok értéke; az értékesített állóeszközökből származó bevételek.

A felújítások pénzügyi megalapozottsága az új kulcsok bevezetése óta kielégítő, sőt bőséges. Az elmúlt években a felújítási források alapszerű kezelésének bevezetésével felújítások szükséges terjedelemben történő kivitelezése elől lényegében minden akadály elhárult. Az állóalapok felújítási forrásainak alapszerű kezelése azt jelenti, hogy a vállalatok az állóeszközök után képződő felújítási pénzeszközök felett szabadon rendelkeznek, vagyis a felújítási alap — bizonyos kivételektől eltekintve — korlátozás mentesen a vállalatok rendelkezésére áll. Az irányító hatóságoknak csak a tervév megkezdése előtt és a képződő felújítási hányadok 10 százalékáig van joguk az adott időszakban feleslegesnek ítélt pénzeszközök elvonására, illetve más területekre történő átcsoportosítására. A felújítások pénzügyi forrásának alapszerű kezelése továbbá azt jelenti, hogy az un. maradványok a következő évre szabadon átvihetők. Ennek az intézkedésnek célja annak a káros gyakorlatnak megszüntetése, hogy a vállalatok a rendelkezésükre

álló pénzeszközöket akkor is igénybe vegyék, amikor arra ténylegesen nincs szükség, illetve felhasználásuk nem gazdaságos. (E kérdés tárgyalására a későbbiek során még visszatérek.)

7. tábla

A teljesített felújítás aránya az új kulcsok bevezetése után

Minisztérium	Év	Teljesített felújítás	Költségvetési kiegészítés	A felújítások növekedése (előző év=100)	
		a felújítási hányad százalékában*			
<i>Összesen</i>	1958	109,2	21,3	—	
	1959	80,6	0,7	111,1	
	1960	87,7	1,7	112,4	
<i>Ebből:</i>					
	Nehézipari	1958	—	10,4	—
		1959	76,4	—	111,8
1960		83,9	—	116,2	
Kohó- és Gépipari	1958	—	58,9	—	
	1959	82,7	—	111,8	
	1960	81,6	0,5	104,6	
Építésügyi	1958	—	30,9	—	
	1959	73,0	0,6	102,8	
	1960	78,9	—	128,8	
Könnyűipari	1958	—	27,3	—	
	1959	73,5	1,0	94,3	
	1960	83,7	—	120,5	
Élelmezésügyi	1958	—	16,0	—	
	1959	61,2	—	117,6	
	1960	67,8	—	116,2	
Közlekedés- és Postaügyi	1958	—	19,0	—	
	1959	88,1	0,2	119,0	
	1960	88,2	—	106,3	

* Az 1959. január 1-i árszinten számítva.

A felújítási alap maradványainak következő évre történő átvitele lehetővé tette, hogy a vállalatok az esetenként jelentkező nagyvolumenű felújítások (kohók, kemencék stb.) pénzszükségletének biztosításáról, megfelelő tartalékok képzésével saját maguk gondoskodjanak. E rendszert helyesen egészíti ki az az eljárás, hogy a vállalatok nagyobb terjedelmű felújítási munka elvégzéséhez szükséges eszközök hiányában a következő időszak felújítási hányadának terhére, minimális kamatra un. megelőlegezési bankhitelt vehetnek igénybe. E hitel igénybevételének, illetve folyósításának az a feltétele, hogy az adott időszak felújítási pénzeszközeinek felhasználása szabályszerűen történjék, továbbá, hogy a megelőlegezett összeg visszafizetése miatt bekövetkező forráscsökkenés a következő évben esedékes állóeszköz-nagyjavítások kivitelezését ne veszélyeztesse.

Mindezek eredményeként az állóalapok felújítása az 1959—1960. években tovább emelkedett. Az új felújítási kulcsok alapján képződő felújítási hányadok, valamint a felújítási alap és az ebből történő felhasználások alakulását a 8. tábla adatai szemléltetik.

8. tábla

A felújítási források és felhasználásuk az 1958—1960. években

Megnevezés	1958.	1959.	1960.	1960. évben az	
	évben, 1959. január 1-i árszinten (millió forint)			1958.	1959.
	évi százalékában				
Felújítási hányad	6 061	9 121	9 424	155,5	103,3
Költségvetési juttatás	1 261	66	164	12,7	248,5
Egyéb források	519	595	2 029	391,0	341,0
<i>Felújítási alap</i>	<i>7 871</i>	<i>9 782</i>	<i>11 587</i>	<i>147,2</i>	<i>118,5</i>
<i>Ebből:</i>					
Teljesített felújítás	6 661	7 398	8 322	124,9	112,5
Beruházás	553	1 142	2 077	375,6	181,9
Maradvány	657	1 242	1 188	180,8	95,7
	Százalékos megoszlás				
Felújítási hányad	77,0	93,2	81,3	—	—
Költségvetési juttatás	16,4	0,7	1,4	—	—
Egyéb források	6,6	6,1	17,3	—	—
<i>Felújítási alap</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	—	—
<i>Ebből:</i>					
Teljesített felújítás	84,6	75,6	71,8	—	—
Beruházás	7,0	11,7	17,9	—	—
Maradvány	8,4	12,7	10,3	—	—

Az új kulcsok bevezetése óta a vállalati felújítások évről évre jelentősen emelkedtek. A vállalati felújítások összege 1960-ban 12,5 százalékkal volt magasabb az 1959. évi, és 24,9 százalékkal az 1958. évi teljesítésénél. E növekedés arra enged következtetni, hogy a vállalatok az 1959. és 1960. évben esedékes nagyjavításokat általában teljes terjedelemben elvégezték.

1959-ben és 1960-ban a felújítási hányadnál nagyobb mértékben nőtt a felújítási alap összege. Ennek az volt az oka, hogy a maradványok és az egyéb források együttes összege jelentősen megnőtt. Ez a tétel 1960-ban már több mint 2 milliárd forintot tett ki, ami közel négyszerese volt az 1958. évi, és három- és félszerese az 1959. évi összegnek. A vállalati felújítási alapon felhalmozódó pénzeszközök nemcsak a szükséges állóeszköz-nagyjavítások állandóan növekvő mértékben történő elvégzését, hanem ebből még jelentős összegű beruházásokat is lehetővé tettek. A felújítási alapból eszközölt beruházások értéke 1960-ban már meghaladta a 2 milliárd forintot. Ez az összeg az 1959. évi 1142 millió forinthez képest közel 80 és az 1958. évi kb. 553 millió forinthez képest, mintegy 276 százalékos növekedést jelent.

A felújításokra-beruházásokra történő jelentős összegű kiadásokon túlmenően minden évben a felújítási alap jelentős része felhasználatlan maradt. 1959 végén a fel nem használt felújítási maradvány 1242 millió, 1960 végén pedig 1188 millió forint volt.

Az 1959. évi és az 1960. évi felújítási forrásokat és felhasználásukat népgazdasági szinten vizsgálva megállapítható, hogy az új kulcsok alapján képződő felújítási hányad ténylegesen 1959-ben 1723 millió forinttal és 1960-ban 1102 millió forinttal haladta meg a teljesített felújítások összegét. A vállalatok e pénzmaradványokat kiegészítve a felújítási alap egyéb forrásaiból, beruházásokra használták fel, de a rendelkezésre álló eszközöknek még így is 11—13 százaléka felhasználatlan maradt. E tények ismeretében a következő kérdések vetődnek fel:

1. Milyen tényezők következménye, hogy a jelenlegi kulcsok alapján képződő felújítási hányad a növekvő mértékben teljesített nagyjavítások terjedelmét is meghaladja?

2. Mennyiben és milyen mértékben helyes a felújítási hányadból beruházásokat megvalósítani?

3. A felújítási eszközök bősége, továbbá az ebből megvalósított beruházások terjedelme járhat-e káros következményekkel népgazdasági szempontból?

Vizsgáljuk meg sorrendben az egyes kérdéseket.

III.

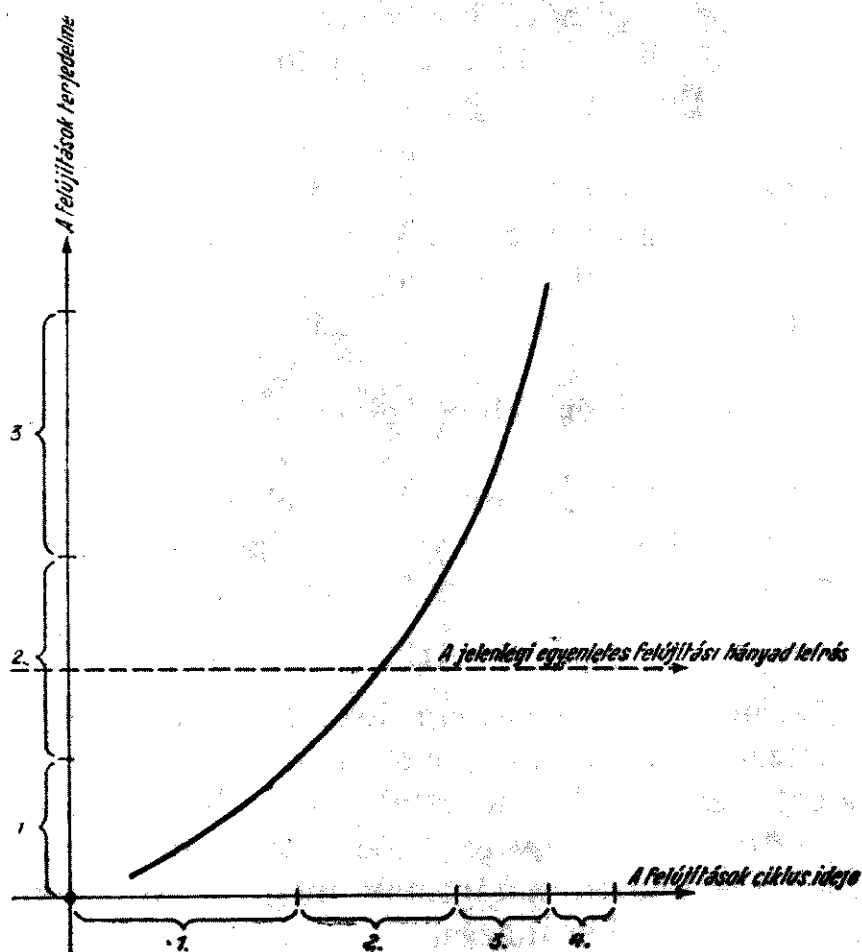
Hazánkban a termelési folyamatban leköötött állóeszközök elhasználódását az ún. lineáris amortizációs kulcsrendszer alapján írják le. Az anyagi termelésben részt vevő állóeszközök értékcsökkenése tehát évről évre azonos mértékű vagyis „időarányos”. Tekintettel arra, hogy az állóeszközök amortizációs leírását az idő függvényével azonos mértékben határozták meg, az állóeszközök amortizációs leírásán belül helyet foglaló beruházási és felújítási hányadkulcsok is időarányosak.

Az állóeszközök felújítási kulcsrendszerének vitathatalan előnye: alkalmazásának egyszerűsége és az ezzel járó minimális adminisztráció. E rendszerben a felújítási hányadok pénzügyi elszámolása és nyilvántartása, valamint a felújítási tervek a legegyszerűbb módon elvégezhetők, illetve elkészíthetők. Az időarányos felújítási kulcsrendszernek előnyei mellette azonban jelentős hibái is vannak.

A lineáris felújítási kulcsrendszer feltételezése szerint ugyanis a termelésben részt vevő állóalapot elhasználódása az idő függvényében egyenlő mértékben történik. Ez a feltételezés nem felel meg a valóságnak, mert a tapasztalat szerint a rendszeres használat következtében az állóalapot zavartalan működését biztosító felújítások terjedelme az idő függvényében nem arányosan változik. E folyamat tendenciája hozzávetőlegesen egy görbével ábrázolható. (Az ábrát lásd a 308. oldalon.)

Az állóeszközök felújítási igényének az idő függvényében emelkedő irányzatát többek között az jellemzi, hogy a tapasztalat szerint az üzembehelyezést követő első nagyjavítás költségei kisebbek, mint a két időpont között a lineáris kulcsok alapján képződő felújítási hányad összege. Az első főjavítást követő felújítások terjedelme viszont az idő függvényében egyre nő. Az első és a második főjavítás után már gyakoribbak a meghibásodásból adódó üzemzavarok és hosszabbak az állásidők. Az idő múlásával a két felújítás közötti kisjavítások terjedelme és költsége is állandóan fokozódik, és egyre több a karbantartási munka is. Az esetek többségében az állóeszközök utolsó nagyjavításának költségei meghaladják az előző felújítástól eltelt idő alatt az időarányos kulcsok alapján képződött összeget számos esetben pedig még az adott termelőeszköz eredeti értékénél is többet tesznek ki. Természetesen a mondottakon kívül az állóalapot felújítási igényét a műszakok száma, a feldolgozásra kerülő anyagok minősége, a végzett munka intenzitása stb. is jelentősen befolyásolja.

A felújítások terjedelmének alakulása

A jelenleg alkalmazott felújítási hányad kulcsok tehát nem differenciáltak kellő mértékben, függetlenek az állóeszközök életkorától, és így nem tükrözik azt az objektív valóságot, mely szerint a magasabb életkorú termelőberendezések elhasználódása intenzívebb, következésképpen javítási költségeik nagyobbak mint a fiatalabbaké. Figyelembe kell venni továbbá, hogy a szocialista népgazdaság tervszerű fejlesztése követelményeinek megfelelően az állóalapok terjedelmének évről évre nagyobb mértékű növekedése következtében a belépő új kapacitások után az időarányos leírási kulcsrendszer alapján az első ciklusidőben felhalmozott eszközök átmenetileg feleslegként jelentkeznek. Ez lényegében azt jelenti, hogy egy meghatározott időben történő állóeszközsaporulat után leírt, illetve felhalmozott felújítási hányadra csak később, az első felújítási ciklusidő leteltével van szükség és így az adott időszakban leírt felújítási hányadnak annál nagyobb része jelentkezik átmenetileg feleslegként, minél nagyobb az állóalapok tényleges növekedésének üteme, minél hosszabb a felújítási ciklusidő és tömegében minél nagyobb a sorra kerülő felújítások terjedelme. Mindezek következménye, hogy a lineáris leírási kulcsrendszerben a leírt felújítási hányadok összege lényegesen meghaladja a termelőberendezések tényleges nagyjavításának költségeit.

Az egyenletes felújítási kulcsrendszer egyik ellentmondása tehát az, hogy mindazokon a területeken, ahol intenzív beruházás folyik, átmenetileg jelentős összegű felesleges pénzeszközök halmozódnak fel. Ezt igazolták a Beruházási Bank által a népgazdaság egyes területein végzett vizsgálatok eredményei is. (Lásd a 9. táblát.)

Fenti tendencia jól észlelhető például az állami ipar szintjén is. E területen az 1958—1960. években üzembehelyezett állóeszközök aránya az állóalapok 1960. december 31-i bruttó értékének 23,5 százalékát tette ki. Ezen belül ez az arány a

nehéziparban 25,8, a könnyűiparban 18,3 az élelmiszeriparban 12,8 százalék volt. Ezzel összefüggésben az 1960. évben képzett felújítási hányadnak a mérlegbe-számolók adatai szerint az állami iparban csak 75,5, a nehéziparban 77,5, a könnyűiparban 88,8, az élelmiszeriparban pedig 64,1 százalékát fordították az állóeszközök nagyjavítására.

9. tábla

Minisztérium, ágazat	Az üzemi berendezések és felszerelések 1960. december 31-i bruttó ér- tékből az 1959. és az 1960. évi beszerzések százaléka	Az 1960. évi felújítási hányad	A ténylegesen elvégzett felújítások összege		Az elvégzett nagyjavítások a felújítási hányad százalékában
			ezer forint		
<i>Nehézipari</i>					
Gyógyszeripar	38,0	25 952	20 989		80,9
<i>Kohó- és Gépipari</i>					
Járműipar.....	53,2	39 303	31 826		81,0
Autó- és traktoripar	26,0	59 930	50 976		85,1
<i>Építésügyi</i>					
Építőanyag-fuvarozás	76,0	88 522	51 356		58,0
<i>Közlekedés- és Postaügyi</i>					
Autóközlekedés	31,0	236 242	163 954		69,4
<i>Belkereskedelmi</i>					
Vendéglátóipar	34,0	84 916	8 722		10,3
<i>Összesen</i>	—	534 865	327 823		61,3

Ami az említett tendenciák esetleges kiegyenlítődését, azaz azt illeti, hogy az idő múlásával az üzemelő termelőberendezések felújítási igénye növekszik, s ezt a szükségletet az újonnan üzembehelyezett állóalapot után jelentkező „felesleges” felújítási pénzeszközök automatikusan fedezik, meg kell jegyezni, hogy az egyes esetekben ugyan előfordulhat, de általánosságban nem, mert az állóalapot állandóan növekvő mértékű gyarapodása esetén az időarányos felújítási kulcsrendszer alapján felhalmozott felújítási hányad összege nagyságrendileg mindig meghaladja a régebben üzemelő termelőberendezések többletfelújítási igényét.

Éppen a lineáris felújítási kulcsrendszerből adódó aránytalanságok ellensúlyozására a felügyeleti hatóságokat a felújítási keretek 10 százaléka feletti átcsoportosítási joggal ruházták fel. Ennek értelmében a termelést irányító minisztériumok az átmenetileg felesleges eszközöket olyan területre irányíthatják, ahol azok szűkösebben állnak rendelkezésre. Ez a módszer véleményem szerint e problémák teljes megoldására nem megfelelő, mert állandó beavatkozást jelent a helyesen kialakított felújítási gazdálkodási rend mechanizmusában. Egyébként sem lehet felülről pontosan meghatározni azt, hogy valamely vállalat felújítási eszközeiből mekkora az a felesleges összeg, amely minden további nélkül elvonható. E megfontolások alapján az állóalapot felújítási igényének és a képződő anyagi eszközök összhangjának biztosítása érdekében már ez ideig is számos javaslat merült fel. Ezek közül a legalkalmasabbaknak a következők látszanak.

a) Az állóeszközök amortizációs leírását továbbra is időarányos kulcsrendszer alapján kellene eszközölni, ezen belül azonban a felújítási hányad az idő függvényében progresszíven emelkedne a beruházási hányad rovására.

E rendszer szerint az amortizációs leíráson belül a felújítási és a beruházási kulcs például a 10. tábla adatai szerint alakulna.

10. tábla

Megnevezés	0-10	10-20	20-30	30 év felett
	évig			
<i>Vas- és fémmegmunkáló gépek:</i>				
Beruházási hányad.....	12,5	10,0	7,5	5,0
Felújítási hányad	2,5	5,0	7,5	10,0
<i>Értékcsökkenési leírási kulcs</i>	15,0	15,0	15,0	15,0

b) Az időarányos felújítási, illetve értékcsökkenési rendszerben a felújítási szükségletek és az eszközök összhangját oly módon kellene biztosítani, hogy az üzembehelyezett új beruházások után befizetett felújítási hányad előre meghatározott részét az adott állóalapot üzemelésének első évében zárolt számlára kellene befizettetni és az így felhalmozott összegek felhasználására akkor kerülne sor, amikor azt a tényleges felújítási igények szükségessé teszik.

Kétségtelen, hogy e javaslatokban sok a pozitív elem. Lényegében azonban a problémáknak csak pénzügyi oldalról történő szabályozását jelentenék. E mód-módszerek változatlanul eltakarnák azokat a lényeges különbségeket, amelyek az elavult, korszerűtlen, már hosszú időn át üzemeltetett termelőberendezések és az új korszerű állóalapot felújítási igényei és így azok termelési költségei között fennállnak.

Az a körülmény, hogy népgazdasági és iparági szinten a képződő felújítási hányad összege az állóeszközök tényleges nagyjavításának költségét meghaladja, a kulcsrendszer kellő térbeli differenciáltságának hiányával is összefügg. A jelenlegi felújítási kulcsoknak ugyanis nemcsak időbeli, hanem térbeli, azaz iparágak és állóeszköz-csoportok szerinti tagoltsága is fogyatékos.

A jelenlegi állóeszköz-felújítási kulcsokat iparági szinten: üzemi ingatlanok, üzemi berendezések és felszerelések, valamint járművek szerinti részletezésben állapították meg. Ezek az állóeszköz-csoportok azonban a vállalati mérlegbeszámolóknak kimutatott állománnyal egyeznek meg, amelyek közismerten rendkívül heterogén összetételűek. A mérlegbeszámolóknak szereplő állóeszköz-csoportok kellő differenciáltságuk hiánya miatt nem alkalmasak a felújítási kulcsok megállapítására. Éppen ezért véleményem szerint helytelen a felújítási kulcsokat iparági szinten azonos mértékben rögzíteni. A felújítási kulcsok megállapítása ebben az esetben ugyanis abból a feltételezésből indul ki, hogy az említett csoportokban az állóeszközök összetétele is azonos, tehát az adott iparágba tartozó vállalatok felújítási hányadainak is azonosnak kell lenniük, holott ennek épp az ellenkezője a valóság: a vállalatok állóeszköz-állományának összetétele nem egyezik meg az iparági szinten kialakulttal. Az ágazati kulcsok alapján képződő felújítási hányadok és a tényleges igények vállalatonként egymástól eltérők, a vállalatonként képződő felújítási hányad a tényleges szükséglethez képest több vagy kevesebb. Nem is szólva arról, hogy az állóeszközök felújítási igényét és így a kulcsok nagyságrendjét alapvetően nem iparági hovatartozásuk, hanem jellegük és egyéb műszaki ismérveik határozzák meg.

A jelenlegi könyvviteli állóeszköz-csoportok helytelen tartalmi összetételére mutat, hogy az üzemi berendezések és felszerelések csoportjában például olyan állóeszközök is találhatóak, melyek jellegük alapján az üzemi ingatlanok közé is tartozhatnak. Az üzemi berendezések között levő távvezetékek, kőolaj- és földgázkutak, kemencék, kohók jellegüket tekintve ingatlanoknak is minősíthetők.

Bár az 1959. január 1-én életbeléptetett új felújítási kulcsok differenciáltsága az egyes állóeszközfajták tekintetében sokkal mélyebb (például műszakszám szerint változnak a kulcsok), mint az előzőké volt, mégis számos olyan kulcs található, melyet rendkívül heterogén összetételű csoportokra azonos mértékben állapítottak meg. Így például az üzemi ingatlanok felújítási kulcsai csak a bányászatban, a kohó- és gépiparban, az építőiparban, lakóépületek, aknák és főszállítóvágatok, vasúti al- és felépítmények, magasépítmények szerint differenciáltak. A többi ágazatban az üzemi ingatlanok felújítási kulcsai azonosak. E differenciáltság nem kielégítő, mert az építmények fajtaival, a termelésben betöltött szerepükkel, szerkezeteik tartósságával (anyagiakkal) és felszereltségükkel szorosan összefügg az élettartamuk, nagyjavításuk terjedelme és költsége is. Az üzemi ingatlanok felújításának szükségletei tehát aszerint különböznek, hogy

a) az adott létesítmények milyen építménycsoportba tartoznak (út, vasút, távvezeték, víziépítmény, gyár- és üzemi épület, irodaház, raktár stb.);

b) az anyagi javak termelésében mi a rendeltetésük (üzemen belüli betonút, kettős nyomtávú normál főközlekedési vasút, nehézipari melegüzemi hengermű csarnok, vegyipari csarnok stb.);

c) fő szerkezeteik milyen anyagból készültek (fa, kő, tégl, beton, vasbeton stb.);

d) az épületek milyen belső és külső épületgépészeti felszereléssel rendelkeznek (központi fűtés, vízvezeték, légszabályozó berendezés stb.).

Az üzemi berendezések és felszerelések felújítási hányad kulcsai is ugyanígy — néhány kiemelt állóeszköz (hengerművek, ércelőkészítő és mosómű gépei, durva törőberendezések, savas, lúgos hatásnak kitett termelőeszközök stb.) kivételével — iparágon belül általában azonosak, vagyis nincsenek a fontosabb gépi berendezések és felszerelések fajtái, rendeltetése és az igénybevétel intenzitása szerint megfelelően differenciálva.

A járművek csoportjában a felújítási hányad kulcs — a közlekedési ágazatot kivéve — a népgazdaság egész területén egységesen 16 százalék. Ez azt jelenti, hogy a vállalatok állományában levő teher- és személyszállításra igénybe vett gépjárművek és kocsik (személy- és tehergépkocsik, vontatók, motorkerékpárok, motoros targoncák stb.) felújítási hányad kulcsa, függetlenül az egyes típusok elhasználódásában meglevő lényeges különbözőségektől, mindenütt azonos.

A vállalatoknál jelenleg alkalmazott felújítási kulcsrendszer kellő idő- és térbeli differenciáltságának hiánya nemcsak a felújítási források és a tényleges szükségletek közötti ellentmondások előidézője, hanem torzítólag hat a termékek önköltségére, az üzemi- és vállalati eredmények reális kimutatására is. Annak következtében ugyanis, hogy a többségében új állóeszközökkel rendelkező vállalatok felújítási igényei és ráfordításai lényegesen alacsonyabbak, mint a régi termelőberendezésekkel dolgozó üzemeké, felújítási hányaduk viszont azonos, az előállított termékek önköltségében nem érvényesülhet kellő mértékben az a különbség, ami az új és a régi állóeszközökkel termelő szervezetek esetében ténylegesen fennáll. Jelenleg az új állóeszközökkel termelő vállalatok termékeinek önköltsége csak annyiban tér el a régi állóeszközökkel dolgozó vállalatokétól, amennyiben és amilyen mértékben az előbbiek termelékenyebben dolgoznak, holott nemcsak e tényezőknek kellene befolyásolniuk az önköltséget, hanem annak is, hogy az elavult termelőberendezésekkel dolgozó vállalatok állóeszköz-felújításai költsége-sebbek és így magasabb előállított termékeik költségszintje is.

Az a tény tehát, hogy a jelenlegi felújítási kulcsok alapján képződő eszközök népgazdasági és ágazati szinten meghaladják az állóeszközök tényleges nagyjaví-

tási szükségleteit, részben a termelő állóalapot állandó és egyre nagyobb mértékű növekedésének objektív folyamatával, részben az időarányos kulcsrendszer említett hibáival, valamint azzal függ össze, hogy a kulcsok rögzítésénél a ténylegesnél magasabb igényekkel számoltak. Az új felújítási hányad kulcsokat, mint említettem, az 1956. évi felújítási keretek (a felújítási alap és a költségvetési juttatás) alapján határoztuk meg. Az állóeszközök esedékes nagyjavítását az 1950—1955. években — mint ismeretes — elhanyagolták, az 1956. évi felújítási keretek kialakításakor pedig az a törekvés érvényesült, hogy az állóalapot állagának további romlását megakadályozzák. Ezért a jelzett év felújítási keretei nemcsak az esedékes állóeszköz-nagyjavítások költségeinek, hanem jelentős tételben az elmaradt felújítások (részbeni) pótlásának összegét is tartalmazták.

Ami a felújítási hányadnak beruházásokra való felhasználását illeti, a probléma vizsgálatát azzal kell kezdeni, hogy jelenleg az e téren kialakult helyzet lényegesen különbözik az 1950—1958 közöttitől. Az említett időszakban ugyanis az volt a hiba, hogy az állóeszközök amortizációs leírásának nagy részét új beruházásokra fordítottuk olyan körülmények között, amikor a felújítási kulcsok alapján képződött eszközök nem fedezték az állóeszközök esedékes felújítási igényét. Ezért a felújítási eszközöket rendszeresen a költségvetésből kellett kiegészíteni. Ezzel szemben jelenleg az állóalapot esedékes felújításának teljes terjedelemben való kivitelezéséhez szükséges eszközök nemcsak biztosítottak, hanem az igényeket meg is haladják. E probléma tehát most úgy vetődik fel, hogy amennyiben az amortizációs leírás felújítási hányada az állóeszközök felújítását maradéktalanul biztosítja, felhasználható-e az eszköztöbblet állóalapot bővítésére, korszerűsítésére.

11. tábla
Az állóeszközök értékcsökkenési leírásának felhasználása (1959—1960)

Ágazat	Értékcsökkenési leírás összesen	Ebből:		
		az állóalapot felújítására	kiselejtezett állóeszközök pótlására	az állóalapot bővítésére
fordított összeg százalékos megoszlása				
1959				
Ipar	100,0	38,0	16,9	45,1
Építőipar	100,0	41,9	16,7	41,4
Mezőgazdaság	100,0	96,6	3,4	—
Kereskedelem	100,0	22,2	17,7	60,1
Közlekedés	100,0	45,7	18,9	35,4
Egyéb	100,0	32,5	14,2	53,3
<i>Népgazdaság összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>41,0</i>	<i>17,2</i>	<i>41,8</i>
1960				
Ipar	100,0	38,5	25,7	35,8
Építőipar	100,0	41,4	20,8	37,8
Mezőgazdaság	100,0	70,8	29,2	—
Kereskedelem	100,0	22,5	28,8	48,7
Közlekedés	100,0	49,3	14,0	36,7
Egyéb	100,0	33,5	20,0	46,5
<i>Népgazdaság összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>42,2</i>	<i>22,1</i>	<i>35,7</i>

Az állóalapot tényleges felújítási szükségleteit meghaladó eszközöknek tervszerű kereteken belül beruházási, korszerűsítési célokra történő igénybevétele nem kifogásolható. Ezért mindaddig, amíg a jelenlegi időarányos kulcsrendszer

érvényben van, az év folyamán képződő felújítási hányadnak, illetve alapnak bizonyos részét beruházások és felújítások tervezésében a termelő állóalapot bővítésére szolgáló forrásként rendszeresen figyelembe kellene venni. Ennek szükségességét támasztja alá az a tény is, hogy az állóalapot 1959. január 1-én bevezetett értékcsökkenési leírási rendszere alapján felhalmozódó eszközöknek 58—59 százalékát (kb. 8—9 milliárd forintot) beruházásokra fordítottuk. (Az 1959—1960. évi mérlegbeszámoló adatai szerint az éves értékcsökkenési leírás 41—42 százalékát felújításra; 17—22 százalékát a kiselejtezett állóeszközök pótlására és 36—42 százalékát állóalapot bővítésére használtuk fel. Lásd a 11. táblát.)

Az amortizációs leírás felújítási hányadának a főjavítások költségeit meghaladó összegét, különösen az elavult gépek és gépi berendezések korszerűsítésére volna célszerű felhasználni. Az e téren szerzett tapasztalatok például a malomiparban, cukoriparban és más ágazatban is igen kedvezők. A felesleges felújítási pénzeszközök felhasználásában azonban a tervszerűséget feltétlenül biztosítani kellene, mert ez ideig sem abban volt a hiba, hogy a felújítási alaptól beruházások valósultak meg, hanem abban, hogy a tervben e beszerzések anyagi-műszaki megalapozottsága csak részben történt meg, és a vállalatok a szükséges anyagfedezetet a tervberuházásoktól vonták el. Egyébként azt, hogy a felújítási hányadból mennyit helyes beruházásra fordítani, nagyságrendileg pontosan meghatározni nem lehet. Általános alapelvként talán annyit lehetne mondani, hogy a felújítási pénzeszközökből megvalósuló beruházások volumene nem veszélyeztetheti, illetve nem csökkentheti az esedékes állóeszköz-nagyjavítások terjedelmét, mindenkor megfelelően mérlegelve azt, hogy az elavult, korszerűtlen termelőeszközök magas költséggel történő felújítása helyett nem gazdaságosabb-e azokat kicserélni, kiselejtezni.

A felújítási pénzeszközökből megvalósuló beruházások terén azonban néhány nem kívánatos jelenség is tapasztalható.

Mint ismeretes, az ellenforradalom utáni években a gazdálkodó szervek önállóságának fokozása, munkájának megjavítása és megkönnyítése érdekében az alapszerűen kezelt pénzügyi források körét bővítették. Ennek következtében a különböző pénzalapok volumene, súlya — közöttük a felújítási alapé — az 1959. január 1-i termelői árrendezés kihatásán túlmenően jelentősen megnövekedett, és ezzel párhuzamosan megnőtt a decentralizált jellegű beruházási tevékenység és ennek az összberuházásokhoz viszonyított aránya is. A pénzügyi források és a decentralizált beruházások növekedésével azonban nem tartott lépést az alapok célszerű felhasználásához szükséges materiális fedezet biztosítása. A pénzügyi források és az anyagi-műszaki fedezet közötti összhang hiánya egyrészt zavarólag hatott a terv egyensúlyára, másrészt a gazdálkodás során nem kívánatos tendenciák érvényesülését segítették elő. Ez abban nyilvánult meg, hogy a gazdasági szervezetek a jelenleg érvényben levő jogszabályok szerint felújítási forrásból megvalósítható beruházások korlátait egyes esetekben túllépték. A felújítási alap terhére a következő beruházások eszközölhetők: kiselejtezett állóeszközök pótlása érdekében szükséges kisebb beszerzések; használt állóeszközök beszerzése térítés ellenében; termelési és egyéb kapacitások jobb kihasználását akadályozó szűk keresztmetszetek feloldását szolgáló, valamint a gazdaságos üzemeltetést és az üzembiztonságot elősegítő beruházások. E rendelkezéseket azért adták ki, hogy a felesleges felújítási pénzeszközökből eszközlendő beruházások terjedelmét részben korlátozzák, részben, hogy e tevékenységet megfelelő mederbe tereljék. A vállalatok azonban e rendelkezéseket nem tartották be, mert

a) a szűkös beruházási keretet, alapvetően az értékhatár alatti beszerzésekre tervezett összegek csökkenéséből adódó kieséseket e pénzforrás terhére pótolták,

b) számos esetben az irányító hatóságok is előírták egyes beruházási feladatoknak a felújítási források terhére történő végrehajtását.

c) a felújítási pénzeszközök felhasználásának bankellenőrzése nem felelt meg a kívánalmaknak, ami jelentős részben az ellenőrzés nehézségeiből adódott. Anélkül, hogy ezekre az akadályokra részletesen kitérnénk, meg kell említeni, hogy egyrészt a felújítási alapból megvalósított beruházási tételek sokaságának átvizsgálása, másrészt olyan kérdések elbírálása, hogy a felmerülő beruházás mennyiben szolgálja „belső szűk keresztmetszet feloldását”, „a gazdaságos üzemelés elősegítését” stb., vagy olyan egyszerűnek látszó esetnek, mint a „kiselejtezett állóeszközök pótlása”-nak ellenőrzése, rendkívüli nehézségekkel jár. Az utóbbi esetben például az új állóeszköz beszerzése szükségszerűen megelőzi a kiselejtezést, továbbá a kiselejtezett állóeszköz helyett legtöbbször — helyesen — nem ugyanolyan, hanem korszerűbb, nagyobb kapacitású, sőt más technológiájú állóeszköz beszerzésére kerül sor.

A fentiekben vázlatosan ismertetett okok egyes területeken a gazdasági feladatokat meghatározó tervek megvalósítását kisebb-nagyobb mértékben veszélyeztették. E feszültségek feloldására azonban a szükséges intézkedések kellő időben megtörténtek. A Gazdasági Bizottság az 1960. év folyamán fel nem használt pénzmaradványokat zárta és elvonta, az 1961. évi pénzeszközök felhasználását pedig mérsékelte és ugyanakkor a felesleges felújítási eszközök felhalmozódásának megakadályozása céljából a túlzottan magas felújítási hányad kulcsok módosítását rendelte el.

Véleményem szerint a népgazdaság érdekeit sértő gyakorlat megszüntetése érdekében fokozni kellene a bankellenőrzési tevékenységet, és annak alapvetően arra kellene irányulnia, hogy a vállalatok a felújítási pénzeszközökből eszközölendő beruházásokra előírt jogszabályokat betartsák. Ezen túlmenően mérlegelni kellene, hogy nem volna-e célszerű a felújítási hányadnak beruházási célokra történő felhasználását limitálni, azaz ágazatonként meghatározni azt az arányt, vagy összességében azt a felső határt, ameddig a gazdasági szervezetek a felújítási alap terhére beruházásokat eszközölhetnek.

Az előzőkben kifejtettekkel kapcsolatban meg kell említeni azt, hogy az értékcsökkenési leírás felújítási hányadának a mindenkor esedékes nagyjavításokon túlmenően nem kell még beruházásokra is fedezetet biztosítani. A leghelyesebb tehát a felújítási kulcsokat úgy kialakítani, hogy az azok alapján képződő pénzeszközök csak a szükséges nagyjavítások kivitelezését tegyék lehetővé, és e kereteken belül amennyiben az állóeszközök utolsó felújítása helyett gazdaságosabb azok cseréjét végrehajtani, eszközölhetők e pénzforrások terhére beruházások.

Az a körülmény, hogy az állóalapot gyorsütemű bővítésének eredményeként az időarányos felújítási kulcsrendszer alapján képződő pénzeszközök gyorsabban nőnek, mint az állóeszközök nagyjavításának terjedelme, két területen idézhetnek elő komolyabb veszélyt. Az állóalapot felújítási szükségleteit meghaladó pénzeszközök lehetővé teszik, hogy a vállalatok a technikailag elavult, kiöregedett és így már nem gazdaságos határfokkal működő termelőeszközöket felújítsák és tovább üzemeltessék. A nem gazdaságos felújítások kivitelezését ugyanis nem gátolja semmi anyagi körülmény, mert bármilyen költségesek is a nagyjavítások, a vállalatok gazdasági eredményét nem befolyásolják. A saját erőből

kivitelezett javítások költsége ugyanis termelési értéként számolható el, a külső szervvel végeztetett felújítások pedig a vállalat eredményét nem befolyásolják.

A felújítási források bősége tehát — megfelelő anyagi ösztönzők hiányában — a régi elavult technika és technológia „konzerválásának” egyik előidézője lehet. Különösen fennáll ez a veszély azokon a területeken, ahol a hároméves terv nagyvolumenű beruházásai ellenére a régi, kiöregedett gépparkot nem, vagy csak részben selejtezték ki.

A másik reális veszély abban áll, hogy az átmenetileg „feleslegként” jelentkező pénzeszközök a vállalatokat az esedékes nagyjavítások elhanyagolása révén egyre nagyobb terjedelmű beruházások megvalósításának útjára terelhetik. Véleményem szerint ez a veszély kisebb jelentőségű, mert a vállalatok által a felújítási alap terhére eszközölendő beruházások bizonyos határig az esedékes állóeszköz-nagyjavítások teljes terjedelemben történő kivitelezésének elhanyagolása nélkül is megvalósíthatók. Lehetőséget nyújtanak erre egyrészt a felújítások és a karbantartások közötti határvonal éles meghúzásának nehézségeiből adódó „lazaságok”, másrészt az, hogy az önköltség tervezésében még meglevő pontatlanságok lehetővé teszik állóeszköz-felújítási munkáknak (karbantartásnak minősítve) az önköltség terhére történő elszámolását. Egyes ágazatokban (például az építőiparban) még ilyen „korlátok” sem állanak fent, mert a saját kivitelezésű folyó karbantartások is termelési eredményként számolhatók el.

*

Az állóalapok esedékes felújítási igénye és a jelenlegi kulcsok alapján képződő pénzeszközök közötti összhang biztosítása az alkalmazott felújítási, illetve amortizációs leírási kulcsok jelenlegi időbeli és térbeli differenciáltságánál tagoltabb rendszer kialakítását teszi szükségessé.

A baráti szocialista államok tapasztalatai, valamint a saját tapasztalataink hívják fel a figyelmet, hogy az új felújítási, illetve amortizációs leírási kulcsrendszer kidolgozásának munkálatait célszerű volna az állóalapok új csoportosítási rendje elvi alapjainak kimunkálásával kezdeni, mivel a jelenlegi állóeszköz-csoportok rendkívül heterogén összetételük miatt nem alkalmasak arra, hogy az új kulcsok megállapításához alapul szolgáljanak.

Az állóeszközök új felújítási, illetve amortizációs kulcsrendszerének kidolgozása nemcsak az új csoportosítási rend, idő és térbeli differenciáltságának kérdésével kapcsolatos, hanem ugyanakkor számos egyéb feladatot is meg kellene oldania, amelyek e munkálatok sikeres lebonyolításának alapfeltételei. Az állóeszközök 1959. január 1-i újraértékelése alkalmával például az állóalapok egyedi átárazása nem történt meg. Az új felújítási illetve amortizációs kulcsok tudományos alapokon történő megállapítása érdekében tehát az állóeszközök egyedi újraértékelését és ezzel együtt az egyedi nyilvántartások egységes alapelveken való rendezését is meg kellene oldani.

E jelentős feladatok sikeresen csak úgy végezhetők el, ha e munkák kivitelezésébe az egyes ágazatok műszaki és közgazdasági tudományos szervezetei is bekapcsolódnak.

A KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL JELENTÉSE AZ 1961. ÉVI NÉPGAZDASÁGFEJLESZTÉSI TERV TELJESÍTÉSÉRŐL

1961-ben — a második ötéves tervidőszak első évében — a népgazdaság fejlődését, a lakosság anyagi, egészségügyi, kulturális ellátottságát a következő adatok jellemzik.

IPAR

1961-ben a szocialista — az állami és a szövetkezeti — ipar termelése együttesen mintegy 12 százalékkal haladta meg az 1960. évi szintet. Ezzel az ipar az 1961. évi termelési tervét mintegy 3,5 százalékkal túlteljesítette.

Az ipari termelésen belül 1961-ben valamennyi fő ágazat termelése a tervezettnél nagyobb mértékben nőtt: a bányászat termelése 7 százalékkal, a nehéziparé (bányászat nélkül számítva) 13 százalékkal, a könnyűiparé 9 százalékkal, az élelmiszeriparé 11 százalékkal haladta meg az 1960. évi szintet.

Az év folyamán — a második ötéves terv előírásainak megfelelően — tovább folytatódott az ipar szerkezeti átalakítása:

a nehézipar leggyorsabban fejlődő ágazata 1961-ben is a gépipar és a vegyipar volt. Az év folyamán a gépipar 15 százalékkal, a vegyipar 20 százalékkal termelt többet, mint 1960-ban. A gépiparon belül a terv előírásai alapján különösen a híradástechnikai gépek és készülékek, a vákuumtechnikai termékek és a műszeripar termelése emelkedett. A vegyiparon belül a gyógyszeripar termelése csaknem másfélszeresére nőtt, jelentősen emelkedett a műtrágyagyártás is.

A könnyűipar egyes ágai közül a bel- és a külföldi keresletnek megfelelően a bútortermelés fejlődött a leggyorsabban, az átlagosnál kisebb mértékben növelte termelését a textil- és a ruházati ipar.

Az élelmiszeriparban az év folyamán az átlagosnál gyorsabban nőtt a konzervekészítés, továbbá az értékesebb félkész, valamint a csomagolt és a palackozva forgalomba hozott termékek termelése.

Egyes fontosabb iparcikkek termelése 1961-ben a következőképpen alakult:

Iparcikk	Mennyiségben	Az 1960. évi	Az 1961. évi
		termelés	terv
		százalékában	
Szén (millió tonna)	8,4	109,9	100,1
Villamosenergia (milliárd kWó) ...	28,2	106,2	100,6
Kőolaj (millió tonna)	1,5	119,8	104,1
Bauxit (millió tonna)	1,4	114,3	111,3
Acél (millió tonna)	2,1	108,9	102,8
Alumínium (ezer tonna)	51,1	103,1	100,1
Csúcseszterga (db)	2 685	102,9	—
Fúrógép (db)	3 537	120,1	—
Arató-cséplő gép (db)	2 825	124,7	99,1
Autóbusz (db)	1 955	103,3	98,0
Televízió-vevőkészülék (db)	178 121	127,4	99,0
Hűtőszekrény (db)	12 023	137,6	100,2
Nitrogénműtrágya (ezer tonna) ...	330,1	118,2	98,1
Szuperfoszfát (ezer tonna)	327,2	122,9	105,5
Tégla (milliárd db)	1,8	100,2	100,2
Cement (millió tonna)	1,6	101,9	93,7
Pamut szövet (millió m ²)	256,1	106,8	103,9
Gyapjúsövet (millió m ²)	29,8	108,1	101,9
Bőrlábbeli (millió pár)	23,2	108,7	100,2
Fogyasztói tej (millió hl)	3,0	109,0	106,8
Csontos nyershús (ezer tonna) ...	196,4	111,6	102,0

1961-ben az iparban — a tervezettnél nagyobb mértékben — 8 százalékkal nőtt az egy főre (munkásra és alkalmazottra) jutó átlagos napi termelés. A tervben előírt aránynak megfelelően az év folyamán elért ipari termelésnövekedés kétharmada a munkatermelékenység és egyharmada az iparban foglalkoztatottak számának növekedéséből adódott. Csökkent 1961-ben a termelési költségek szintje is, emellett azonban az anyagtakarékosság szempontjai nem mindig érvényesültek kielégítő — a tervnek megfelelő — mértékben.

Az ipari termelés jelentős növekedése mellett az ipar munkájában továbbra is voltak hiányosságok. Egyes iparvállalatok terveiket olyan termékek gyártásával teljesítették túl, amelyek sem belföldön, sem külföldön nem voltak megfelelően értékesíthetők, ami az ipari készleteknek a tervezettnél nagyobb növekedéséhez vezetett. Ugyanakkor az is előfordult, hogy egyes ipari vállalatok terveik globális túlteljesítése ellenére egyes fontos export- vagy belföldi szállítási kötelezettségeiknek nem tettek eleget.

MEZŐGAZDASÁG, FELVÁSÁRLÁS

1961 tavaszán lényegében befejeződött a mezőgazdaság szocialista átalakítása, az év végén az ország szántóterületének 95,6 százaléka a szocialista, ezen belül 79 százaléka a szövetkezeti szektorhoz tartozott.

Az aszály okozta károk folytán a mezőgazdaság 1961. évi teljes termelése nem nőtt a tervben előirányzott mértékben, hanem lényegében az 1960. évi szinten maradt.

A *növénytermelésen* belül a gabonafélék termésátlagai kedvezően alakultak: őszi búzából kat. holdanként 11,1 q termelt, több, mint eddig bármikor. Az országos átlagon belül az állami gazdaságokban az őszi búza termésátlaga 15,9 q, a termelőszövetkezetekben 10,5 q volt kat. holdanként. Az őszi búza vetésterülete 16,4 százalékan intenzív — főleg szovjet és olasz búzafajtákat termeltek. A külföldi búzafajták termésátlaga 60 százalékkal volt magasabb, mint a hazai fajtáké. Az őszi árpa országos termésátlaga 12,5 q volt kat. holdanként, ezen belül az állami gazdaságokban 16,1 q, a termelőszövetkezetekben 11,8 q őszi árpa termelt kat. holdanként.

Az aszály főként az őszi betakarítású növényeket — elsősorban a kukorica, a burgonya, a cukorrépa- és a napraforgótermést — sújtotta. Kukoricából a tervezett 14,2 mázsával szemben csak 11,7 mázsa, burgonyából a tervezett 67 mázsá-

val szemben csak 40 mázsa, cukorrépából a tervezett 125 mázsával szemben csak 104 mázsa, napraforgóból a tervezett 7,4 mázsával szemben csak 4,7 mázsa termelt kat. holdanként (előzetes adatok). A szocialista nagyüzemi gazdálkodás előnyei azonban már a tekintetben is jelentkeztek, hogy az aszályosított növények termésátlagai is jelentősen meghaladták a korábbi, hasonlóan aszályos években elért terméseredményeket.

Az év folyamán a mezőgazdaság — hatóanyagtartalom alapján számítva — 26 százalékkal több *mútrágyát* kapott, mint 1960-ban. Az *öntözött terület* 67 000 kat. holddal, 41 százalékkal nőtt.

A gépállomány növelésével és a jobb gépkihhasználással összefüggésben az 1961. évben tovább nőtt a *mezőgazdaság gépesítése*. 1961-ben a gépállomások 24,6 millió normálhold gépi munkát végeztek, 12 százalékkal többet, mint az 1960. évben. A termelőszövetkezetekben a gabonaratás gépesítési színvonala az 1960. évi 52 százalékról 67 százalékra nőtt. Nőtt az év folyamán a kaszálás gépesítése is.

1961 őszen nagyobb területen vetettek kenyérgabonát és őszi árpát, mint az előző években. A kenyérgabona vetésterülete 3 százalékkal, az őszi árpáé 22 százalékkal nagyobb, mint a megelőző évi volt. Az őszi búza vetésterületének 42 százalékát — az előző évinek mintegy háromszorosát — vetették be intenzív búzafajtákkal.

Az *állattenyésztés* eredményei 1961-ben lényegében a tervnek megfelelő mértékben haladták meg az 1960. évi színvonalat.

1961 őszen a szarvasmarhaállomány meghaladta a kétmilliót és 3 százalékkal volt több, mint egy évvel korábban. A tehénállomány némileg kisebb, az üszőállomány nagyobb volt az előző évinél. A 100 tehenre jutó szaporulat egy év alatt 67-ről 77-re nőtt. A tejtermelés nagyjából ugyanannyi volt, mint az előző évben, a tehenenkénti tejhozam meghaladta az egy évvel korábbi szintet.

Az ország sertésállománya 1961 őszen 8,4 millió darab volt és 1,1 millióval (15 százalékkal) több, mint egy évvel korábban.

1961-ben — az aszály okozta károk folytán — a felvásárlás összességében és ezen belül egyes termények tekintetében elmaradt a tervezettől. Így például a tervezettnél kevesebb volt a felvásárlás takarmánygabonából, kukoricából, rizsből, cukorrépából, vágóállatokból. A tervezettnél jóval kedvezőbben alakult a kenyérgabona-, a tojás- és a baromfi felvásárlás. Az előző évvel összehasonlítva, 1961-ben az összes felvásárlás 6 százalékkal több volt, mint 1960-ban.

KÖZLEKEDÉS

1961-ben a közlekedési vállalatok összesen 5 százalékkal több árut szállítottak mint egy évvel korábban. A személyforgalom 4 százalékkal nőtt az év folyamán. Az egész forgalmon belül elsősorban a tehergépkocsi és az autóbuszforgalom nőtt, a vasutak áruszállítása 1961-ben 2 százalékkal, a szállított utasok száma 1 százalékkal volt nagyobb, mint 1960-ban. A tehergépkocsi fuvarozó vállalatok 1961-ben 15 százalékkal több árut szállítottak, mint az előző évben. A távolsági autóbuszok utasforgalma 13 százalékkal emelkedett.

A hajók áruszállítása a múlt évvel azonos volt. A hosszan tartó szárazság a Dunán és a Tiszán a harmadik negyedévben akadályozta a hajózást.

1961-ben két új — a londoni és a római — járattal bővült a légi közlekedés hálózata. A légi utasforgalom 4 százalékkal emelkedett.

A városi közlekedésben az autóbuszok utasforgalma 11 százalékkal nőtt. Az év folyamán új, nagy befogadóképességű csuklós autóbuszokat állítottak üzembe. A villamosutak száma 1960-hoz viszonyítva számottevően nem változott.

KÜLKERESKEDELEM

1961-ben jelentősen növekedett a külkereskedelmi forgalom: az összes behozatal 5 százalékkal, az összes kivitel 18 százalékkal haladta meg az előző évi szintet. Az év folyamán nehézséget okozott, hogy egyes mezőgazdasági termékek — elsősorban takarmányfélék — aszály okozta terméskiesését a tervezettnél nagyobb behozatallal kellett pótolni, ugyanakkor csökkenteni kellett egyes mezőgazdasági termékek kivitelét. Ennek ellenére a külkereskedelmi mérleg kedvezőbben alakult, mint amivel a terv számolt, és több mint 50 millió devizaforintot kitevő kiviteli többlettel zárult. Külkereskedelmi mérlegünk kedvező alakulásában jelentős szerepe volt annak, hogy a termelés emelkedésénél nagyobb mértékben nőtt az ipari termékek exportja.

A külkereskedelmi forgalom mintegy 70 százalékát a szocialista országokkal bonyolítottuk le. A világ többi részével lebonyolított kereskedelmi forgalmon belül nőtt a közepesen és gyengén fejlett — köztük a gyarmati sorból nemrég felszabadult — országokkal bonyolított forgalom aránya.

BERUHÁZÁSOK — ÉPÍTKEZÉSEK

1961-ben a beruházásokra és a felújításokra fordított összeg együttesen — előzetes adatok szerint — több mint 43 milliárd forint volt. Az év folyamán a termelés bővítésére, valamint a lakosság egészségügyi és kulturális ellátásának további javítására számos új létesítményt helyeztek üzembe.

Az ipari termelőkapacitások bővítésére az ajkai, valamint a pécsi hőerőműben újabb, összesen 128 MW teljesítőképességű gépegyeségeket helyeztek üzembe. Újabb üzemszerekkel bővült a Rudabányai Vasércdúsítómű. Megkezdte termelését a Székesfehérvári Alumíniumgyár csőhúzó üzeme. Üzembe helyezték a Dunai Vasmű salakhabosítóművét. A Borsodi Vegyikombinát nitrogénműtrágya termelőkapacitása másfélszeresére nőtt. Új benzínfinomító gyáregység épült Szőnyön. Több üzemszettel bővítették a Lábatlanai Cement- és Mészművet. Az év folyamán jelentősen bővítették egyes könnyűipari üzemeket is: a Simontornyai Bőrgyárat, a Kőbányai Textilműveket, a Kispesti Textilgyárat stb.

A közlekedés és hírközlés fejlesztésére elkészült az új budapest—bécsi műút első szakasza. Kiepült a nyugati televíziós mikrolánc. Üzembe helyezték a szentesi televíziós közvetítő állomást.

Bővült az egészségügyi és kulturális hálózat is: felépült például a Borsod megyei és a szekszárdi rendelőintézet. 1961-ben új bölcsőde létesült többek között a XI. kerületben, Lágymányoson 120 férőhellyel, a XIV. kerületben, a Lumumba utcában 60 férőhellyel, Debrecenben és Kazinbarcikán 60—60 férőhellyel. Óvodák épültek pl. Budapesten a Gorkij fasorban, Nagylengyelen, Szegeden, Szombathelyen stb. Iskolák épültek Budapesten az Üllői úton, a Ferihegyi úton, a Fóti úton, az Érdi úton, a Pasaréti úton, továbbá Bonyhádon, Tizzaszederkényen, Martfűn, Budaörsön, Mátészalkán stb.

Az év folyamán — előzetes adatok szerint — további 120 községbe vezették be a villanyt, ezzel az összes községek 96,1 százaléka van villannyal ellátva.

A beruházások megvalósítása 1961-ben szervezettebben folyt, mint a korábbi években. A rendelkezésre álló pénzbeli és anyagi eszközöket koncentráltabban használták fel a beruházók és a kivitelezők. 1961-ben több építkezést fejeztek be, mint amennyit megkezdtek, ennek folytán az év végén a kivitelezés alatt álló építkezések száma és költségvetési értéke kisebb volt, mint egy évvel azelőtt. Emellett továbbra sem volt kielégítő a

beruházások gazdasági-műszaki előkészítése. Bár az előző évekhez képest némileg csökkent, de még mindig igen hosszú volt a beruházások kivitelezési ideje. Elsősorban ebből adódott az, hogy a tervben 1961. évi üzembehelyezésre előírányzott beruházások közül többet nem fejezték be. Nem készült el például az előírt határidőre a Salgótarjáni Acélárugyár hengerművének 1961-re tervezett fejlesztése, a Csepel Vas- és Fémművek hideg-szalaghengerműve, az Egyesült Izzó váci képcsőgyárának tervezett bővítése, az Újpesti Cérnagyár nagyatádi gyáregységének rekonstrukciója stb.

A LAKOSSÁG FOGLALKOZTATOTT-SÁGA, ANYAGI, EGÉSZSÉGÜGYI ÉS KULTURÁLIS ELLÁTOTTSÁGA

1961-ben a *foglalkoztatottak száma* tovább nőtt. Az iparban és az építőiparban együttesen 36 000 fővel, a közlekedésben mintegy 3000 fővel, a kereskedelemben 7000 fővel dolgoztak többen, mint egy évvel korábban. Nőtt a foglalkoztatottság a szolgáltató tevékenység, az egészségügy, a művelődésügy területén is.

Az egy munkásra és alkalmazottra jutó átlagkereset 1961-ben némileg meghaladta az előző évit. Növekedtek a lakosság béren kívüli jövedelmei (nyugdíjak, családi pótlék, különféle társadalmi juttatások stb.) is. A nyugdíjak címén kifizetett összeg például 1961-ben mintegy 15 százalékkal több volt, mint az előző évben. (Ez részben abból adódott, hogy nőtt a paraszti nyugdíjjogosultak száma).

Az év második felében — az aszály következtében — jelentősen emelkedtek egyes élelmiszerfélék (a zöldség, a burgonya, a hagyma, a bab stb.) szabadpiaci árai. Ez kismértékben ugyan, de növelte a fogyasztói árszínvonalat. Elsősorban ennek folytán az 1961. évi reálbérek növekedése valamivel elmaradt a tervezettől.

A lakosság *takarékbetétállománya* az év folyamán 1090 millió forinttal nőtt.

1961-ben a *kiskereskedelmi forgalom* 69,4 milliárd forint volt, ami 2 százalékkal több, mint amennyi 1960-ban volt. Az összes forgalmon belül az élelmiszerek és az ún. vegyesiparcikkek eladása nőtt, ruházati cikkekből a lakosság kevesebbet vásárolt, mint az előző évben. A leginkább keresett tartós fogyasztási cikkek közül pl. bútorból 8—10 százalékkal, mosógépből 7 százalékkal, televízióból 80 százalékkal személygépkocsiból 75 százalékkal nőtt az eladás.

Javult a kereskedelem áruellátása; a vásárlók kiszolgálása kulturáltabb, gyorsabb volt, mint a korábbi években. Mind nagyobb teret kaptak a korszerű kiszolgálási formák.

1961-ben meggyorsult a *lakásépítkezések* üteme. Az összes épített lakások számára vonatkozóan még nem állnak ugyan adatok rendelkezésre, de az államilag kivitelezett lakások száma 1961-ben 28 százalékkal volt több, mint az előző évben és 13 százalékkal több, mint amennyit a terv előírt. Ezenfelül 1961-ben az OTP-kölcsön segítségével épült lakások száma mintegy 12 százalékkal volt több, mint 1960-ban.

Megnövekedett a *külföldi utazások* száma. 1961-ben mintegy 370 000-en — 23 százalékkal többen — utaztak külföldre, mint az előző évben. Ugyanakkor 334 000 külföldi látogatott el Magyarországra, 37 százalékkal több, mint 1960-ban.

A lakosság *egészségügyi helyzete* 1961. év folyamán javult. A társadalombiztosításba bevontak száma a mezőgazdaság szocialista átalakulása következtében 700 000-rel nőtt és ezzel az ország lakosságának jelenleg mintegy 93 százalékára terjed ki a társadalombiztosítás. Bővült — de a jelentkező igényekkel nem azonos mértékben — a kórházi és járóbeteg-ellátás is. Az orvosok száma mintegy 600-zal nőtt. Az 1960/61. tanévben végzett orvosok 84 százaléka vidéken nyert elhelyezést. Az orvosi körzeteknek 5 százaléka még betöltetlen.

A kiterjedt védőoltások eredményeképpen járványos gyermekbénulásos megbetegedés 1961-ben alig volt: mindössze 10 megbetegedést jelentettek.

Az egészségügyi helyzet általános javulása kifejezésre jutott a halandóság csökkenésében, amely 1961-ben alacsonyabb volt, mint eddig bármikor: 1000 lakosra 9,5 haláleset jutott. Tovább csökkent a csecsemőhalandóság is: 1961-ben 1000 élveszülöttről az előző évi 48-cal szemben, egy éven alul 44 halt meg.

Az *oktatás és a kulturális ellátottság* fejlődését a következő adatok jellemzik: az 1960/61-es tanévben az általános iskola VIII. évfolyamát 127 000-en végezték el, 20 000-rel többen, mint az előző évben. A középiskolákban 38 000-en tettek érettségi vizsgát, számuk csaknem 13 százalékkal több az előző évinél. A középiskolák nappali, esti és levelező tagozatain 283 700-an tanulnak, csaknem egyötödével többen, mint 1960/61-ben.

Az iskolákban a gyakorlati oktatás tovább szélesedett: az általános iskola felső tagozatosainak 53 százaléka, 343 000 tanuló

részesül gyakorlati oktatásban, ami több mint másfélszer annyi, mint az előző tanévben volt. A gimnáziumi tanulóknak több mint kétharmada (80 000 tanuló) heti egy napon, illetve 2 órában gyakorlati foglalkozáson vesz részt.

Az ipari, kereskedelmi és mezőgazdasági tanulóképzésben 134 800-an, 7,5 százalékkal többen vesznek részt, mint az előző tanévben.

Az egyetemi és a főiskolai hallgatók száma 1961/62. tanévben az előző tanévhez képest egyötödével, 53 300-ra, ezen

belül a nappali tagozatra járóké 34 500-ra nőtt. A hallgatók 28 százaléka, mintegy 14 700 fő műszaki pályára készül.

1961-ben a megjelent könyvek száma (3400) és példányszáma (39 millió) 15 százalékkal volt több, mint 1960-ban.

A rádióelőfizetők száma egy év alatt 90 000-rel nőtt. 1961. év végén meghaladta a 2 314 000-et. A televízióelőfizetők száma az elmúlt évben megkétszereződött, az év végén 206 000 volt.

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL

MAGYAR SZAKIRODALOM

ÉLTETŐ ÖDÖN — L. ZIERMANN MARGIT:

MATEMATIKAI STATISZTIKA

Tankönyvkiadó, Budapest, 1961. 177 old.

A könyv a középiskolai szakköri füzetek sorozatában jelent meg és mint a szerzők a bevezetőben megjegyzik, a néhány évvel ezelőtt ugyanebben a sorozatban megjelent „Valószínűségyszámítás” c. füzet folytatásának tekinthető. Valójában azonban ennél többről van szó. Ugyanis mind a tárgyalt anyag mennyisége, mind pedig összeválogatása alkalmassá teszi *Éltető Ödön és Ziermann Margit* munkáját arra, hogy azok, akik a matematikai statisztika iránt érdeklődnek, ebből megszerezhessék a legalapvetőbb ismereteket. Tekintettel arra, hogy a könyv a felhasználható valószínűségyszámítási alapismereteket is (az első 56 oldalon) előzetesen tárgyalja, ezt a 177 számozott oldal tartalmazó munkát nyugodtan tekinthetjük egy bevezető jellegű, önálló matematikai statisztikai könyvnek.

Nem akarjuk ezzel azt mondani, hogy a könyv nem használható a középiskolai szakkörökön. Egy szakköri füzet elsősorban a szakkört vezető tanárnak szól, melyet a diák is használhat, ha ehhez tanárától megfelelő segítséget kap. A könyv ennek a célnak is megfelel, bár a szerzők kétségkívül kicsit előre tekintenek, arra az időre, amikor a differenciál- és integrálszámítás újból bekerül a középiskolai anyagba. E helyen említjük meg, hogy a differenciál- és integrálszámítást is tartalmazó középiskolai matematika-anyagon kívül a könyv olvasásához további alapismeret nem szükséges. Ha csak a középiskolai szempontokat tartják szem előtt a szerzők, akkor is helyes a matematikai statisztikáról kicsit bővebben írni, amint ezt a könyvben meg is teszik. Középiskolai tanáraink jelentős része ugyan-

is az egyetemen még nem tanult matematikai statisztikát. Mindenképpen jobb, ha egy könyv, amely a matematikának elméleti és gyakorlati szempontból egyaránt egyik legfontosabb és legintenzívebben fejlődő ágával való foglalkozáshoz nyújt segítséget a középiskolai tanár számára, kicsit többet tárgyal, mint az a pár téma, amelyre a szakkörön majd sor kerül. Helyes, ha egy ilyen könyv átfogóbb, kerek egészet nyújt, csökkentve az olvasó hiányérzetét. A könyv megfelel e célnak.

Ezzel egyben alkalmassá válik arra is, hogy — mint említettük — a matematikai statisztika iránt érdeklődők és abban még nem járatosak, de a középiskolai alapismeretekkel rendelkezők számára bevezető, tájékoztató jellegű könyvként szolgáljon. A tapasztalat azt mutatja, hogy az ilyen könyvek mindig nagyon hasznosak. Különösen áll ez erre a könyvre. A matematikai statisztika nem csupán a matematikusok ügye. Ma már majdnem minden tudomány felhasználja eredményeit és módszereit. Másrészt nem minden tudomány művelője rendelkezik a középiskolai anyagon túlmenő matematikai alapismeretekkel. Figyelembe véve még a könyv viszonylag kis terjedelmét, remélhető, hogy igen sok szakember számára válik hasznos segédeszközzé.

Ezzel kapcsolatban meg kell még említenünk azt is, hogy a tárgyalt anyag tartalmazza azokat a legfontosabb tudnivalókat és módszereket, melyek egy matematikai statisztikát felhasználó szakember munkája során leggyakrabban előfordulnak. Ezek a következők: becslélmélet, statisztikai próbák, korreláció és regresszió, mintavétel véges sokaságból (reprezentatív statisztika), statisztikai minőségellenőrzés. Bár e fejezetek tárgyalása során természetesen csupán a legalapvetőbb — de konkrétan felhasználható — mód-

részesül gyakorlati oktatásban, ami több mint másfélszer annyi, mint az előző tanévben volt. A gimnáziumi tanulóknak több mint kétharmada (80 000 tanuló) heti egy napon, illetve 2 órában gyakorlati foglalkozáson vesz részt.

Az ipari, kereskedelmi és mezőgazdasági tanulóképzésben 134 800-an, 7,5 százalékkal többen vesznek részt, mint az előző tanévben.

Az egyetemi és a főiskolai hallgatók száma 1961/62. tanévben az előző tanévhez képest egyötödével, 53 300-ra, ezen

belül a nappali tagozatra járóké 34 500-ra nőtt. A hallgatók 28 százaléka, mintegy 14 700 fő műszaki pályára készül.

1961-ben a megjelent könyvek száma (3400) és példányszáma (39 millió) 15 százalékkal volt több, mint 1960-ban.

A rádióelőfizetők száma egy év alatt 90 000-rel nőtt. 1961. év végén meghaladta a 2 314 000-et. A televízióelőfizetők száma az elmúlt évben megkétszereződött, az év végén 206 000 volt.

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL

MAGYAR SZAKIRODALOM

ÉLTETŐ ÖDÖN — L. ZIERMANN MARGIT:

MATEMATIKAI STATISZTIKA

Tankönyvkiadó, Budapest, 1961. 177 old.

A könyv a középiskolai szakköri füzetek sorozatában jelent meg és mint a szerzők a bevezetőben megjegyzik, a néhány évvel ezelőtt ugyanebben a sorozatban megjelent „Valószínűségszámítás” c. füzet folytatásának tekinthető. Valójában azonban ennél többről van szó. Ugyanis mind a tárgyalt anyag mennyisége, mind pedig összeválogatása alkalmassá teszi *Éltető Ödön és Ziermann Margit* munkáját arra, hogy azok, akik a matematikai statisztika iránt érdeklődnek, ebből megszerezhessék a legalapvetőbb ismereteket. Tekintettel arra, hogy a könyv a felhasználható valószínűségszámítási alapismereteket is (az első 56 oldalon) előzetesen tárgyalja, ezt a 177 számozott oldal tartalmú munkát nyugodtan tekinthetjük egy bevezető jellegű, önálló matematikai statisztikai könyvnek.

Nem akarjuk ezzel azt mondani, hogy a könyv nem használható a középiskolai szakkörökön. Egy szakköri füzet elsősorban a szakkört vezető tanárnak szól, melyet a diák is használhat, ha ehhez tanártól megfelelő segítséget kap. A könyv ennek a célnak is megfelel, bár a szerzők kétségkívül kicsit előre tekintenek, arra az időre, amikor a differenciál- és integrálszámítás újból bekerül a középiskolai anyagba. E helyen említjük meg, hogy a differenciál- és integrálszámítást is tartalmazó középiskolai matematika-anyagon kívül a könyv olvasásához további alapismeret nem szükséges. Ha csak a középiskolai szempontokat tartják szem előtt a szerzők, akkor is helyes a matematikai statisztikáról kicsit bővebben írni, amint ezt a könyvben meg is teszik. Középiskolai tanáraink jelentős része ugyan-

is az egyetemen még nem tanult matematikai statisztikát. Mindenképpen jobb, ha egy könyv, amely a matematikának elméleti és gyakorlati szempontból egyaránt egyik legfontosabb és legintenzívebben fejlődő ágával való foglalkozáshoz nyújt segítséget a középiskolai tanár számára, kicsit többet tárgyal, mint az a pár téma, amelyre a szakkörön majd sor kerül. Helyes, ha egy ilyen könyv átfogóbb, kerek egészet nyújt, csökkentve az olvasó hiányérzetét. A könyv megfelel e célnak.

Ezzel egyben alkalmassá válik arra is, hogy — mint említettük — a matematikai statisztika iránt érdeklődők és abban még nem járatosak, de a középiskolai alapismeretekkel rendelkezők számára bevezető, tájékoztató jellegű könyvként szolgáljon. A tapasztalat azt mutatja, hogy az ilyen könyvek mindig nagyon hasznosak. Különösen áll ez erre a könyvre. A matematikai statisztika nem csupán a matematikusok ügye. Ma már majdnem minden tudomány felhasználja eredményeit és módszereit. Másrészt nem minden tudomány művelője rendelkezik a középiskolai anyagon túlmenő matematikai alapismeretekkel. Figyelembe véve még a könyv viszonylag kis terjedelmét, remélhető, hogy igen sok szakember számára válik hasznos segédeszközzé.

Ezzel kapcsolatban meg kell még említenünk azt is, hogy a tárgyalt anyag tartalmazza azokat a legfontosabb tudnivalókat és módszereket, melyek egy matematikai statisztikát felhasználó szakember munkája során leggyakrabban előfordulnak. Ezek a következők: becslélmélet, statisztikai próbák, korreláció és regresszió, mintavétel véges sokaságból (reprezentatív statisztika), statisztikai minőségellenőrzés. Bár e fejezetek tárgyalása során természetesen csupán a legalapvetőbb — de konkrétan felhasználható — mód-

szerekre kerülhetett sor, a könyv átolvasása után az olvasó már megbarátkozott a matematikai statisztikával, többé nem idegen számára és az esetleg szükséges további ismereteket már könnyen megszeresheti.

Összefoglalva *Éltető Ödön* és *Ziermann Margit* munkája kitűnően megírt és sokoldalúan felhasználható, bevezető-ismerető jellegű matematikai statisztikai könyv, melyet a tárgy iránt érdeklődőknek melegen ajánlunk.

Prékopa András

AZ „IPARSTATISZTIKA” C. TANKÖNYV VITÁJA

Lukács Ottó—Ollé Lajos: Iparstatisztika. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1960. 373 old.

A Magyar Közgazdasági Társaság Statisztikai Szakosztálya az elmúlt év novemberében vitát rendezett *Lukács Ottó—Ollé Lajos*: Iparstatisztika c. egyetemi tankönyvről. A vitadélutánon nagy számban jelentek meg a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem oktatói és hallgatói, a Központi Statisztikai Hivatal munkatársai, valamint egyes intézmények, vállalatok közgazdászai, statisztikusai. A vitához alapul szolgált *dr. Héja László—Pusztai Béla* bírálata, amely a *Statisztikai Szemle* 1961. évi 8—9. számában jelent meg.

A vitát *dr. Wilcsek Jenő*, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Ipargazdaságtan Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára vezette. Bevezetőjében felhívta a résztvevők figyelmét arra, hogy a vita tárgyát képező könyv nemcsak egyetemi tankönyv, hanem a gyakorlati közgazdászok számára ismereteket nyújtó szakkönyv is, kívánatos tehát, hogy a hozzászólók a művet mindkét szempontból értékeljék.

Javasolta, hogy a hozzászólások térjenek ki a tankönyv tartalmi vonatkozásaira, valóban azt az anyagot tartalmazza-e a mű, amelyre a közgazdászoknak szükségük van, vizsgálják továbbá a könyvet didaktikai szempontból, a taníthatóság és a tanulhatóság szempontjából, pedagógiai és nevelési szempontból, beleértve az ideológiai nevelés kérdését is.

Ezután *dr. Héja László*, a Központi Statisztikai Hivatal osztályvezetője tartotta meg vitaindító előadását. (Az előadás nem tért ki a *Statisztikai Szemle* 1961. augusztus-szeptemberi számában e könyvről írt említett bírálatra, azt ismertnek tételezte fel.)

A vitaindító előadás foglalkozott az iparstatisztikai szakirodalom fejlődésével, az-

zal a korszakkal, amikor az iparvállalatok munkájára, s így az iparstatisztikai elméletre és gyakorlatra egyaránt a mennyiségi szemlélet volt a jellemző. Hangsúlyozta, hogy ez a szemlélet helytelen, mert a mennyiségi mérés — például a termelési volumen alakulásával kapcsolatban számos, nem a termelés növekedésével kapcsolatos — egyéb tényezők hatását is tükrözi, s így a valóságosnál magasabb termelési eredményeket mutat ki. E korszak lényegében lezárult, s e korszakkal szemben a jelenlegi tankönyv lényeges fejlődést mutat. Tartalmazza a termelési volumen alakulásának, a termelékenység alakulásának vizsgálatával kapcsolatos hazai és nemzetközi tapasztalatok legújabb eredményeit, s azok alapos, mélyreható elméleti kifejtését. *Lukács Ottó* és *dr. Ollé Lajos* könyve korszerű mű, mely megfelel a modern követelményeknek.

A könyv szerzői arra is gondoltak — mutatott rá az előadó — hogy az oktatás területére is bevigyék a legújabb kutatások eredményét. Az „Iparstatisztika”-t mint tankönyvet bírálva hangsúlyozta, hogy a tankönyvnek minél világosabbnak, áttekinthetőbbnek és jól tagoltnak kell lennie azért, hogy az egyes gondolatokat minél könnyebben meg lehessen érteni, rögzíteni, s ugyanakkor a lényeges mondanivaló ne sikkadjon el. E tekintetben véleménye szerint, bár az alapvető, a fő mondanivaló kifejtésében nincs hiba, az egyes apróbb részletek kifejtésével kapcsolatosan azonban van néhány kifogásolni való a könyvben. Helytelennek tartja például, hogy a halmozott termelés ismertetése nem a halmozott termelés fogalmi meghatározásával, hanem az ipari szolgáltatás, a nem ipari termelés elszámolásával kezdődik.

A nettó termelési indexek tárgyalási módjával foglalkozva úgy találta, hogy ezek a fejezetek tömörségük folytán nehezen tanulhatók, sok elvonatkoztatást tartalmaznak és túlzottan szűkszavúak.

A vitaindító előadást számos hozzászólás követte. A következőkben a jegyzőkönyv alapján az egyes hozzászólásokat ismertetjük, de nem elhangzásuk időrendi sorrendjében, hanem a lehetőség szerint arra törekedve, hogy az azonos témával foglalkozó hozzászólások kövessék egymást.

Tóth Tibor, a Központi Statisztikai Hivatal osztályvezetője rámutatott, hogy a tankönyv tartalmát tekintve jelentős állomás a magyar iparstatisztika fejlődésében, egyben úttörő munka is, mely igen sok új ismeretet tartalmaz mind az elméleti, mind a gyakorlati közgazdászok számára. Külö-

szerekre kerülhetett sor, a könyv átolvasása után az olvasó már megbarátkozott a matematikai statisztikával, többé nem idegen számára és az esetleg szükséges további ismereteket már könnyen megszeresheti.

Összefoglalva *Éltető Ödön* és *Ziermann Margit* munkája kitűnően megírt és sokoldalúan felhasználható, bevezető-ismerető jellegű matematikai statisztikai könyv, melyet a tárgy iránt érdeklődőknek melegen ajánlunk.

Prékopa András

AZ „IPARSTATISZTIKA” C. TANKÖNYV VITÁJA

Lukács Ottó—Ollé Lajos: Iparstatisztika. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1960. 373 old.

A Magyar Közgazdasági Társaság Statisztikai Szakosztálya az elmúlt év novemberében vitát rendezett *Lukács Ottó—Ollé Lajos*: Iparstatisztika c. egyetemi tankönyvről. A vitadélutánon nagy számban jelentek meg a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem oktatói és hallgatói, a Központi Statisztikai Hivatal munkatársai, valamint egyes intézmények, vállalatok közgazdászai, statisztikusai. A vitához alapul szolgált *dr. Héja László—Pusztai Béla* bírálata, amely a *Statisztikai Szemle* 1961. évi 8—9. számában jelent meg.

A vitát *dr. Wilcsek Jenő*, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Ipargazdaságtan Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára vezette. Bevezetőjében felhívta a résztvevők figyelmét arra, hogy a vita tárgyát képező könyv nemcsak egyetemi tankönyv, hanem a gyakorlati közgazdászok számára ismereteket nyújtó szakkönyv is, kívánatos tehát, hogy a hozzászólók a művet mindkét szempontból értékeljék.

Javasolta, hogy a hozzászólások térjenek ki a tankönyv tartalmi vonatkozásaira, valóban azt az anyagot tartalmazza-e a mű, amelyre a közgazdászoknak szükségük van, vizsgálják továbbá a könyvet didaktikai szempontból, a taníthatóság és a tanulhatóság szempontjából, pedagógiai és nevelési szempontból, beleértve az ideológiai nevelés kérdését is.

Ezután *dr. Héja László*, a Központi Statisztikai Hivatal osztályvezetője tartotta meg vitaindító előadását. (Az előadás nem tért ki a *Statisztikai Szemle* 1961. augusztus-szeptemberi számában e könyvről írt említett bírálatra, azt ismertnek tételezte fel.)

A vitaindító előadás foglalkozott az iparstatisztikai szakirodalom fejlődésével, az-

zal a korszakkal, amikor az iparvállalatok munkájára, s így az iparstatisztikai elméletre és gyakorlatra egyaránt a mennyiségi szemlélet volt a jellemző. Hangsúlyozta, hogy ez a szemlélet helytelen, mert a mennyiségi mérés — például a termelési volumen alakulásával kapcsolatban számos, nem a termelés növekedésével kapcsolatos — egyéb tényezők hatását is tükrözi, s így a valóságosnál magasabb termelési eredményeket mutat ki. E korszak lényegében lezárult, s e korszakkal szemben a jelenlegi tankönyv lényeges fejlődést mutat. Tartalmazza a termelési volumen alakulásának, a termelékenység alakulásának vizsgálatával kapcsolatos hazai és nemzetközi tapasztalatok legújabb eredményeit, s azok alapos, mélyreható elméleti kifejtését. *Lukács Ottó* és *dr. Ollé Lajos* könyve korszerű mű, mely megfelel a modern követelményeknek.

A könyv szerzői arra is gondoltak — mutatott rá az előadó — hogy az oktatás területére is bevigyék a legújabb kutatások eredményét. Az „Iparstatisztika”-t mint tankönyvet bírálva hangsúlyozta, hogy a tankönyvnek minél világosabbnak, áttekinthetőbbnek és jól tagoltnak kell lennie azért, hogy az egyes gondolatokat minél könnyebben meg lehessen érteni, rögzíteni, s ugyanakkor a lényeges mondanivaló ne sikkadjon el. E tekintetben véleménye szerint, bár az alapvető, a fő mondanivaló kifejtésében nincs hiba, az egyes apróbb részletek kifejtésével kapcsolatosan azonban van néhány kifogásolni való a könyvben. Helytelennek tartja például, hogy a halmozott termelés ismertetése nem a halmozott termelés fogalmi meghatározásával, hanem az ipari szolgáltatás, a nem ipari termelés elszámolásával kezdődik.

A nettó termelési indexek tárgyalási módjával foglalkozva úgy találta, hogy ezek a fejezetek tömörségük folytán nehezen tanulhatók, sok elvonatkoztatást tartalmaznak és túlzottan szűkszavúak.

A vitaindító előadást számos hozzászólás követte. A következőkben a jegyzőkönyv alapján az egyes hozzászólásokat ismertetjük, de nem elhangzásuk időrendi sorrendjében, hanem a lehetőség szerint arra törekedve, hogy az azonos témával foglalkozó hozzászólások kövessék egymást.

Tóth Tibor, a Központi Statisztikai Hivatal osztályvezetője rámutatott, hogy a tankönyv tartalmát tekintve jelentős állomás a magyar iparstatisztika fejlődésében, egyben úttörő munka is, mely igen sok új ismeretet tartalmaz mind az elméleti, mind a gyakorlati közgazdászok számára. Külö-

nösen nagy a könyv jelentősége az oktatás szempontjából, mert megismerteti a hallgatókat a jelenlegi legfejlettebb módszerekkel. Majd a könyv továbbfejlesztésének lehetőségével foglalkozva hangoztatta a koncentráció vizsgálatának fontosságát, valamint a reprezentatív megfigyelési módszer szélesebbkörű alkalmazásának szükségességét. Hangoztatta, hogy az iparstatisztika művelőinek feladata feltárni a koncentráció vizsgálatához leginkább megfelelő ismérveket és az e területen alkalmazható módszerek sajátosságait. Hiányolta, hogy a könyv a koncentráció vizsgálatával, valamint a reprezentatív módszer alkalmazásának kérdéseivel igen szűk körben foglalkozik.

Dr. Palicz András, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Számviteli Tanszékének tanársegéde annak a véleményének adott kifejezést, hogy a tankönyv kielégíti az oktatási reform legfontosabb követelményeit, korszerű mű, mely nagy fejlődést jelent a korábbi tananyagokhoz képest. Szükségesnek tartja azonban, hogy a szerzők a tankönyv új kiadása előtt feltétlenül egyeztessék mondanivalójukat a többi tananyaggal. Kifejtette, hogy nem ért egyet *dr. Héja László* és *Pusztai Béla* bírálatának azzal a részével, amely azt hiányolja, hogy a tankönyv nem tartalmazza a pénzügyi tevékenység statisztikai vizsgálatát. Szerinte helyes, hogy a könyv nem foglalkozik ezzel a kérdéssel, hiszen a pénzügyi tevékenység vizsgálata, az eredményelszámolás problematikája külön tantárgy keretébe tartozik.

Didaktikai problémákkal foglalkozva rámutatott arra, hogy helyesebb lenne, ha az „Önköltség és költségstatisztika” c. fejezetben a tankönyv először a költségstatisztika vizsgálatával, a termelési költség számbavételével és problémáival foglalkozna, s csak ezek után térne rá az önköltség problematikájára.

Tóth Ernőné, a Központi Statisztikai Hivatal főelőadója a tankönyvet az egyéb tananyagokkal való kapcsolata szempontjából értékelte. Rámutatott arra, hogy a szaktárgyak feladata az, hogy az alapozó tárgyakban megismert általános kategóriáknak a szakterületen mennyiségileg mérhető meghatározását adják.

Véleménye szerint a tankönyv ennek a követelménynek megfelel. Problémát okoz azonban az, hogy az általános kategóriák konkrét meghatározása nemcsak a statisztikának, hanem a többi szaktárgynak is feladata. Minthogy pedig a hallgatók több szaktárgyat is tanulnak, így azonos fogalomra több és nem teljesen azonos meghatározást kapnak. Ezek a meghatározá-

sok, ha lényegüket tekintve nem is mondanak ellent egymásnak, mégis kisebb-nagyobb mértékben eltérők, ami a hallgatókat megzavarja.

Célszerűnek tartaná éppen ezért, ha azokat a fogalmakat, amelyekkel több szaktárgy is foglalkozik, ezek közül csak egyik határozná meg s a többi, erre a meghatározásra hivatkozva tárgyalná a területén előforduló kérdéseket. Szerinte a fogalmak meghatározására — mind helyzeténél, mind módszereinél fogva — a statisztika lenne a legalkalmasabb.

A továbbiak során rámutatott arra, hogy a tankönyv szerzői igen nehéz feladat előtt állottak, amikor olyan tananyag összeállítását tűzték ki célul, amely a hallgatóknak nemcsak elméleti képzettségét, hanem a gyakorlati munka területén való eligazodását is biztosítja. Véleménye szerint a tankönyv mindkét követelménynek eleget tesz.

Kardeván Vilmos, a Hungária Vegyiművek osztályvezetője hozzászólásában ez utóbbi megállapítással ellenkező álláspontot foglalt el. Az egyetem elsősorban közgazdászokat és nem statisztikusokat képez, mondotta, elképzelhetetlen tehát egy olyan kívánság megvalósítása, hogy a tankönyv egyaránt kielégítse mind az egyetemi oktatás, mind a statisztikusok igényeit. Véleménye szerint a tankönyv kitűnően megfelel a vele szemben támasztott fő követelménynek: kiválóan alkalmas az iparstatisztika általános módszereinek elsajátítására, az elemzési készség kifejlesztésére. A vállalatnál termelési gyakorlaton résztvevő egyetemi hallgatók elméleti felkészültsége igen jó, rendelkeznek azzal az általános statisztikai képzettséggel, ami lehetővé teszi a speciális, a vállalatnál jelentkező feladatok megoldását.

Havas Péter, a Központi Statisztikai Hivatal Ipari és Beruházási főosztályának helyettes vezetője rámutatott arra, hogy bár mások a szakkönyvvel és mások a tankönyvvel szemben fennálló követelmények, a kettős igény kielégítése megoldható egy könyv keretében is. Luxusnak tartaná Magyarországon külön iparstatisztikai tankönyv és külön iparstatisztikai szakkönyv megjelentetését. Szerinte az anyag összeállításánál döntően a szakkönyv igényeit kell kielégíteni. Elképzelhetőnek tartja, hogy ez a könyv egy esetleges átdolgozás során bővítést igényel, de ez nem jelenti szükségszerűen az egyetemi tananyag terjedelmének növekedését is. Szerinte ez úgy oldható meg, hogy ne az egész könyv, hanem annak csak kijelölt részei képezzék az egyetemi tananyagot.

Nem értett egyet azokkal a hozzászólókkal, akik szerint a tananyag jóságát az dönti el, hogy a végzett hallgatók a vállalati statisztikai munkában is megállják-e helyüket vagy sem. Szerinte a bírált tankönyv nem elsősorban a jövődöbéli iparstatisztikusok képzésére, hanem arra szolgál, hogy a nem statisztikai munkakörbe kerülő közgazdászokat ismertesse meg az iparstatisztikával. Annak a hallgatónak, aki statisztikus lesz akár egy üzemben, akár felsőbb szinten, a statisztikából még nagyon sok mindent el kell sajátítania.

Véleménye szerint a könyv egyes fejezetei között nincs meg a kellő arány. A műszaki fejlesztésről írt fejezet például a többi anyagrészhez viszonyítva aránytalanul rövid. Kétségtelen, hogy a gyakorlatban ez a kérdés a legkevésbé tisztázott, de egy tankönyvvel szemben éppen azt a követelményt kell támasztani, hogy előbbre mutasson, mint a tényleges gyakorlat.

Dr. Wilcsek Jenő hozzászólásában kifejtette, nehéz feladatnak tartja, hogy egy könyv kettős igényt, a szakkönyv és a tankönyv igényét egyaránt kielégítse. Véleménye szerint nem a terjedelem kérdése a probléma, vagyis nem arról van szó, hogy a bővebb szakkönyv egyes részeit jól fel lehet-e használni az egyetemi oktatás céljaira vagy sem. Bár elképzelhető, hogy tipográfiai eszközökkel szemléltető módon megoldható az anyag szétválasztása. Itt egyéb nehézségek vannak és ezek a döntők.

Arról van ugyanis szó, hogy például a közgazdaságtudomány és a matematikai tudomány fejlődésének legújabb eredményei, mint ismeretes, a statisztika tudományába és a statisztika oktatásába bevonulnak nálunk is. Egészen más módon lehet ezeket a kérdéseket kifejteni egy egyetemi tankönyv keretében olyan hallgatóság számára, amely matematikai képzettséggel rendelkezik és másként kell vagy célszerű ezt előadni olyan szakemberek számára, akik gyakorlati téren ugyan többet tudnak, mint a hallgatók, de nem rendelkeznek az anyag elsajátításához szükséges matematikai alapokkal.

Nehézségeket okoznak a kettős igény kielégítése szempontjából az egyes tantárgyak területén létező ún. átfedések. „A vállalatok gazdasági tevékenységének elemzése” című tárgy keretében például szinte szó szerint oktatnak ugyanolyan kérdéseket, ugyanolyan beállításban, mint a Statisztikai Tanszéken. Véleménye szerint ez szükségtelen. Célszerű lenne eldönteni, hogy a gazdasági tevékenység elemzésének oktatása az iparstatisztikának vagy pedig egy speciális számviteli kollé-

giumnak a feladata-e? Ez vonatkozik bizonyos fogalmi meghatározásokra is, amelyekkel a bírált tankönyv kénytelen foglalkozni. Nyilvánvaló, hogy a népgazdasági tervezésben, a vállalati tervezésben, az ipargazdaságtanban szintén ugyanezekkel a fogalmakkal operálnak. Az oktatási reform és a tananyag korszerűsítése keretében célszerű lenne ezeket az átfedéseket a minimumra csökkenteni.

Wilcsek Jenő hozzászólásában még didaktikai kérdésekkel foglalkozott és rámutatott a tananyagban szereplő egy-két tárgyi tévedésre. Végül kifejtette, hogy a tankönyv nagy értékének tartja a kérdések problematikus felvetését.

Dr. Drechsler László, a Központi Statisztikai Hivatal osztályvezetője a tankönyv legnagyobb érdemének az ipari termelési és termelékenységi mutatószámokra vonatkozó szemlélet továbbfejlesztését tartja. Szerzők munkájának jelentős eredménye véleménye szerint, hogy az ipari termelési mutatószámokkal kapcsolatos szemléletben változást hozott azzal, hogy e mutatószámokat részletesen elemezte és rámutatott arra, hogy azokra a célokra, amelyekre az ipari termelés mutatószámát elsősorban felhasználják, például az ipari termelés dinamikájának mérésére, elsősorban a nettó termelési mutatószámok alkalmasak. Sok esetben a bruttó termelési mutatószámokat csak azért alkalmazzák, hogy ezzel a nettó termelési mutatószámokat közelítsék. A könyv a kérdés ilyen felvetésével igen fontos módszertani kérdésben foglal állást.

Dr. Drechsler László hozzászólásának további részében főleg a termelékenység vizsgálatának módszertanával foglalkozott. Rámutatott arra, hogy a módszertani munka fejlődésének eredményeképpen már világos, hogy az olyan szerkezetű termelékenységi mutatók csak mint közelítő termelési érték (a vállalati teljes termelés) és a vállalat által a termelésre fordított munkaidő osztása útján kapunk, önmagában hordja az ellentmondást, hiszen a számlálóban olyan fogalom szerepel, mely átvitt értéket is tartalmaz, a nevező viszont nem tartalmazza az átvitt értéket. Egyetértett a tankönyvnek azzal a megállapításával, hogy az ilyen ún. vegyes jellegű termelékenységi mutatók csak mint közelítő megoldások jöhetnek számításba. E mutatószámok alkalmazását a gyakorlati kényszerűségek teszik szükségessé, mert a tulajdonképpen cél: a nettó (ahol nettó jellegű termelési értéket viszonyítunk nettó munkaidőhöz) vagy a bruttó jellegű mutatószám (ahol a számlálóban is és a nevezőben is bruttó jellegű fogalom szerepel) nehezen vagy egyáltalán nem érhető el.

Dr. Köves Pál, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Statisztikai Tan-
székének adjunktusa az általános statisztika és a szakstatisztika kapcsolatáról szolt. Rámutatott arra, hogy az általános statisztika olyan módszereket általánosít, amelyeket a szakstatisztikák alkalmaznak. Véleménye szerint a szakstatisztikusoknak is támaszkodniok kellene arra, amit az általános statisztika nyújt. Ez véleménye szerint nem valósul meg teljes egészében, s így bizonyos szemléleti módok háttérbe szorulnak, bizonyos elemzési eszközök pedig a kelletténél nagyobb súllyal szerepelnek. A szakstatisztikák igen előszeretettel használnak intenzitási, dinamikus és tervteljesítési viszonyszámokat, indexeket. A bírált tankönyvben például több, mint 100 oldal foglalkozik a különböző indexszámokkal és a velük kapcsolatos problémákkal. E mutatókkal szerinte lényegesen kevesebbet kellene foglalkozni a szakstatisztikában, s csak meg kellene említeni a problémáikat.

Hangoztatta, hogy e mutatók javára háttérbe szorul az elosztás-szemlélet. Rámutatott ugyanakkor arra, hogy e szemlélet háttérbeszorulásának vannak objektív okai is. A termelékenység vizsgálatánál például nem lehet azt vizsgálni, hogy az egyes munkások mennyire termelékenyek, mert egy tömegben jelentkezik a termelékenység eredménye mint termelés, és többé-kevésbé egy tömegben jelentkezik a ráfordított munkaidőmennyiség is. Ilyenkor nyilván nincs más mód, mint az, hogy intenzitási viszonyszámokat számítsunk. Igen alkalmas lenne szerinte az elosztás-szemlélet szélesebbkörű alkalmazására a vállalatok nagyság szerinti csoportosítása, melynek kapcsán vizsgálni lehetne az elosztás jellegzetességét.

Háttérbe szorul véleménye szerint a dinamikus szemléleten belül az időbeli fejlődés bizonyos komponenseinek elemzése, a trendszámítás és a szezonális hullámzások vizsgálata.

A dinamikus szemlélet alkalmazására számtalan lehetőség van az ipar területén. Az ipari jelenségek idősorainak elemzésére igen jól lehetne alkalmazni a trendszámítást és a szezonindexszámítást. Hibaként veti fel, hogy a termelés napi ütemességének vizsgálatánál, bár a szerzők a könyvben megírják, hogy nem valami jó módszer, átlagot számítanak és alkalmazzák az átlagos négyzetes eltérés mutatószámát is. Nem ott alkalmazzák tehát az átlag- és szóródásszámítást, ahol elosztás van, ahol mennyiségi sor van, hanem idősoránál.

Elmondotta, hogy lehet alkalmazni az ütemesség vizsgálatánál a szóródási muta-

tószámot anélkül is, hogy mennyiségi sort csinálnánk az idősorból. Az ütemességnek a trendszámításra alapozott vizsgálatánál nincs „megölve” a sor idősor jellege, ha a trendtől való eltérésnél vesszük figyelembe a szóródási mutatószámot, mint ahogy ezt például *Csendes* professzor teszi.

Hiányolja a korrelációs szemléletet, bár ennek nyomai megtalálhatók a könyvben, de csak egész röviden utalnak rá a szerzők.

Deák Ferenc, a Központi Statisztikai Hivatal osztályvezetője nem értett egyet a vitaindító előadásban kifejtett azon nézet-
tel, hogy a könyv a vállalati statisztikusok igényét kevésbé elégíti ki, mint az irányító szerveknél dolgozó statisztikusokét. Szerinte a könyv ugyan elsősorban országos problémákat tár fel, az országos problémák ismerete és a vállalati problémák megoldása között azonban nincs ellentmondás. Az iparstatisztika elméletének és módszereinek továbbfejlesztése szempontjából ez a könyv nagyon hasznos és mint ilyen, elsősorban a vállalati statisztika érdekeit szolgálja.

Vincze István, a Magyar Tudományos Akadémia Matematikai Kutatóintézetének igazgatóhelyettese szintén az elosztás-szemlélet háttérbe szorulását hiányolta.

Rámutatott arra, hogy a reprezentatív megfigyelési módszerrel az iparstatisztikában nagy részletességgel kell foglalkozni, mert az iparban a reprezentáció egészen különleges probléma; az „Általános statisztika” tankönyvben szereplő módszereknek mechanikus alkalmazása a gyárak kiválasztásánál súlyos hibához vezetne. Ismeretesek ugyanis azok a heterogenitások, azok a másprofilúságok, amelyek a hasonló nagyságú vállalatok között is fennállnak, s ezen különbségeket a kiválasztásnál nem lehet figyelmen kívül hagyni.

Vincze István helyesnek tartotta, hogy a tankönyv magasabb szintű elemzésekkel foglalkozik, mert ezzel perspektívát ad a hallgatóknak. Célszerűnek tartaná azonban, ha a tananyag a vállalaton belüli technikai kérdések tárgyalásával is kiegészülne.

Halabuk László, a Központi Statisztikai Hivatal csoportvezetője hangoztatta, hogy a bírált könyv nemcsak az időbeli összehasonlítás próbáját állja ki biztosan, hanem értékes műnek minősül a korszerűség és a tárgyalt kérdések teljessége szempontjából is. Célszerűnek tartaná azonban, ha az összehasonlíthatóság kérdéseivel foglalkozó rész — egy esetleges újabb kiadás esetén — a nemzetközi összehasonlíthatóság tárgyalásával bővülne. Kifejtette, hogy — a KGST keretében — az egyes országok statisztikai munkájának összehango-

lása érdekében folytatott munkának már vannak eredményei. Helyes lenne tehát, ha a tankönyvben helyet kapna annak az ismertetése, hogy milyen területeken sikerült a statisztikai fogalmak, esetleg a nomenklatúrák, besorolási kérdések tekintetében bizonyos egységesítést elérni. Rámutatott arra, hogy a gazdaságstatisztikában és az iparstatisztikában is egyre inkább tért hódítanak a nemzetközi összehasonlítások és ezeknek esetében zavarokat okozhat, ha az ilyen módszerekkel operálók előtt nem világos, hogy melyek azok a mutatószámok, adatok, amelyek úgyszólván minden további nélkül összehasonlíthatók és melyek azok, amelyek akár műszaki, akár földrajzi, természeti vagy társadalmi körülmények, eltérések miatt csak fenntartással hasonlíthatók össze.

Pusztai Béla, a Budapesti Mezőgazdasági Gépgyár főosztályvezetője, helyesnek tartotta, hogy a könyv felső szinten detronizálja a vállalati teljes termelési értéket, de vállalati szinten ezzel nem ért egyet. A vállalatoknál ez a mutató ma is él és létezik, ha nem is olyan súllyal és konzekvenciákkal, mint korábban. Célszerűnek tartaná, ha egy olyan mű is megjelenne, amely a vállalati szempontokat ennél a könyvnél nagyobb mértékben figyelembe veszi.

A hozzászólásokra a szerzők közül először *Lukács Ottó*, majd *dr. Ollé Lajos* válaszolt.

A szintkérdéssel kapcsolatban kifejtették azt a véleményüket, hogy az üzemi problémák behatóbb vizsgálata az üzemgazdasági kérdések olyan mélységben való tárgyalását igényelné, ami nem lehet feladata egy iparstatisztikai tankönyvnek. Helyesnek tartanak azonban, ha egy megfelelő technikai ismeretanyagot tartalmazó külön könyv készülne, csak üzemi viszonylatra. Ez a könyv akár

kézikönyvként, akár szaktanfolyamok tankönyveként szolgálhatna.

Rámutattak arra, hogy mivel a könyv kettős igény kielégítését szolgálja, elkerülhetetlen, hogy más egyetemi tananyagokkal szemben bizonyos átfedéseket ne tartalmazzon. Az átfedések természetesen csökkenthetők és véleményük szerint az elsősorban az egyetemi tananyagbeosztás módosítása útján valósítható meg. Az iparstatisztika oktatását úgy kell beépíteni az egyetemi tananyagba, hogy az a többi konkrét gazdaságtani kollégiumhoz alapozó anyagként szolgáljon a tekintetben, hogy egyes kategóriák tartalmát, mennyiségi mérésének problematikáját alapvetően itt tárgyalják. Nézetük szerint a konkrét átfedések vizsgálata előtt a sorrendi és egymásra épülési kérdést kell eldönteni és ennek kell az átfedések kiküszöbölésénél a kiindulópontnak lennie.

Végső soron a szerzők hangsúlyozták azt az álláspontjukat, hogy szerintük egy tankönyvben minden kérdést elsősorban elvi síkon kell tárgyalni. Rámutattak arra, hogy ha például valamely jelenség vagy folyamat vizsgálata többféle mutatószám segítségével is történhet, akkor először tisztázni kell a tankönyvben azt, hogy mit tükröznek az egyes mutatószámok, melyik az a mutatószám, amelyik elvileg a legmegfelelőbb s ezután kell kifejteni a gyakorlati alkalmazásával kapcsolatos problémákat. Megemlítették, hogy a könyv tárgyalja a vállalati teljes termelés hibáit, de a mutatót nem detronizálja még felső szinten sem. A könyv egyenrangúan foglalkozik mind a bruttó termelés, mind a nettó termelés mutatóival, de kiemelik, hogy mindig szem előtt kell tartani azt, hogy milyen célra akarják alkalmazni.

Dr. Komjáti Zoltán—Tóth Ernőné

NEMZETKÖZI STATISZTIKA

ADATOK A NŐK HELYZETÉRŐL A SZOCIALISTA ORSZÁGOKBAN

A LAKOSSÁG MEGOSZLÁSA NEMEK SZERINT

Megnevezés	Bulgária	Cseh-szlovákia	Lengyelország	Magyarország	Német Demokratikus Köztársaság	Románia	Szovjetunió
1938							
Lakosság száma							
összesen (ezer)	6 246	14 447 ¹	.	9 316 ²	16 745 ³	14 281 ²	170 600 ⁴
Ebből:							
Férfi	3 134	7 026 ¹	.	4 561 ²	8 183 ³	7 016 ²	81 700 ⁴
Nő	3 112	7 421 ¹	.	4 755 ²	8 562 ³	7 265 ²	88 900 ⁴
Nők aránya (százalék)	50	51 ¹	.	51 ²	51 ³	51 ²	52 ⁴
Ezer férfira jutó nők száma	993	1 056 ¹	.	1 043 ²	1 046 ³	1 035 ²	1 088 ⁴
1950							
Lakosság száma							
összesen (ezer)	7 250	12 464	25 008	9 204 ⁵	18 388	15 873 ⁶	.
Ebből:							
Férfi	3 624	6 054	11 928	4 423 ⁵	8 161	7 672 ⁶	.
Nő	3 626	6 410	13 080	4 781	10 227	8 201 ⁶	.
Nők aránya (százalék) . .	50	51	52	52 ⁵	56	52 ⁶	.
Ezer férfira jutó nők száma	1 001	1 059	1 097	1 081 ⁵	1 125	1 069 ⁶	.
1955							
Lakosság száma							
összesen (ezer)	7 499	13 162	27 544	9 806	17 833	17 489 ⁷	.
Ebből:							
Férfi	3 743	6 413	13 229	4 736	7 969	8 503 ⁷	.
Nő	3 756	6 749	14 315	5 070	9 864	8 986 ⁷	.
Nők aránya (százalék) . .	50	51	52	52	55	51 ⁷	.
Ezer férfira jutó nők száma	1 003	1 052	1 082	1 071	1 238	1 057 ⁷	.
1960							
Lakosság száma							
összesen (ezer)	7 867	13 698	29 731	9 977 ⁸	17 188	18 404	208 800 ⁹
Ebből:							
Férfi	3 927	6 684	14 374	4 818 ⁸	7 745	8 982	94 000 ⁹
Nő	3 940	7 014	15 357	5 159 ⁸	9 443	9 422	114 800 ⁹
Nők aránya (százalék) . .	50	51	52	52 ⁸	55	51	55 ⁹
Ezer férfira jutó nők száma	1 003	1 049	1 068	1 071 ⁸	1 219	1 049	1 221 ⁹

¹ 1937. — ² 1941. Népszámlálási adat. — ³ 1939. — ⁴ 1939. I. 17. Az adatok a Szovjetunió akkori területére vonatkoznak. — ⁵ 1949. Népszámlálási adat. — ⁶ 1948. — ⁷ 1956. Népszámlálási adat. — ⁸ 1960. I. 1. Népszámlálási adat. — ⁹ 1959. I. 15. Népszámlálási adat.

A NŐK ARÁNYA A MUNKÁSOK ÉS ALKALMAZOTTAK LÉTSZÁMÁBAN A NÉPGAZDASÁG EGYES ÁGAIBAN

Népgazdasági ág	Bulgária		Csehszlovákia		Lengyelország ¹	
	1952. IX. 30.	1959. VIII. 1.	1948	1960	1955	1960
Munkások és alkalmazottak összesen	26	32	38	43	33	34
Ebből:						
Ipar	28	36	28	38	30	30
Építőipar	4	7	7	12	12	10
Mezőgazdaság	23	22	51	51	.	.
Közlekedés	14	9	} 9	} 24	} 15	} 15
Hírközlés	34	38				
Kereskedelem	23	34	36	65	51	55
Egészségügy	58	63	60	74	64	76
Népművelés	} 52	} 57	} 50	} 60	} .	} 61
Tudomány						
Pénzügy	34	45	40	44	.	.
Államigazgatás	25	27	.	.	41	42

¹ A szocialista szektor adatai.

Népgazdasági ág	Magyarország		Német Demokratikus Köztársaság		Románia	Szovjetunió	
	1949	1960	1950	1960	1960	1950	1960
Munkások és alkalmazottak összesen	24	32	38	46	27	47	47
Ebből:							
Ipar	24	31	32	40	26	45	45
Építőipar	4	13	8	10	7	33	29
Mezőgazdaság	17	20	54	43	13	41	41
Közlekedés ..	} 10	} 19	} 13	} 24	} 7	} 30	} 25
Hírközlés							
Kereskedelem	29	50	53	66	35	58	69
Egészségügy ..	} 34	} 43	} 58	} 63	} 66	} 84	} 85
Népművelés ..							
Tudomány ...							
Pénzügy							
Államigazgatás ..					28	43	51

**A NŐK ARÁNYA A LEGFELSŐBB POLITIKAI
KÉPVISELETI TESTÜLETEKBE**

Ország	Év	Nők aránya százalék	Megjegyzés
Lengyelország .	1957	4,1	Szejm
Magyarország ..	1958	18,3	Országgyűlés
Német Demokratikus Közt.	1959	24,5	Nemzetgyűlés
Szovjetunió ...	1959	32	Szövetséges és autonóm köztársaságok legfőbb tanácsai
	1959	38	Helyi tanácsok

**A NÓHALLGATÓK ARÁNYA AZ ÖSSZES
FŐISKOLAI ÉS EGYETEMI HALLGATÓK
LÉTSZÁMÁBAN**

Ország	Tanév, év	A nők aránya (százalék)
Bulgária ¹	1956/57	32,8
	1959/60	42,3
Csehszlovákia ¹	1936/37	17,3
	1950/51	22,4
	1955/56	25,3
	1960/61	37,1
Lengyelország	1950/51	34,5
	1955/56	32,2
	1959/60	34,8
Magyarország ¹	1937/38	14,5
	1950/51	25,6
	1955/56	25,5
	1960/61	37,9
Német Demokrati- kus Köztársaság ¹ .	1951	23,4
	1955	29,3
	1960	31,7
Szovjetunió	1940/41	58
	1950/51	53
	1955/56	52
	1960/61	43

¹ A nappali tagozaton.

A DIPLOMÁS NŐK SZÁMA MAGYARORSZÁGON

Év	A diplomás nők száma	
	fő	az összes diplomások százalékában
1930.....	8 300	9,8
1941.....	12 100	13,4
1949.....	15 700	17,7
1958.....	31 700	22,0
1960.....	39 200	23,4

**A FOGLALKOZTATOTT FELSŐ- ÉS KÖZÉPFOKÚ
SZAKKÉPZETTSÉGGEL RENDELKEZŐ NŐK
ARÁNYA A SZOVJETUNIÓBAN
(az összes szakemberek százalékában)**

Megnevezés	1941	1960
Összesen	36	59
Ebből :		
főiskolai végzettségű	34	53
középfokú szakképzettségű	37	63

**A FOGLALKOZTATOTT
FŐISKOLAI VÉGZETTSÉGGEL RENDELKEZŐ NŐK
ARÁNYA A SZOVJETUNIÓBAN
(az illető szakma összes főiskolai végzettségű
dolgozójának százalékában)**

Megnevezés	1941	1957	1960
Összes főiskolai végzettséggel rendelkező nők aránya	34	52	53
Ebből :			
Mérnök	15	29	29
Agronómus, zootechnikus, állatorvos, erdész	25	38	39
Közgazdász, statisztikus	31	57	57
Jogász	15	33	32
Orvos (fogász nélkül)	60	75	75
Pedagógus és egyéb egyetemi és főiskolai végzettségű ..	49	65	65

A FOGLALKOZTATOTT NŐI VEZETŐK
ÉS SZAKEMBEREK ARÁNYA A SZOVJETUNIÓBAN
(százalék)

Megnevezés	Háború előtt	Jelenleg
A népgazdaságban összesen	31	50
Ebből:		
Iparvállalatok	17	31
Építőipari vállalatok	9	22
Tervezőintézetek	19	43
Tudományos és tudományos kutató intézetek	36	52
Oktatási intézmények	27	39

A KERESŐ NŐK ARÁNYA NÉHÁNY
FONTOSABB SZAKMÁBAN MAGYARORSZÁGON
(százalék)

Szakma (munkakör)	1949	1958 ¹
Igazgató (vállalatvezető, szövetkezetnél elnök)	—	3,6
Főmérnök (műszaki vezető) ..	.	1,4
Főkönyvelő	19,4
Orvos	12,4	19,4
Gyógyszerész, gyógyszerészsegéd	27,9	45,8
Műtős	76,3
Ápoló	91,6
Tanár	46,3	45,4
Tanító	57,8	68,3
Gyors- és gépiró	97,6	97,6
Ács	0,4	—
Vájár, segédvájár	0,2	—
Hengerész (hideg, meleg)	—	1,7
Öntő, formázó	1,2	1,0
Esztergályos (vas és fém)	0,4	5,5
Motor- és autószerelő	0,7	0,6
Gyalus, marós, vésős	8,2	10,6
Hegesztő	4,9	5,5
Kovács	0,04	0,3
Lakatos	0,4	0,8
Műszerész	1,2	13,3
Asztalos, épületasztalos	1,1	1,2
Fonó, szövő	77,3	92,9
Villanyszerelő	1,1	1,2
Kőműves	0,4	0,6
Gépkocsivezető	0,6	0,9
Kalauz	42,4

¹ Csak a szocialista szektor adatai.

A SZÜLÉSEL KAPCSOLATOS
HALÁLOZÁSOK¹ ARÁNYA
(ezer nőre számítva)

Ország	Év	Ezrelék
Bulgária	1959	0,2
Csehszlovákia	1937	1,4
	1949	0,6
	1958	0,2
	1959	0,1
Lengyelország	1958	0,3
Magyarország	1938	1,4
	1950	0,6
	1959	0,2
Német Demokratikus Köztársaság	1948	0,4
	1953	0,1
	1958	0,1
	1959	0,1

¹ Szülések; terhességi, szülési és gyermekágyi szövődmények. (A VII. nemzetközi haláloki rövidített névjegyzék B⁴⁰ csoportja.)

A KÓRHÁZAKBAN ÉS SZÜLŐOTTHONOKBAN
TÖRTÉNT SZÜLÉSEK ARÁNYA AZ ÖSSZES
SZÜLÉSEK SZÁMÁHOZ VISZONYÍTVA

Ország	Év	Arány (százalék)
Bulgária	1947	25,0
	1950	46,9
	1958	85,5
	1959	88,0
Csehszlovákia	1930 – 1934	11,0
	1950 – 1954	57,7
	1958	88,9
	1960	93,7
Magyarország		
	1950	34,3
	1955	65,1
	1958	75,7
	1960	85,0
Német Demokratikus Köztársaság ..	1952	48,2
	1955	71,0
	1958	82,9
	1960	89,3
Románia	1938	2,2
	1949	12,1
	1955	53,3
	1958	61,6
	1960	69,8

A BÖLCSŐDEKBEN ÉS AZ ÓVODÁKBAN GONDOZOTT GYERMEKEK SZÁMA

Ország	Év	Bölcsődékben gondozott gyermekek száma (ezer)	Év	Óvodákban gondozott gyermekek száma (ezer)
Bulgária	1952	9,0	1939/40	12,9
	1957	19,9	1950/51	221,9
	1959	21,1	1958/59	275,5
	1960	24,2	1960/61	299,0
Csehszlovákia ¹	1948	6,1	1947/48	188,7
	1956	35,6	1955/56	236,3
	1958	37,9	1957/58	255,3
	1960	41,3	1960/61	285,9
Lengyelország ¹	1949	18,9	1937/38	83,3
	1955	47,7	1949	288,6
	1959	50,3	1958	349,2
	1960	51,5	1959	364,2
Magyarország	1951	8,4 ²	1950	106,4
	1958	27,1 ²	1958	170,6
	1959	28,0	1959	179,8
	1960	29,4	1960	183,4
Német Demokratikus Köztársaság	1950	4,7	1954	291,6
	1955	50,2	1959	374,4
	1960	81,5	1960	405,4
Románia	1938/39	90,8
	.	.	1948/49	157,9
	.	.	1955/56	275,4
	.	.	1960/61	354,7
Szovjetunió	1940	859,5	1940	1171,5
	1950	776,7	1950	1168,8
	1959	1208,4	1959	2671,1
	1960	1260,2	1960	3115,1

¹ Bölcsődéknél a férőhelyek száma. — ² Az állandó bölcsődei férőhelyek száma.

AZ ANYA- ÉS CSECSEMŐVÉDELEM FEJLŐDÉSE
A SZOVJETUNIÓBAN

Megnevezés	1940	1950	1958
Az állam kiadásai anyasági segélyekre és gyermekgondozásra (milliárd rubel)	6,0	18,3	25,1
Anya- és csecsemővédő állomások ¹ száma (év végén)	6301	9374	14 834
Terhes nők számára rendelkezésre álló betegágyak száma (szülőtthonokkal együtt)	147	143	197

¹ Tanácsadó helyek.

Megjegyzés. A szülési szabadság 1956 óta 112 nap, mely két vagy több gyermek születése, illetve szövődemények fellépése esetén meghosszabbítható.

A BÖLCSŐDEI FÉRŐHELYEK ARÁNYA
(3 éven aluli gyermekek százalékában)

Ország	Év	Arány (százalék)
Magyarország	1938	0,2
	1950	1,2
	1958	6,2
	1960	6,5
Csehszlovákia	1958	5,3
Lengyelország	1959	2,4
Német Demokratikus Köztársaság ¹	1960	10,5

¹ A gondozott gyermekek aránya.

AZ ÓVODÁKBAN GONDOZOTT GYERMEKEK ARÁNYA
(a 3–6 éves korú gyermekek százalékában)

Ország	Év	Arány (százalék)
Csehszlovákia.....	1958	34,1
Lengyelország	1949	17,0
	1958	12,7
	1959	13,1
<i>Magyarország</i>	1938	23,6
	1950	23,5
	1958	29,0
	1960	33,7
Német Demokratikus Köz- társaság	1954	36,8
	1959	46,7
	1960	51,6

FORRÁSOK

- Anuarul Statistic al R. P. R. 1961.
 Demographic Yearbook 1960.
 Kratkij Sztatiszticeszkij Jezsegodnyik Polszkoj Narodnoj Reszpubliki 1961.
 Kratkij Sztatiszticeszkij Szbornyik R. N. R. 1961.
 Magyar Statisztikai Zsebkönyv 1961.
 Monthly Bulletin of Statistics, 1961. 11. sz.
 Narodnoje Hozjajsztvo SzSzsZr v 1958, 1959, 1960.
 A nők helyzete régen és most (foglalkoztatottsági, bérezési, műveltségi és szociális viszonyok). Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1960.
 Rocznik Statystyczny 1959, 1960.
 Statistická Rocenka Ceskoslovenské Socialistické Republiky 1961.
 Statistická Rocenka Republiky Ceskoslovenské 1957, 1960.
 Sztatiszticeszkij Godisnik na Narodna Republika Bólgarija 1959, 1960.
 Sztatiszticeszkij Szpravocsnik 1961.
 Statisztikai Évkönyv 1960.
 Statistisches Jahrbuch der Deutschen Demokratischen Republik 1955, 1959, 1960/61.
 Zsencsinü i gyetyi v SzSzsZr, Moszkva, 1961.
 A lengyel népgazdaság 1960. évi fejlődéséről szóló tervjelentés. Trybuna Ludu, 1961. február 9.

SZERVEZETI HÍREK — KÖZLEMÉNYEK

Munkatermelékenységi értekezlet Budapesten. A Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa Közgazdasági Állandó Bizottsága termelékenységi munkacsoportja 1962. január 30 és február 2 között Budapesten ülésezett. Az ülésen Bulgáriát *I. Hadzsivanov*, egyetemi tanár, *Sz. Szavov* és *P. Vütkova*, az Országos Tervhivatal munkatársai képviselték. A Csehszlovák Szocialista Köztársaság részéről *Ja. Mares*, a Központi Állami Ellenőrzési és Statisztikai Hivatal előadója, *M. Pik*, főelőadó és *K. Vichnalik* osztályvezető, az Országos Tervhivatal munkatársai vettek részt. Jelen volt *N. N. Sinkov*, a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa Közgazdasági Állandó Bizottságának titkára. Lengyelországot *A. Broner* főtanácsadó, *G. Diamant* osztályvezető, *M. Worowska* főtanácsadó, az Országos Tervhivatal munkatársai és *J. Iszkowski*, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezetőhelyettese képviselték. A Német Demokratikus Köztársaság delegációjának tagjai voltak: *dr. H. Frank*, az Országos Tervhivatal tudományos munkatársa és *E. Domin*, a drezdai Munkatudományi Intézet tudományos munkatársa. A Román Népköztársaság részéről *J. Bati*, az Országos Tervhivatal osztályvezetője és *L. Vaceanu*, az Országos Tervhivatal munkatársa vettek részt az értekezleten. A Szovjetunió képviselőit jelen voltak: *B. N. Bezrukov*, a Tervgazdasági Bizottság osztályvezetője, *K. L. Gorfan*, a Munkatudományi Intézet osztályvezetőhelyettese és *V. P. Gruzinov* kandidátus, a Munkatudományi Intézet osztályvezetője. A magyar delegáció vezetője *Lukács Ottó*, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezetője, tagjai *dr. Wilcsek Jenő* kandidá-

tus, egyetemi tanár, *dr. Cukor György* kandidátus, a Közgazdaságtudományi Intézet igazgatóhelyettese és *dr. Román Zoltán* kandidátus, a Központi Statisztikai Hivatal tudományos munkatársa voltak.

A mezőgazdasági mutatók egységesítése. A Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa tagállamainak mezőgazdasági statisztikai szakértői 1961. december 15—23 között teljes ülést tartottak Varsóban a mezőgazdasági statisztika főbb mutatóinak nemzetközi összehangolása tárgyában. Az ülésen a korábbi munkaértekezleteken javasolt mezőgazdasági mutatószámrendszert vitatták meg. A vita eredményeként elfogadott végleges tervezet — megszerkesztése után — a tagállamok központi statisztikai szerveihez kerül jóváhagyásra. Az ülésen a Magyar Népköztársaságot *Fazekas Béla*, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezetője és *Fóti Istvánné*, a Központi Statisztikai Hivatal csoportvezetője képviselte.

Az Osztrák Központi Statisztikai Hivatal elnöke Budapesten. *Dr. Hans Fuchs*, az Osztrák Központi Statisztikai Hivatal vezetője, aki a Dunabizottság ülésére érkezett Budapestre, itt-tartózkodása idején látogatást tett a Központi Statisztikai Hivatalban, melynek során beszélgetést folytatott a Hivatal vezető munkatársai-val.

Az élelmiszergazdaság problémáival foglalkozó könyvet adott ki a Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó „Élelmiszertermelés és fogyasztás” címmel. A könyv, amely az élelmiszertermeléstől az élelmi-

szertifogyasztásig az élelmiszergazdaság valamennyi területét felöleli, és amely mondanivalóját számos adat és ábra segítségével világítja meg, öt önálló tanulmányt tartalmaz:

Dr. Erdős Sándor: Az élelmiszertermelés szerkezeti alakításának problémái.

Dr. Bíró Gyula: Állatállományunk összetételének és termelésének élettani vonatkozásai.

Almási Gábor: A mezőgazdasági üzem és az élelmiszergazdaság.

Dr. Szabó László: Az élelmiszerfogyasztás fejlődése Magyarországon.

Zala Ferenc: Az élelmiszerfogyasztás fejlődésének távlata és feltételei.

A könyv szerkesztési munkáját *dr. Erdős Sándor* végezte, a bírálók pedig *dr. Bognár József* a közgazdasági tudományok doktora, egyetemi tanár, és *dr. Kiss Albert* a mezőgazdasági tudományok kandidátusa, egyetemi tanár voltak.

(Élelmiszertermelés és fogyasztás. Szerk.: *dr. Erdős Sándor*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1961. 411 old.)

Tanulmány a termelészövetkezetek jövedelmezőségéről. A közelmúltban jelent meg *Witthen Béla*, a Magyar Tudományos Akadémia Mezőgazdasági Üzemtani Intézetének tudományos munkatársa tollából „A jövedelmezőség vizsgálata a termelészövetkezetekben” című mű. A tanulmány a jövedelmezőség összefüggésében világít rá a termelészövetkezetek gazdálkodásának legfontosabb kérdéseire. Foglalkozik a termelésszerkezettel, a bruttó termelési érték és az árutermelés összefüggésével, s a termelészövetkezeti gazdaságok üzemi jövedelmezőségének tükrében vizsgálja a tagok egyéni anyagi részesedését.

A könyvet *Csete László*, a közgazdasági tudományok kandidátusa és *dr. Kiss Albert*, a mezőgazdasági tudományok kandidátusa, egyetemi tanár lektorálta.

(*Witthen Béla:* A jövedelmezőség vizsgálata a termelészövetkezetekben. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961. 131 old.)

A Dunabizottság ülészsaka. A Dunabizottság 1962. január 24 és február 7 között tartotta XX. ülészsakát. Az értekezleten — amelyet a Dunabizottság budapesti székházában tartottak — Ausztria, Bulgária, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Magyarország, a Német Szövetségi Köztársaság és a Szovjetunió küldöttei vettek részt. A Magyar Népköztársaságot képviselő delegáció tagjai között volt *dr. Pá-*

los István, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezetője és *Mányi Szabó István*, a Központi Statisztikai Hivatal osztályvezetője.

Az értekezlet napirendjén a következő kérdések szerepeltek:

1. A Duna szabályozási munkálatainak megvitatása.

2. A hajóokmányok egységesítésére vonatkozó javaslatok.

3. Hidrometeorológiai kérdések megvitatása.

4. A statisztikai adatgyűjtéssel és a statisztikai kiadványokkal kapcsolatos kérdések.

5. Jogi kérdések.

6. A dunai egészségügyi szabályzat egységesítésére vonatkozó javaslat.

A statisztikai adatgyűjtés és a statisztikai kiadványok megvitatásának alapjául a statisztikai szakértők konferenciája által 1961 júniusában összeállított anyag szolgált.

Lakásösszeírás Magyarországon. A Központi Statisztikai Hivatal az Építésügyi Minisztériummal egyetértésben 1962. február 19 és február 28 között adatgyűjtést hajtott végre, melynek célja az 1960. január 1 és 1961. december 31 között épült lakások összeírása. Az összeírás során az épített lakások számát a tényleges beköltözés alapján állapítják meg. Az adatgyűjtést a Központi Statisztikai Hivatal területi szervei készítik elő, és a statisztikai igazgatóságok irányításával a községi-városi tanácsi szakszervek hajtták végre.

Az adatgyűjtés kapcsán megszervezik a községi-városi tanácsok egységes lakásépítési nyilvántartását a folyamatos lakásépítési statisztika teljeskörűségének biztosítása céljából. A nyilvántartásba be kell vezetni minden építési engedélyt, a továbbiakban a helyi tanács feladata lesz figyelemmel kíséreni az építési engedély sorsát, illetve az építkezés előrehaladását.

Országos állatszámllálás márciusban. A rendszeres, évi, országos állatszámllálásra ebben az évben márciusban kerül sor. Az állatállományt a március 14-e és március 15-e közötti éjféli állapotnak megfelelően veszik számba.

Az összeírás a négy fő állatfajra (szarvasmarha, sertés, ló, juh), valamint a kecske-, a bivaly-, a szamár- és az öszvérállományra terjed ki. Számbaveszik a baromfiállományt (a tyúkféle, a liba-, a kacs- és a pulykaállományt) és a méhcsaládokat is.

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATSZEMLE

Вестник Статистики

A Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő
Központi Statisztikai Hivatal folyóirata

1961. ÉVI 9. SZÁM

Sz. Genin: A szovjet gazdaság hatalmas sikerei.

A. Riznik, Sz. Litvak: A hazai összesített energiamérleg.

I. Maluj: A társadalmi alapok szerepe a dolgozók életszínvonalának alakulásában.

A. Orduhanov: Adatok a munkásosztály kulturális-műszaki színvonalának emelkedéséről.

G. Edelgauz: A termelőfolyamatok gépesítési színvonalának meghatározása a gépgyártásban.

P. Vlaszov, Sz. Szeleznev: A számviteli dolgozók képzése.

G. Mahov: Hogyan ellenőrizzük a kolhozokban az állatok eladására vonatkozó adatokat.

A. Kocsnev, A. Sztepanov, M. Frejdlin: A kolhozok állóalapjainak újraértékelése.

A. Gozulov, V. Grankov: Szélesebb körben alkalmazzuk a reprezentatív adatfelvételt az adatok megbízhatóságának ellenőrzésére.

V. Guszarov: Törekedjünk a számvitel és a beszámolás tökéletesítésére.

M. Derjabina: Emeljük a dolgozók képzettségét az állami statisztikai felügyelőségen.

N. Rjabokon: Küszöböljük ki a hibákat.

M. Bahmet'eva: A statisztikai beszámoló be-
terjesztésének határidői.

K. Nozsko: „A felsőfokú oktatás a Szovjetunióban” (Könyvismertetés.)

Ju. Ivanov: „A Csehszlovák Szocialista Köztársaság számokban.” (Könyvismertetés.)

1961. ÉVI 10. SZÁM

T. Rjabuskin: A szocialista országok gazdaságának fejlődése.

E. Voznyeszenszkij: Az építkezések iparosításának vizsgálata a szovjet statisztika fontos feladata.

V. Mirkin: A kis lakott helyek egyesítésének statisztikai vizsgálata.

P. Maszlov: Az elaszticitási együtthatók alkalmazhatósága az áruforgalmi statisztikában és tervezésben.

V. Gorelik, A. Sevcsuk: A szovhozok állóalapjai.

N. Titel'baum: A szervezetek intézmények és vállalatok áruvásárlása a kiskereskedelemről.

V. Szobakinszkij: A mezőgazdasági növények vetésterülete és terméshozama a Szovjetunióban és az Egyesült Államokban.

A. Volkov: A természetes népmozgalmi mutatószámok kiszámítása.

I. Kaprov: Néhány javaslat a beszámolás meg-
javítására.

V. Masenkov: „A mezőgazdasági statisztika a kapitalista országokban” c. cikkgyűjtemény (Könyvismertetés.)

N. Belkin: Nemzetközi értekezletek a statisztikai információk feldolgozására szolgáló elektronikus számológépek alkalmazása tárgyában.

T. Koselev: A Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatala káderképző Igazgatósága oktatási kombinátjai igazgatóinak össz-szövetségi értekezlete.

STATISZTIKAI IRODALMI FIGYELŐ

Külföldi statisztikai irodalom (könyvek és folyóiratcikkek ismertetése). Minden negyedév első számában (január, április, július, október).

Bibliográfia (a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárába beérkezett fontosabb hazai és külföldi könyvek címe és könyvtári jelzetszáma). Minden negyedév második számában (február, május, augusztus, november).

Külföldi folyóiratszemle (külföldi statisztikai folyóiratok tartalomjegyzékei). Minden negyedév harmadik számában (március, június, szeptember, december).

ÖSSZEÁLLÍTTJA: A KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL KÖNYVTÁRA

1961. ÉVI 11. SZÁM

Fontos szakasz a kommunizmus győzelméért vívott harcban.

A Szovjetunió Kommunista Pártja XXII. kongresszusának történelmi jelentőségű határozatai új sikerekre lelkesítenek.

A. Revzin: A termelés gépesítése és automatizálása színvonalának mutatói a gépgyártásban.

V. Patrusjev: A dolgozók időkölségvetésének vizsgálata.

V. Perevalov: A népességi és munkaügyi statisztika kérdései M. V. Lomonoszov műveiben (születésének 250 éves évfordulója alkalmából).

V. Zajcev: Az anyagkészletekre vonatkozó adatok megbízhatóságának ellenőrzése.

M. Taraszenko: A tényleges építési-szerelési költségek szerkezeti összetételének megváltozása a Cseljabinszk gazdasági-igazgatási körzetben.

F. Szmolenkov: Törekedjünk a számvitel és a beszámolás minőségének további javítására.

Sz. Sarapova: A gépi munka számbavétele az építőiparban.

P. Potemkin: Vegyük figyelembe a szén kalória tartalmát.

L. Kaminszkij: B. C. Uralisz „A háborúk és Európa népesedése” (Könyvismertetés.)

Változások az 1961. évi éves beszámolójelenlésben.

1961. ÉVI 12. SZÁM

Nagyszerű sikerek éve.

A. Sziltn: A mezőgazdasági termelés előzetes költségmutatóinak megállapítása.

A. Zajcev, I. Guk: Az építési idő csökkenésének gazdasági hatékonysága.

P. Filippov: Javítsuk meg az értéktörlesztési leírások felhasználásának rendszerét.

L. Dolotenkova: A termelési rendeltetésű felhalmozás alakulása az Egyesült Államokban.

G. Baklanov: Hozzászólás M. Il'evszkij „Az ipari termelés költségeinek elemzése” c. cikkéhez.

I. Pogoszov: A teljes termelés tervezésében és számbavételében bekövetkezett változások a gépgyártó vállalatoknál.

G. Szavikina: Hogyan kell számbavenni a ruházati ipari vállalatok termelését.

A. Brusztina: Biztosítsuk az éves adatok határidőre való feldolgozását.

M. Troftimov: Tökéletesíteni kell a számbavételi-statisztikai munkák megszervezését.

M. Poljak: Széles körben be kell vonni a társadalmat a számvitel és a beszámolás megbízhatóságának ellenőrzésébe.

T. Eszaulov: A tenyészállatállomány a Szovjetunió mezőgazdaságában. (Könyvismertetés.)

A. Kirszanov: Az Amerikai Egyesült Államok statisztikai évkönyve, 1960. (Könyvismertetés.)

STATISTICKÝ OBZOR

EKONOMICKO-STATISTICKÝ ČASOPIS

A Csehszlovák Szocialista Köztársaság
Központi Állami Ellenőrzési és
Statisztikai Hivatalának folyóirata

1961. ÉVI 9. SZÁM

Iv. Hadzsilvanov: A különböző fokú kooperációk befolyásának kiküszöbölése az iparban a munkatermelékenység nemzetközi összehasonlításánál.

J. Mach: A lakberek alakulása az 1914—1960. években.

J. Mraz: A mezőgazdasági statisztika néhány időszerű kérdése.

O. Mareš: A fémgyártás megjavításának néhány kérdése.

J. Jilek: Az ipari termelés önköltsége dinamikájának mérése a vállalaton belüli szervekben.

Wiadomości STATYSTYCZNE

A Lengyel Statisztikai Főhivatal folyóirata

1961. ÉVI 4. SZÁM

A felszabadulás XVII. évfordulója.

A állami statisztika feladatai a Lengyel Egyesült Munkáspárt VIII. teljes ülésén hozott határozat tükrében.

Stanislaw Kowalski: A területi statisztikai szervek helyes megszervezése.

A Szovjetunió Legfelső Tanácsa Elnökségének dekretuma a tervteljesítési adatok meghamisításáért való felelősségről.

Kazimierz Antonik: Az állóalapokra vonatkozó adatszolgáltatás megváltoztatásának szükségességéről.

Roman Kulczycki: A munkatermelékenység differenciálódása elemzésének alapvető problémái a kereskedelemben.

Jerzy Pilecki: A lakásépítési munkák előrehaladásának vizsgálatából adódó következtetések.

Szczepan Chalas, Eugentusz Bochtński: Tökéletesíteni kell az építőipari gépek kihasználásának statisztikáját.

Jan Iszkowski: A műszaki haladás felmérésére szolgáló mutatószámok csoportosításának és elemzésének problémái az iparban.

Julian Frackiewicz: Pénzügyi statisztika — a vajdasági népi tanácsok új munkaterülete.

A Statisztikai Főhivatal jelentése a népgazdasági terv teljesítéséről és a népgazdaság fejlődéséről 1961 I. félévében. (Melléklet.)

A Statisztikai Főhivatal jelentése az 1960 december 6-1 népszámlálásnak az egyéni gazdaságok számára, valamint mezőgazdasági gépekkel és felszereléssel való ellátottságára vonatkozó előzetes eredményeiről. (Melléklet.)

ПЛАНОВО СТОПАНСТВО И СТАТИСТИКА

A Bolgár Állami Tervbizottság
és a Központi Statisztikai Hivatal folyóirata

1961. ÉVI 5. SZÁM

A mezőgazdasági termelés további növelése és olcsóbbá tétele.

I. Kosztov: A mezőgazdasági munkatermelékenység emelésének tartalékai.

A. Masiah: Az aktívabb ésszerűsítési tevékenység.

I. Avramov: A szakember-szükséglet meghatározásának néhány kérdése.

L. Ivanov: A javítási-karbantartási tevékenység tervezése az iparvállalatnál.

N. Geseva: Az ipari termelés választékának és minőségének elemzése.

G. Jordanov, P. Petrov: A szófiai lakosság pénzbevételeinek és -kiadásainak mérlege 1961-ben.

1961. ÉVI 6. SZÁM

N. Kolev, I. Panajotov: Az új gépek, berendezések és termékek bevezetésének és meghonosításának meggyorsítása.

B. Hrisztov: Az építési technika teljesebb kihasználása.

I. Iliev: A munkatermelékenység és a munkabér növekedési üteme közötti kapcsolat tervezésének néhány kérdése.

V. Conev: Az állatállomány folyamatos reprezentatív megfigyelése az egyéni gazdaságokban.

P. Najdenova: A növénytermelési kísérletek statisztikai kritériumai.

P. Popov, Szt. Marinov: A lakott helyek vízellátása és csatornázása Bulgáriában 1945–1960. években.

N. Sztefanov: Az elsődleges nyilvántartás megjavítása a termelészövetkezetekben.

G. Kandilarov, A. Dimitrov: Új elméleti statisztikai mű. (Könyvismertetés.)

1961. ÉVI 7. SZÁM

A szakadatlan és általános felemelkedés éve. Szt. Sztanev: A bolgár statisztika további tökéletesítése.

B. Benev, R. Toneva: A színesfémkohászat gazdasági hatékonyságának emelése.

N. Völev: Az árváltozások sakktáblaszerű mérlege.

H. Krincsev: A munkatermelékenység és a munkabér alakulása közötti helyes kapcsolat megállapításának módja.

E. Gersonov: A gépgyártás termékei forgalmának tervezése és számbavétele.

Szt. Kovacseva: A KGST tagországainak nemzetközi értekezlete a népgazdasági ágak osztályozása tárgyában.

REVISTA DE STATISTICĂ

A Román Népköztársaság Minisztertanácsa
mellett működő
Központi Statisztikai Hivatal folyóirata

1961. ÉVI 7. SZÁM

M. Vasilescu, M. Capata, S. Munteanu, M. Negulescu: A lakosság jövedelmei a társadalmi alapokból.

D. F. Egermayer: A korreláció-számítás alkalmazása a közgazdasági kutatásokban.

Z. Adamut: Az indexek alkalmazása a kereskedelmi statisztikában.

B. Herscovici, L. Pesamosca: Az indexmódszer alkalmazása a fajlagos anyagfelhasználás kiszámítására.

P. Mirescu, C. Arginteanu: Példa a rejtett tartalékok kihasználására. Megtakarítás a cukor szállításának ésszerűsítésével.

I. Istocescu, I. Goga: Az „Astra” számológépek felhasználása a statisztikai munka gépesítésére Oltenia tartomány Statisztikai Hivatalában.

Tultermelési válság egyes tőkésországok mezőgazdaságában.

1961. ÉVI 8. SZÁM

A szocializmus építése befejezésének útján. M. Levente: A román mezőgazdaság anyagi-műszaki bázisa (I).

I. Marcus: A minőség javulásának statisztikai megvilágítása.

M. Vasilescu, C. Radulescu, M. Capata: Az időkölttségvetés és a dolgozók életszínvonalának emelését célzó rendelkezések.

I. Pacuraru, E. Goldstein: A dolgozó parasztság helyzete a burzsoá-földesúri Romániában (I).

Gh. Mihoc: Néhány megfontolás a programozás általános elméletével kapcsolatban.

D. P. Martian, a román közgazdaságtan és statisztika kiemelkedő képviselője a XIX. század közepén.

1961. ÉVI 9. SZÁM

A Központi Statisztikai Hivatal területi statisztikai szervei létrehozásának tízéves évfordulója.

M. Levente: A román mezőgazdaság anyagi-műszaki bázisa (II).

T. Magda: A Brassói tartományi Statisztikai Hivatal tájékoztatói tevékenysége.

A. Ciont, Gh. Mandrea, S. Mithordea: Bukarest tartomány a második teljesen kollektívizált tartomány.

C. Zorlentan: A lánchelyettesítés módszerének alkalmazása a kemencekihasználás elemzésénél.

N. Davideanu, L. Mrscovici: Jassi tartomány fogyasztási szövetkezeteinek hozzájárulása a város és falu közötti áruforgalom fokozásához.

Gh. Vraciu, E. Gogoneata: A növény-kombináció optimális változatának meghatározása.

V. Martin, S. Traian: A Román Népköztársaság 1961. évi statisztikai évkönyve.

1961. ÉVI 10. SZÁM

E. Barat, M. Bulgaru, M. Stanica: Hozzájárulás a mezőgazdasági árutermelés kiszámításának módszertanához.

V. Trebici, C. Moineagu: A népgazdaság vilamosítása és a munkatermelékenység növekedése.

I. V. Stoichita: Indexrendszer alkalmazása a népességi statisztikában.

I. Pacuraru, E. Goldstein: A dolgozó parasztság helyzete a burzsoá-földesúri Romániában (II).

O. Popescu: Az anyagesoportok szerint készített statisztikai mérlegek és a kombinált mérlegek.

St. Ungureanu, P. Jica: Az indexmódszer alkalmazása az 1000 lei termelési értékre jutó költségek elemzésénél.

1961. ÉVI 11. SZÁM

I. Grosu, M. Flachs: Az új technika bevezetésének gazdasági hatékonyságát jelző mutatók az iparban.

C. Marcu, N. Ristea: A jövedelmezőségi mutató az ipari vállalatok munkájának és pénzügyi eredményeinek összevont mutatószáma.

G. R. Serbu: Az 1956. évi népszámlálás hozzájárulása a népesség összetételében bekövetkezett egyes változások vizsgálatához Romániában.

V. *Cucu*: Az ipar fejlődése és területi megoszlása Oltenia tartományban.

I. *Berbecaru*: A közlekedési eszközök összes futásának kiszámítása a városi közlekedésben.

Fl. *Ciocoiu*: Az állattenyésztés termelékenységének kiszámítása a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben.

N. N. *Constantinescu*: Helyes-e a bér munkások száma az 1913. január 1-i foglalkozási összeírásban.

Statistische Praxis

A Német Demokratikus Köztársaság
Állami Központi Statisztikai Hivatalának
folyóirata

1961. ÉVI 10. SZÁM

A. *Kindelberger*: A béke és a társadalmi haladás szolgálatában.

Freia Jonas — *Joachim Tschoep*: Támogatjuk a termelési felajánlásokat.

Johannes Tebs: A bizományi kereskedelem helyzete és fejlődése.

K. *Lungwitz*: A nyugat-németországi népszámlálás a hidegháború jegyében.

Hans Raehse: A fejlett mezőgazdasági termelőszövetkezetek 1960. évi teljesítménye vizsgálatának egyes eredményei.

Heinz Rayer: A fémfeldolgozó ipar termékeinek 1958—1960. évi kivitele és behozatala.

Erich Strömbach: A születések alakulásával foglalkozó statisztikai elemzés kérdései.

Manfred Engert — *Erich Patzak*: Az állami ipar anyagi forgóeszközei állományi alakulásának elemzése.

Gringel (Schröder) Schulze: Visszatérő ívek bevezetése az üzemek anyagfelhasználási jelentései számára.

Werner Rebling: Egységes módszerek a gép-
ipar technikai-szervezési intézkedései gazdasági hasznosságának kiszámítására.

Helmut Bernt: A lipcsei Marx Károly Egyetem hallgatóira vonatkozó adatok összeírása, feldolgozása és elemzése lyukkártyák segítségével.

1961. ÉVI 11. SZÁM

Az SZKP XXII. kongresszusa.

Klaus Neumann: A szocializmus anyagi-műszaki alapja megszilárdításának és továbbfejlesztésének statisztikai megfigyelése.

Franz Küster: A Német Szocialista Egységpárt Központi Bizottsága és a Minisztertanács gazdasági kongresszusának a statisztikára vonatkozó néhány következtetése.

Hannelore Kowalski: Jobban kell ellenőriznünk a vidék építési programjának végrehajtását.

Kurt Lungwitz: Az 1959. évi újszülöttek az anyák társadalmi csoportjai szerint.

Johannes Pütz: Az építési-termelési struktúra technikai és területi egységek szerinti elemzésének kérdései.

Freia Jonas: A termelési jelentések eredményeinek meggyorsítása feldolgozási eljárások egyszerűsítése útján.

Richard Herzog: Az üzemeken belüli szerződési és szállítási statisztikai adatgyűjtés.

A műszaki-szervezési intézkedések tervére vonatkozó egységes jelentés.

Az 1960. évi energiamérleg céljára készült összeírás.

Matematikai módszerek az ipar szolgálatában.

1961. ÉVI 12. SZÁM

A statisztikai feladatok jobb megoldása a Szovjetunió Kommunista Pártja XXII. kongresszusa anyagának tanulmányozása útján.

G. *Heske* — K. *Müller*: Az előállítási árak és az ipari értékesítési árak indexeinek kiszámítása új módszerrel.

H. *Raehse*: A mezőgazdasági termelői árak alakulása 1955-től 1960-ig.

E. *Braun*: Nyugat-Németország főiskolai politikájával kapcsolatos adatok és tények.

A. *Kokotuskín* — V. *Szurima* — U. *Tkacseva*: A termelés gépesítésének és automatizálásának vizsgálata a gazdasági haszon szempontjából.

E. *Domin* — H. *Fickert* — K. *Geissler* — L. *Schulz*: Hogyan alkalmazzák a drezdai Állami Dohány- és Ipari Gépgyárban az időösszeg módszert.

K. *Rude*: Osztályozók a többletidő és az időmegtakarítás megállapítására.

Egységes mutatószámok megállapítása.

Az állami üzemek nyereség beszolgáltatásának elszámolása, illetve ezen üzemek támogatása.

Az 1961. évi beruházási terv végelszámolása és az 1962. évi beruházási beszámolójelentés.

A beruházási beszámolójelentéssel kapcsolatos tapasztalatcsere.

Journal of the AMERICAN STATISTICAL ASSOCIATION

Az Amerikai Statisztikai Társaság
folyóirata

1961. SZEPTEMBER

F. J. *Anscombe*: Kevert exponenciális reakció időeloszlás becslése.

Carol B. Edwards — *John Gurland*: Balesetknél alkalmazható eloszlások osztálya.

Murray Brown: Előrebecsült és utólagos adatok a készletezésben.

Irma Adelman — *Zvi Griliches*: Egy minőségi változást mérő index.

John W. Pratt: Megbízhatósági intervallumok hossza.

Bernand Lazerwitz: Az Egyesült Államok főbb valláscsoportjainak összehasonlítása.

J. *Neyman* — E. L. *Scott*: További megjegyzések az időjárás szabályozása ügyében alakult tanácsadó bizottság végső beszámolójához.

Leon Harter: A mintaterjedelem felhasználása egyenletes eloszlás szórására vonatkozó egyzakt megbízhatósági határok megadására.

Paul Peach: Torzítások kongruenciákkal generált véletlen számok esetén.

R. L. *Basmann*: Egy megjegyzés általánosított klasszikus lineáris becslések egzakt sűrűség függvényeiről véges minta és két főbb túlidentifikált modell esetén.

Edward Ames — *Stanley Reiter*: Gazdasági idősorokban fellépő korrelációs együttthatók eloszlásai.

Max Halperin: Egyenes illesztése és előbecslés midőn mindkét változónál lehetséges hiba.

Joseph Berkson: Az alsó korlát másik oldala. Megjegyzés korrekcióval.

Ralp Thomlinson: Modell a vándorlás elemzésére.

Jack Capon: Megjegyzés a Mann-Whitney-Wilcoxon statisztika aszimptotikus normalitásáról.

P. R. Fisk: Csonkolt és csoportosított sech négyzet eloszlás helyzeti és skála paramétereinek becslése.

G. R. Lindsey: A pontozás előrehaladása egy baseball játék folyamán.

M. Davies: Többváltozós lineáris regressziós elemzés osztályokba sorolt adatok esetén az osztálykülönbségek kiigazításával.

S. M. Shah: Megjegyzés Griffin: „ τ -nak”, az elrendezetlenség együtthatójának grafikus számítása” c. cikkéhez.

STATISTISK TIDSKRIFT

A Svéd Központi Statisztikai Hivatal folyóirata

1961. ÉVI 9. SZÁM

I. Stahl: Reprezentatív összeírásnál nyert értékek kiegészítése. A reprezentatív összeírásnál kapott értékek kiegészítésére vonatkozó különböző módszerek rövid áttekintése bizonyos népességi értékek ismerete esetén.

E. Lundén: Félíg hivatalos szervek foglalkozási csoportjaiban alkalmazott személyek 1960-ban.

B. Nilsson: Terménybetakarítási kísérleti összeírás, IX. Különleges összeírások (szénatermés).

Az északi államok statisztikai munkacsoportjai: Nemzetgazdasági számvitel.

1961. ÉVI 11. SZÁM

H. Hyrentius: Demometrikai elemzés az elektronikus számológépek használata esetén.

S. Nordbotten: Összegyűjtött statisztikai adatok automatikus úton való feldolgozása.

Hatvanéves a Svéd Statisztikai Társaság.

Értekezlet a statisztikai adatok feldolgozásához IBM 1401 és 7070-es gépeket alkalmazók részére.

STATISTISCHE NACHRICHTEN

Az Osztrák Központi Statisztikai Hivatal folyóirata

1961. ÉVI 8. SZÁM

Az 1960. évi vadászati statisztika.

Halálozás és halálokok 1960-ban.

Új gépjárművek üzemeltetésének engedélyezése 1961 első félévében.

Népiskolák, főiskolák és szaktanfolyamok, tanítóképzőintézetek és óvodák az 1960/61. tanévben.

Kozmikus hatások és az élet üteme. 1851/1864—1948/1959.

Az 1957. évi forgalmiadó-statisztika.

A Vorarlbergben végrehajtott 1961. évi népszámlálás, ház- és lakásösszeírás előzetes eredményei.

1961. ÉVI 9. SZÁM

Születések 1960-ban.

Az 1961. évi népszámlálás reprezentatív előzetes becslésének eredményei Vorarlbergre és Burgenlandra vonatkozólag.

Az 1961. évi népszámlálás, ház- és lakásösszeírás előzetes eredményei Burgenlandban.

Az osztrák főiskolák hallgatói az 1960/61. téli félévben.

STATISTICA

edita sotto gli auspici della Università di Bologna Padova e Palermo

A bolognai, páduai és palermói egyetem folyóirata

1961. ÉVI 3. SZÁM

Federici, Nora: A népmozgalmi vizsgáldások kérdése összefüggésben regionális gazdasági fejlesztési tervekkel.

Scardovi, Italo: A férfi „supermortalitás”-ról.

Landenna, Giampiero: Egy tömben kiemelt három minta közötti egyszerű eltérés indexe.

Lunetta, Giuseppe: Instrumentális változók alkalmazása a gazdasági kapcsolatok becslésénél.

Chiassino, Giuseppe: Az ismert kamatlábú életjáradék közelítései számításáról.

WIRTSCHAFT UND STATISTIK

A Német Szövetségi Köztársaság Statisztikai Hivatalának folyóirata

1961. ÉVI 5. SZÁM

Walther Schmidt: A mezőgazdasági üzemek munkaerő-állományának változása 1949-től 1960-ig.

Dr. Rudolf Berndsen: A német részvénytársaságok tőketulajdona.

Manfred Euler: A lakásállomány minősége. (Az 1960. évi egy százalékos lakásösszeírás eredményei.)

A kórházak 1959. évi összeírása.

Változások a foglalkoztatottak megoszlásában 1957. októbertől 1959. októberig. (A mikrocenzus további eredményei.)

A kereső tevékenység megoszlása foglalkozás szerint. (Az 1957. évi mikrocenzus további eredményei.)

A Szövetségi Köztársaság, valamint a tartományok és községek lakossága 1960. október 2-án.

A befejezetlen építkezések 1960 végén.

A gépjárművek 1959. évi teljesítménye.

Közúti balesetek 1960-ban.

A szociális intézményekben gondozott személyek összeírása 1960-ban.

A Szövetségi Köztársaság, a tartományok és községek adóssága 1960. december 31-én.

1961. ÉVI 6. SZÁM

Dr. Rudolf Berndsen: A német részvény- és fixkamatozású értékpapír tulajdon. 1960. évi összeírás.

Dr. Reinhold Schulz: A bruttó árrés problémája a nagy- és kiskereskedelemben.

Dr. Kurt Horstmann: A dinamikus sorok számításának kérdése az 1958-as bázisú indexek tekintetében.

Siegfried Guckes: A létfenntartási költség-index új időszora 1958. évi bázison.

Női közalkalmazottak 1960. október 2-án.

A gépkocsivezetői jogosítványok megvonása és a megvonás okai. 1955—1959.

Az egyéni biztosítás tőkebefektetései 1960-ban.

A községek kiadásai és bevételei az 1958. költségvetési évben.

A járadékosok és szociális gondozottak háztartásának fogyasztása 1960-ban.

1961. ÉVI 7. SZÁM

Dr. Hans Sperling: A foglalkozások új besorolása.

Manfred Euler: A lakosság lakásigényei 1960 tavaszán. Az 1960. évi egy százalékos lakásösszeírás eredményei.

Dr. Hans Schultze: A fixkamatozású érték-papírok elhelyezése.

Az ingázók háztartásai. (Az 1960. évi egy százalékos lakásösszeírás eredményei.)

Az 1959. évi élvészületések a szülők életkora szerint.

Szarvasmarha-, sertés- és juhállomány 1961. június 2-án.

Lakásállomány és -ellátottság 1960 végén.

1961. ÉVI 8. SZÁM

Hans Günter: A vásárlóerő nemzetközi összehasonlításának számítási módszere.

Dr. Rudolf Berndsen: A részvénytársaságok 1958., 1959. és 1960. évi osztaléka.

Az 1961. évi földhasználat.

A zöldtakarmány- és szénatermés 1961-ben.

Építőipari tevékenység 1960-ban.

A gépjárművekkel lebonyolított határon átmenő áruforgalom 1960-ban.

Állami gondozás az 1960. költségvetési évben. Az iskolákra fordított állami és községi kiadások.

A forgalom és megadóztatása. (Az 1960. évi forgalmi adó statisztika első eredményei.) Az élvezeti cikkek és a fogyasztási adó alá eső egyéb termékek fogyasztása 1955-től 1960-ig.

1961. ÉVI 9. SZÁM

Dr. Otto Schörry — Dr. Günter Hamer: Az 1960. évi társadalmi termék.

Dr. Hans Sperling—Lothar Herberger: A kereső népesség 1960 októberében.

A Német Szövetségi Köztársaság tisztviselőinek tartományi hovatartozása.

A közúti közlekedési vállalatok személyforgalma 1960-ban.

A pedagógiai főiskolák pénzügyei. A Német Szövetségi Köztársaság és Anglia vásárlóerejének új összehasonlítása.

1961. ÉVI 10. SZÁM

Dr. Günter Hamer: Nemzetgazdasági számvetel 1960-ban.

Dr. Kurt Horstmann: A jövedelem és fogyasztás képviselői összeírása 1962-ben.

Külföldi tartózkodás alatt kötött házasságok, születések és halálozások 1960. évi statisztikája.

Az 1961. évi szövetségi gyűlési választások végleges eredménye.

A kereső tevékenységet folytatók 1960. októberben. A mikrocenzus eredményei.

A mezőgazdasági üzemek tulajdonában levő traktorok 1960-ban.

Földhasználat 1961-ben.

Az 1961. évi gabonatermés.

Kiskereskedelmi forgalom a vállalatok forgalmi nagyságrendje szerint.

A járművek 1960. évi menetteljesítménye becslés szerint.

Az ifjúságnak nyújtott állami segély az 1960. költségvetési évben.

Az erdőgazdaság bevételei és kiadásai a Német Szövetségi Köztársaság tartományaiban és községeiben.

1961. ÉVI 11. SZÁM

Dr. Otto Schörry: Az 1960. évi forgalom és megadóztatása.

Dr. Rudolf Berndsen: Az ipari részvénytársaságok 1960. évi mérlege és bruttó eredmény-számlái.

Dr. Josef Keller: Az időbeli összehasonlítás gyakorlata az áridősorok összeállításánál.

Dr. Heia Brandner: Az ipari termékek termelői árának 1958. évi alapon számított indexe.

S. Guckes: Alacsonyabb fogyasztói csoport (járadékosok és szociális gondozott háztartások) 1958. évi alapon számított létfenntartási költség-indexe.

Vasárnap végzett munka az iparban és a kereskedelemben.

1961. évi szalmahozam.

Az 1961. évi olajosgyümölcs termés.

Az 1961. évi burgonyatermés.

Zöldség- és főzeléktermesztés és termés 1961-ben.

Az 1961. évi gyümölcsstermés.

Építőipar: költség hozzájárulás és előrefizetett bérek. Az 1960. évi egy százalékos lakásösszeírás további eredményei.

A nagykereskedelem áruvásárlása, raktárkészlete és nyershozama 1960-ban.

Jelzálogkölcsönök 1960/61-ben.

Személyzet és személyzeti kiadások az állami oktatásügy területén 1960-ban.